

MATIU

Matiuva Ihuva nurara tura

Ihu Karaitira anku
(Ruki 3:23-38)

¹ Ihu Karaitira anku maantima vaura:
Eparahaamivavata Devitivavata vitanta vira
kaivaqaukatantama vaura.

² Eparahaamiva Aisaakira qova vauvaro
Aisaakiva Iekopira qova vauvaro
Iekopiva Iutaara vira qata vakaara qova
vauvaro

³ Iutaava Peresika Saraaka qova vauvaro
vitanta nova Temaava vaura.

Peresiva Hesaronira qova vauvaro
Hesaroniva Raamira qova vauvaro

⁴ Raamiva Aminadaapira qova vauvaro
Aminadaapiva Nasonira qova vauvaro
Nasoniva Saramonira qova vauvaro

⁵ Saramoniva Boasira qova vaura. Boasira
vira nova Rehaapiva vaura.

Boasiva Obetira qova vaura. Obetira vira
nova Rutiva vaura.

Obetiva Iesira qova vauvaro

⁶ Iesiva King Devitira qova vauvaro Devitiva
Soromonura qova vaura. Soromonura nova
tota Uraiaara naatavano vaura.

⁷ Soromonuva Rehoboamura qova vauvaro
Rehoboamuva Abiaara qova vauvaro
Abiaava Asaara qova vauvaro

⁸ Asaava Jehosafaatira qova vauvaro
Jehosafaativa Jehoraamura qova vauvaro

Jehoraamuva Usiaara qova vauvaro

⁹ Usiaava Jotaamura qova vauvaro

Jotaamuva Ahaasira qova vauvaro

Ahaasiva Hesehiaara qova vauvaro

¹⁰ Hesehiaava Manasera qova vauvaro

Manaseva Emonira qova vauvaro

Emoniva Josiaara qova vauvaro

¹¹ Josiaava Jehoiakiniravata vira

qatanavuvata qova vaura. Vi entara vo
vatanaaka ekaa Isareri vatanaaka rarauke
ntita vare Babironini vuru kora.

¹² Jehoiakiniva Seatielira qova vauvaro

Seatieliva Serubabelira qova vauvaro

¹³ Serubabeliva Abiutira qova vauvaro

Abiutiva Eliakimira qova vauvaro

Eliakimiva Asora qova vauvaro

¹⁴ Asova Sadokira qova vauvaro

Sadokiva Akimira qova vauvaro

Akimiva Eliutira qova vauvaro

¹⁵ Eliutiva Eleasaara qova vauvaro

Eleasaava Mataanira qova vauvaro

Mataaniva Iekopira qova vauvaro

¹⁶ Iekopiva Iohepira qova vauvaro

Iohepiva Mariara vira vaativano vaura.

Mariava Ihura vatatora. Tenavu Ihurara
Mesaiaarave tunara. *[Karaitirave, Mesaiaave,
Kotiva atitai vaintirave, vohaa qaramakero vai
uvara.]*

¹⁷ Ihu Karaitira anku vaireva

Eparahaamiraqaahairo Devitiraqaa vira
kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Devitiraqaahairo vatuka vo Babironini rarauke
ntita vare vuru ko entaraqaa vira

kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Babironini

rarauke ntita vare vuru koraqaahairo Karaitiva qovaraiqu entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Iohepiva tavovaro Mariava vainti taiqama vura

¹⁸ Ihu Karaitira vatato okarava maantimama vairo: Vira nora Mariara Iohepira qaqi vaiririqama amitovaro kia vikantiro nuvaka Mariava tavovaro Kotira Maraqravano vira vainti taiqama kora.

¹⁹ Viva vainti taiqama viro vauvaro vira vaativano Iohepiva koqe vaiintivano vaiharora tiro, viva tiharo, Te vaiinti nahenti nivuqaa Mariara atitaariraro viva kaurira haika varaantorave. Kaiqe te vira evaara atitaariraro vuarire, tiro.

²⁰ Iohepiva naiqai mintima kero iriro, vaiteharo taira tave vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tiharo, Devitira maaquo, Iohepio, kia qeteharama Mariara varaane. Kotira Maraqravanoma vira vainti taiqama kaivo.

²¹ Ai naatavano qorainti vainti vuru vatatairara are vira autu reharama Ihurave tiane. Ihuva vaiinti nahenti kahaqama nimateharo vika qora kaiqa vare uvara nunka nimateharo vika kuvantu nimitaainarara tira, are vira autu rehara Ihurave tiane, tiro.

²² Haaru Noravano nai paropeti vaiinti noqihairo tivato uvava vivauma variarire tiro, *enselivano* qovarama viro minti tura. Haaru Kotira uva qoqaiqamake vauva, paropeti vaiintivano mintima tiro:

²³ Naantiara kia vaiinti vataakero nina nahentiva vainti taiqama viro vainti

vatataanarove. Vika virara Imanuerivave
tivarave, tura. *(Aisaiaa 7:14)*

Imanuerira autu okara vaireva, *Kotiva tinavu hampata vairave*, tura.

²⁴ Iohepiva vaitoraqihairo himpiro viva Noravano atito *enseliva* tu uvara iriro viva tunte iro, Mariara qaqi varatora.

²⁵ Iohepiva Mariara qaqi varatero vaiharo viva kia vikantiro niraitiro vauvaro, Mariava qaqi variqi viro, vuru qorainti vainti vatatovaro Iohepiva vira autu reharo, Ihurave, tura.

2

Vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka Ihura oru tavora

¹ King Herotiva raqiki vau entara Mariava Betarihemini Iutia vataqaa vaiharo Ihura vatatora. Viva vira vatatero vaumanta opu makauqaa ampegamakeha tave vau vaiintinavuka vevaihai kuari avu urinaihainaaka Ieruharemini ururora.

² Vinavuka Ieruharemini urure mini vauka ireha tiha, Vainti vo, lutaa vatanaakaqaa raqikiaina vaintira tantoe vatataivaro vaivo? Tenavu kuari avu urinaini vaiha vira vaahoqura tavauro. Tenavu vi vaintira autu tuaherarera ururaukave, ti.

³ Vinavuka minti tuvaro King Herotiva vi uvara iriro, rantuqama viro airi avu aato uti vaura. Ekaa Ieruharemini vaukavata vi uvara iri vikavata airi avu aato utiha vauvaro

⁴ Herotiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, naaromanta vika ani

ruvaagumavi vauvaro viva vika irero tiharo,
Taraqive vira nova *Mesaiaara* vatataaina
vatukava vaivo? tiro.

⁵ Herotiva minti tumanta vika tiha,
Betarihemini Iutia vataqaave. Haaru paropeti
vovano maa uvara qara ntuvatero tiharo,

⁶ Betarihemi vatukao, Are Iutia vataini
variaravave. Vaiinti nahenti ariara kia
qumina vatukave tivarave.

Ariqihairo Nora Vaiintivano qovarama
vuainarara ti, vaiinti nahenti ariara nora autu
vataa vatukavema tivarave.

Ariqihairo avuhainaa vaiinti vovano
qovarama viro, viva Kotira vaiinti nahenti
Isareri vatanaakaqaa koqema kero raqikiqiro
vuanarove, turave. *(Maika 5:2)*

Haaru paropeti vaiintivano minti turara ti,
tenavu tiha, Naantiara vi vaintira
Betariheminima vatataanmarove turo, ti.

⁷ Vika minti tuvaro Herotiva evaara vo okara
vo okara tave vau vaiintinavuka naaramakero
vinavukara tiharo, Tairentae vi vaahoqurava
qovarama vivo? tiro.

⁸ Minti tumanta vinavuka vira tiva amuvaro
iriro, viva vinavuka Betarihemini nititero tiharo,
Nenavu vaaqikomake vi vaintira rantareka
vuate. Nenavu vira rantake tavema vaakama
tivata viri tiva timiqe tevata oru vi vaintira autu
tuaheera amitaare, tiro.

⁹ Herotiva minti tumanta vinavuka Herotira
mini ke, oru vi vauvaro vinavuka kuari avu
urinaini vaiha tavo vaahoqurava avuni viva
naane oru viro vainti viva vauraqaa oru
ravaaqavu viro vaura.

¹⁰ Vaahoqura viva viraqaa vaumanta vinavuka vaahoqura vira tave voqamake quahe vaura.

¹¹ Vinavuka naavuqi origete tavovaro vi vaintiruva nai nora Mariakantiro vaumanta vinavuka tavema vatakanta tori kauru aravi vaiha vira autu tuahereha vira quahama amitora. Vinavuka vira quahama amitema viraqaahai vinavuka *kori* origohai aututo haikarave, koqe mura unta vuaina haikarave, koqe *ueri* vahaverave, vi haikara vi haikara utaqihai urequke amitora.

¹² Vi haikara urequke amite, mini vira hampata varike vaite vauvaro Kotiva tairakaa vinavuka tiva nimitiro tiharo, Kia nenavu Herotira vuru tiva amiate, tumanta vinavuka himpi vo aaraqaa ururante nái maaqaini vurama.

Ihura vite ruqemake Isipini vurama

¹³ Vinavuka vuvaro Iohepiva vaite vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tairakaa vira tiva amiro tiharo, Himpira nena naatavata vaintivata ntita varera Isipi vataini aiqu aututera vuane. Mini oru vairaqe te naantiara vo uva ai tiva amiare. Herotiva ai vainti rantakero arukareva auti vaivo, tiro.

¹⁴ Minti tuvaro Iohepiva himpiro entaqiraara nai vaintivata nai naatavata ntita varero Iutia mini kero Isipini vura.

¹⁵ Mini oru variqiro vi vauvaro Herotiva gutu vura. Herotiva gutu vuvaro viraqaahairo haaru paropetivano tu uvava vivau vaura. Haaru viva Kotiva mintima tivo tiro: *Te Isipihai tenta Maaqu aaraariraro viva anianarove, tura. (Hosea 11:1)*

Herotiva tumanta airi vainti aru taiqakora

¹⁶ Herotiva vaiharo tavomanta kuari avu urinaihainaaka vira uva raqake kia tiva amiraiti vuvaro vira kaara vira voqamakeru arara itovaro vaiharo oru vokuka nititero tiharo, Ekaa qorainti vainti taara ihi varaakave, naati vainti kia taara ihi varaakave, Betarihemini variakavata, Betarihemi vira tataaqa variakavata, vika aru taiqa kaate, tiro. Viva vaahoquravano qovaraiqu entara kuari avu urinaihainaaka tiva amu uvara iriharo naati vainti taara ihi varaakavata, kia taara ihi varaakavata, aru taiqa kaate tura.

¹⁷ Vika aru taiqa kaate tuvaro haaru paropeti vaiinti Ieremaiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:

¹⁸ Rama vatukaihairo noraiqaakero iqi rate vaina uvara vaiinti nahenti irivarave.

Tinavu taatova Reseriva nai naintivarara iqi rate vairaro vira naintivara kia qaiqaavata vairara ti, vokika vira muntuka kia ho kukuqama amitaivaro viva noraiqaakero iqi rate varianarove, tura. *(Ieremaiaa 31:15)*

Isipihai orurante anura

¹⁹ Herotiva variro vuru qutu vuvaro Iohepiva Isipini vauvaro Noravano atitova *enseli* viva qaiqaa qovarama viro Iohepira tairakaa

²⁰ tiva amiro tiharo, Himpira nena vaintivata, vira noravata, ntita varera Isareri vata Iutia vatani anirantera vuane. Ai vainti arukareka iaka qutuma vuavo, tiro.

²¹ Minti tuvaro Iohepiva himpiro vaintivata, vira noravata, ntita varero Isarerini vireva viro.

²² Viva mini viharo iruvaro Akelausiva nai qora Herotira vatuka varero Iutiaqaa raqiki vauvaro Iohepiva vira aatu qetakero Iutiaini oru variarorave tiro. Minti tuvaro Kotiva tairakaa qaiqaa Iohepira tiva amuvaro viva kia Iutiaini viraitiro, qaqirakero

²³ Karirini viro vatuka vo, Nasaretini nai naata vainti vataakero mini oru vaura.

Nasaretini oru vauvaro haaru Kotiva nai paropeti vaiintinavu noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava Ihurara mintima tiro: *Vaiinti nahenti virara Nasaretiainaa vaiintive tivarave*, tura.

Ioniva namari nimi vauva tivato uvara (Maaki 1:2-8; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

3

¹ Vi entara Ioniva namari nimi vau vaiintiva anirero Iutiaini qumina vata kanta vaiharo vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo,

² Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoma vaimantara ti, ne nenta vaaqu kaiqa vare vaira qaqira kaate, tiro. Ioniva minti tura.

³ Haaru Ioniva kia vau entara Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo vi vaiintiva qovarama vuanarove tura. Aisaiaava Ionirara mintima tianarove turave:

Viva qumina vatani vaiharo naveraitiharo,

Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

„Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro Ioniva anirero vi uvara tivatontema kero viharo vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqiro vurama.„

⁴ Ionira utavaaḡavano vaireva *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaḡava vauvaro viva *reti* naaḡuntavata tavaarana rumpatora. ˘ Viva kia karavata utukero naraitiro,˘ viva korikavata, vaunkakavano namari nkurutoravata, vi kararaḡai neharo vaura.

⁵ Ioniva uva tiva nimi vaumanta vaiinti nahenti Ieruharemihaive, ekaa Iutiaihaive, Iotani Namari hini hini mantaraihaive, vika hihai hihai ani ruvaaḡumavi vaiha

⁶ vika nái ḡora kaiḡa varora tiva ḡovaraiḡamake vauvaro Ioniva Iotani Namariḡi vaiharo vika namari nimi vaura.

⁷ Ioniva vika namari nimi vaiharo tavomanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, namari varareka viva unaini anuvaro viva vikara tiharo, Ne *uḡahi/quaiha* vaintima variavo. Kotiva vaiinti nahenti n̄taihareva auti vaivaro tavave niara nivata n̄taihaantorave ne aiḡu autute kantama vuata timantae ne maini te unanaini aniavo?

⁸ Ne ḡuḡaa ḡora kaiḡa ḡaḡira kareka auti vaivera, vate maaḡaahai koḡe kaiḡaḡai varaḡi vuata.

⁹ Ne nenta auta n̄tiha tiha, Eparahaamiva tinavu kaiḡaḡavave, tinavu ḡovave, vaimantara ti, tenavu homa vauro tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni ḡaḡira kero maa orinavuraḡihairo Eparahaamira naintivara vara ḡovaraiḡama kaanarove.

¹⁰ Kotiva katari tuḡireva rori katari tuḡaḡi ḡerama taivo. Kia koḡe tava iraina katarira viva teḡaaḡama kero ihaḡi aḡu kairaro ita vuanarove, tiro.

¹¹ Ne qora aara qaqirake koqe aara vireka auti variamanta te ni qumina namarima aqu nimate vauro. Ti naantiaraini aniarirava ne namari varaantema kero, Kotira Maraqura ni nimiro, iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove. Viva Noravano ti haatara kaariravama anianarove. Te qumina vaiinti vaihara ti, te vira aiguni nonkutaainara kia ho vara vuruvi amitararave.

¹² Viva nai havore kauquqi tota varero raisi voqaara *riruruma/rirarima* kareva orurero *riruruma/rirarima* kero auru nai havoreqohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero, viraqaahairo qumina rapa vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqukairaro ita vuanarove, tiro. Ioniva vi uvara turama.

*Ioniva Ihura namari amura
(Maaki 1:9-11; Ruki 3:21-22)*

¹³ Ioniva namari nimi vauvaro vi entara Ihuva Karirihairo anintero Ioniva namari timiarire tiro, Iotani Namariqi Ioniva vaunaini otuntora.

¹⁴ Viva mini otuntovaro Ioniva Ihurara tiharo, Aqao, are namari ti timiataara vaivarama are tiriara namari ti timiane ti variarao, tiro.

¹⁵ Ioniva minti tuvaro Ihuva Ionira nai tiva amiro tiharo, Vate homa ti qaqi kairaqe te ai namari varaare. Tetanta mintihama Kotiva titantara mintiate tina kaiqara ho varaainarave, tiro. Ihuva minti tuvaro Ioniva eo tivakero Ihura namari amura.

¹⁶ Namari vira amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarintovaro vaakama naaruvavano qantua vuvaro Ioniva tavovaro Kotira

Maraquravano mirura voqaara tuviro Ihuraqaa tuvuntovaro

¹⁷ naaruvaihairo uvavano tiharo, Maa ti Maaquve. Ti muntukavano virarama vaivo. Te virara quahehama vauro, tiro. Tura.

*Sataaniva Ihura avateharo tavora
(Maaki 1:12-13; Ruki 4:1-13)*

4

¹ Ihuva namari varovaro Sataaniva vira avateharo irama amitaarire tiro, Kotira Maraquravano Ihura vita varero kia vaiintivanovata vaunaini qumina vata kanta vuru kora.

² Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu variqiro viharo kia karavata naraitiro, qaqi narara vaura.

³ Ihuva 40 entanavudara narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro mpareti kuqu virara naane, tiro.

⁴ Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo,

Vaiintivano nai kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. Viva ekaa Kotira noqihairo tina uvara iriqiro viharo homa qaqi variqiro vuanarove, turave, tiro. *(Lo 8:3)*

⁵ Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero Kotira vatuka Ieruharemini Kotira Naavu qiata maariraqaa vuru kero vira viraqaa vara himpimatero

⁶ tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maaqaahaira mia vatakanta aquvuane. Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo,

Kotiva ariarao tiro, viva tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave, turave. Are nena aiqiu orikaa ruteqa kerorave ti, enseli vika nái kauquqohai ai tuataqi vivarave turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*

⁷ Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi uva vo qara ntuva tova mintima tivo: *Noravano ai Variqavano vairara tira, kia vira avataane, turave, tiro. (Lo 6:16)*

⁸ Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero aiqina noraqaa vuru kero ekaa avuhainaa vaiintinavu raqiki vau vata maataravata, vi vata maataraqaa kempuka haikaqohai aututo haikaravata umiqero tiharo,

⁹ Are vataini tori kauru aravira ti hutuqai tuahera timitairera, te ekaa maa vi haikara aima amirarave, tiro.

¹⁰ Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Sataanio, niaraini vuane, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tivo:

Noravano ai Variqavano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. *(Lo 6:13)*

¹¹ Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira mini kero vumanta *enseli* vika tuvure Ihura koqemake kahaqama amitora.

Ihuva Karirini vaiharo nai kaiqa hoqarama tora (Maaki 1:14-15; Ruki 4:14-15)

¹² Ihuva vaiharo irumanta Ionira ravaaqavuke vuru karapuhiqama kovaro viva „Iutiaini vaura mini kero, anirantero Karirini vura.

¹³ Viva mini orurero kia nai maaqa Nasaretini vairaitiro, qaqira kero Kapenaumini variqiro vi vaura. Kapenaumi vatukavano Kariri Varuva auvahini vaura.

Vi vatava vaireva Sebuluniravata, Napataariravata naintivara vika vatavano vaura.

¹⁴ Ihuva mini oru vauvaro haaru Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava vivauma vaura. Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:

¹⁵ Te Sebulunira vataravata, Napataarira vataravata, tinerave.

Vi vatava varuva auvahini vairave. Iotani Namari vaivaro vi vatava veranto vaimanta vi vatara Kariri vataqaa vo vatanaa vo vatanaaka variarave.

¹⁶ Vika konkiraqi variqi vi, viraqaahai ovavano noraiqaakero itaainara tavevarave. Vika konkiraqi variavaro qutu vua okarava vika ravaaqavu kaimanta variavaro, viraqaahairo ovavano iteharo aatita nimitaanarove, tura. *(Aisaiaa 9:1-2)*

¹⁷ Vi entaraqaahairo Ihuva nai kaiqa hoqarama tero vaiinti nahenti tiva nimiqiqiro viharo tiro, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoqama virara ti, ne qora aara qaqira kaate, tiro. Turama.

*Ihuva vaiinti taaraqanta taaraqanta
naaramakero ntita varora
(Maaki 1:16-20)*

¹⁸ Ihuva Kariri Varuva auvahianta aitareharo tavomanta vaiinti vovano nai qatantiro mini vaura. Vira vakaava Saimoniva vira autu vo Pitaava vauvaro vira qata Entaruva vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re vaura.

¹⁹ Vitanta vahe re vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti avataqi aniate. Netanta havuka vahe ravakeha varentemakema, netanta ti avataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro.

²⁰ Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náitanta vahe mini ke, Ihura avataqi vurama.

²¹ Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva voqavata oru viharo tavomanta vaiinti votanta Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vaura. Vitanta votuqi vaiha náitanta qora Sebedira vataake vahe rugemavura haqire vauvaro Ihuva vitanta naarama komanta

²² vitanta vaakama náitanta votuvata náitanta qoravata mini ketanta Ihura avataqi vurama.

Ihuva rovava varokavata koqema nimite vaura (Ruki 6:17-19)

²³ Ihuva Karirini vo vatuka vo vatuka vi aniharo vika maara naavuqi origetero vaiharo vakaaka tiva nimiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka vika tiva nimiqiro viro, vo rovava vo rovava varokave, vo haika vo haikavano vaata qoraiqama kokave, viva vika vika koqema komanta ho vaura.

²⁴ Ihuva mintiaqiro vi vauvaro vira uvavano ekaa Siria vatani vi ani umanta vi vatanaaka nai vatukaihai vaiinti nahenti vo rovava vo rovava varokave, noraiqaake aiha vukave,

vaana hampata vaukave, vaata raqikika
raqikika u rovarara varokave, hini vaata qutu
ravavu vaiintikave, vika ekaa vinavuka ntita
vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva
vinavuka koqema komanta ho vaura.

²⁵ Ihuva aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti
Karirihave, Dekapolisi vatukanavuqihaive,
Ieruharemihaive, Iutiaihave, Iotani Namari hini
mantaraihaive, vika hihai hihai ruvaaqumavi
vira avataqi vura.

5

Ihuva aiqinaqaa vaiharo vakaaka tiva nimura

¹ Ihuva vaiharo tavomanta airi vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauvaro viva aiqinaqaa oru oquvi
vaumanta vira vaintinavuvata viva vaunaini
ruvaaqumavi vauvaro

² Ihuva vakaaka hoqaramatero viva nai
vaintinavu tiva nimiro tiharo,

³ Te Kotiva i haikarara vehiqamama vauro ti
varia vaiinti nahentika vika vaivaro Kotiva
vikama koqema nimitaanarove. Kotiva
vikaqaa raqikiqiro vi vairamanta vika vira
vaiinti nahentima vaivarave.

⁴ Muntuka qoraiqira iqi rate variaka, vika
vaivaro Kotiva vikama koqema
nimitaanarove. Kotiva vikama muntuka
kukuqama nimitaanarove.

⁵ Tiremakeha vaiha kia naivata qoraiqama
nimite variaka vika vaivaro Kotiva vikama
koqema nimitaanarove. Kotiva maa vatara
vika kaama nimitairara ti, vika vi vatara
varevarave.

⁶ Avuqavu ni vai okarara antuqa arira ni variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaira vikama ho vaivarave.

⁷ Aaqurihama nimate varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama aaqurihama nimitaira vaivarave.

⁸ Quqaqamake Kotiraqai avataqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Vi vaiinti nahentika Kotira tavevarave.

⁹ Antuareha vaa vaa ti varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikarama ti vaintivarave tirama vika vaivarave.

¹⁰ Kotirarao tiha avuqavu ni variavaro vira kaara qoraiqama nimitaqa vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vaira vika vira vaiinti nahentima vaivarave.

¹¹ Ne ti tivataqi vi vaimanta vira kaara niara vaaqu uva tivaqi viha, ni qoraiqama nimitaqa viha, nana nana una uvae, qora uvae niara tivaqi vi vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanarove.

¹² Ni qoraiqama nimitaantemake, haaruvata vaiinti vokuka Kotira uva tiva qovaraiqu vaiintika qoraiqama nimate vaurave. Naantiara nivata mintimake qoraiqama nimate vaimanta ne nenta muntukaqihai voqamake quahaate. Kotiva ninta koqe kaiqara iriharo vira noqaa naaruvaini koqe haika ni kaama nimitairave.

*Ne hore voqaara variakarave tura
(Maaki 9:50; Ruki 14:34-35)*

¹³ Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne vika avutana vaiha ne hore voqaara variavo. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Horevano qoraiqama virera, qora horeve tivakero vira qaqira aqukaira vaiinti nahenti viraqaa aiqura ravaqi vi anivarave.

*Ne ova voqaara variakara tura
(Maaki 4:21; Ruki 8:16; 11:33)*

¹⁴ Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne ova voqaara ataamakeha variavo. Vatuka vovano aiqina noraqaa vairaro kia vira ho mantaqaa kaanarove.

¹⁵ Kia vovano ova qumpikero kure varakero ovaqaa aqute vairave. Aqao, ekaa naavuqi variakavata tavaate tiro, ova qumpikero kantaqaini viri vate vairave.

¹⁶ Ne vira voqaantemake, vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa niha ovavano ataa inantemake variqi vimanta vika ne koqe kaiqa vare vaira taveha, ni gova naaruvaini vaira vira autu tuaheraqi vuate.

Mosiva uva maara tivato uvarara tura

¹⁷ Ne nenta aatoqihai tiriara tiha, Viva Mosiva uva maara tivato uvaravata, paropeti vaiintinavu tivato uvaravata, vara qaqira kareva anivave, tivorave. Kia te vika uva qaqini vara kareravauve. Vika tivato uvava qaqi vivau variarire ti, te anuraukave.

¹⁸ Te ni tiva nimiari iriate. Naaruvavanovata vatavanovata kia taiqaraitiro, qaqi variqiro viraro vi uvavavata qaqi variqiro vuanarove. Vi uvaraqihairo ekaa uapaa uvavanovata kia taiqa viraitiro, variqiro viraro ekaa haikavano qovaraigama viro vivauma varianarove.

¹⁹ Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvava vaivaro vovano vi uvaraqihairo inaara uva vo raqa kero vokikaravata tiharo, Ne vi uvara homa raqa kevarave, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano qumina inaara autuqaima varianarove. Vo vaiintivano Mosira uvavata paropeti vaiinti uvavata iriqiro viharo vokikaravata tiharo, Vi uvara iriqi vuata, tirera, vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano nora autuma varianarove.

²⁰ Te mintimake ni tiva nimirave. Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika nai irike tiha, Tenavu Kotira uva iriha avuqavu ni vauraukave, ti variarave. Ne kia vika naatarake quqaiqamake koqe aaraqaa vivera, ne Kotiva raqikina vatukaraqaa kia ho vivarave.

Vora aruke okarara tura
(Ruki 12:57-59)

²¹ Haaru Mosiva ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvara irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora arukaane. Vora arukaira vaiintiva, viva uvama varaanarove, turave.

²² Viva minti tuva vaimantavata, kaiqe te qaiqaa vi uvara ni tiva nimiare. Nai qata

vakaarara arara itairava, vi vaiintivavata vovano vora arukero uva varainantema kero, uva varaanarove. Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Nai qata vakaarara vaaquvanove tiaina vaiintira vira vita vare nora *kansoruvano* vainaini vuru kaivaro viraqaa uva vataarire. Nai qata vakaarara, Are vueraiqiara vaiintivave, kia ai avu aatovata vaivo, tira vaiintiva, vivavata vora arukero uva varainantema kero, uva varairaro vira muntu gutuvuaka varia vataraqi ihaqima aqu kaanarove.

²³ Vi uvara irihara are *ofaa* taintaqaa vaihara vo haika Kotira iha quara amitare iraro ai qata vakaa vovano ariqaa uva vatairava qaqi vairera,

²⁴ nena *ofaa* haika qaqi tainta tataa mini kera, oru nena qata vakaantira vaihara vi uvara naane avuqavuqama kera, viraqaahaira oru vi *ofaara* Kotira iha quara amitaane.

²⁵ Vovano ariqaa uva vatareva ai vita varero *ko* naavuqira vireva auti vairera, vikantira vaakama vi uvara avuqavuqama kaane. Are kia mintiraitira, *ko* naavuqi viraro *iasivano* ariqaa uva vatero ai kiripu kauquqi kaira ai vita vare vuru karapuhiqi kevarave.

²⁶ Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasivano* tina monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

Vora naata vaati vataakero hampi okara autirara tura

²⁷ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Haaru Mosiva tivato uvara vo uva ne irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora

vaatintirave vora naatantirave hampi nuane, turave.

²⁸ Kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Vaiintivano vo nahenti taveru aatoqihairoqai iriharo tiharo, Mpo, te vira vataake nuataarave, tivakero kia vikantiro niraitiro aatoqihairoqai mintima irirera, Kotiva virara tiharo, Are nahenti vataakera hampi nuaravave, tiharoma vira kaara vi vaiintiraqaa uva vataanarove.

²⁹ Virara irihara are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tira, nena avu hini vira qaqira vaurukera aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

³⁰ Ai kauqu tanaravano qora kaiqa vare vairera, mintiaqi vuarorave tira, vi kauqura qaqira teqa aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

Nai naata ekaara atitaaina okarara tura

³¹ Haaru Mosiva tivato uvava vovano mintima tiro: Vaiintivano nai naata qaqirakareva iharo nai naata qara amiro tiharo, Te vira qaqirama kauro, tivakeharo qara ami vairave, turave.

³² Kaiqe te qaiqaa virara ni tiva nimiare. Vira naatavano kia vo qoraintintiro hampi niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara vira qaqira kairaro vira naatavano vo qorainti varatairera, nai hogarenaa vaati kaarama vi nahentiva naata vaati varaa okarara raqakaanarove. Vira qaraaka vaati vivavata vi nahentikantiro niharoma viva naata vaati varaa okarara raqa

kaanarove. Kotiva mintima tianarove, tiro.
Ihuva vi uvara turama.

Kauqu aiqiqaa aquke okarara tura

³³ Ihuva minti tivakero viva uva tiva nimiqi viro tiharo, Haaru Mosiva uva vo ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvaravata iriarave. Minti turave: Are kauqu aiqiqaa aqukehara tihara, Kotira autuqaa te quqaama mintirerave, tivatena uvara kia raqakaraitira, vi uvara tinantemakera autuane, turave.

³⁴ Ho kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Ne kauqu aiqiqaa aqukehama tenavu quqaa mintirerave tihama kia Kotira autuqaa mintirerave tiate. Kia vo haika vo haika autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Naaruvavano Kotiva oquvuaina taintava vairara ti, virara irihama kia naaruva autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.

³⁵ Kotiva nai aiqiu maa vataraqaa tututero vairara ti, virara irihama kia maa vatara autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ieruharemi vatukavano Avuhainaa Vaiinti noravano variaina vatukava vairara ti, virara irihama kia vi vatukara autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.

³⁶ Kia nenta qiata autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ne kia ho nenta qiata kaakiara ereraiqama vuane, konkiraiqama vuane tivarave. Ne kia ho minti tirara ti, ne qumina nenta qiata autu reha, Tenavu mintirerave, tivorave.

³⁷ Ne vaiha mintireka ivera, qaqi eoqai tivakeha mintiate. Kia mintireka ivera, qaqi

kiaveqai tiate. Kia qumina vo uva vo uva tiha mintirerave tiate. Vo uva vo uvavano Sataaniraqihairo qovaraiqi vairave, tiro. Ihuva turama.

Vaiinti aruke munti okarara tura
(Ruki 6:29-30)

³⁸ Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo: Mosiva uva vo tivato uvara nevata iriarave. Vi uvava minti turave: Vovano ai avu qimpa kairara, are nai avu homa qimpa kenarave. Vovano ai aarai ruvihi kairera, are nai aarai homa ruvihi kenarave, turave.

³⁹ Vi uvava vaimantavata, kaiqe te ni qaiqaa tiva nimiare. Vaaqu vaiinti vovano ni qoraigama nimitairera, kiama ne nai vira qoraigama amitaate turo. Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire.

⁴⁰ Vovano ai *sioi* varareva ai vita varero *ko* naavuqi vuru kareva auti vairera, nena *sioi* amiharama vira qaqi kairaro ai tavuna vukaivata varaarire.

⁴¹ Vovano ai ravaaqavu kero tiharo, Ti airaira varera vuru aumaiqamake timitaane, tirera, vira airaira aqu varera niaraiqama kera vuru amitaane.

⁴² Vovano vo haikara ai irairera, vira amiane. Vovano vo haika vahuqa varareva irera, kia aqao kiave tiraitira, qaqi vira amiane, tiro. Ihuva minti tura.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura
(Ruki 6:27-28, 32-36)

⁴³ Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo, Haaru ni kaivaqaukavara tu uvara ne iriarave.

Vika minti turave: Nena navunaarara muntuka vataane. Nena navutaarara iri qoraiqama amitehara variiane, turave.

⁴⁴ Kaiqe te ni qaiqaa vi uvara tiva nimiare. Nenta navutaakara muntuka vateha variate, turo. Ni qoraiqama nimitekara Kotira aaraivaro viva vika kahaqama nimitaarire.

⁴⁵ Ne mintihama nenta qova naaruvaini vaira ne vira vaintiqamama vivarave. Kotiva uva tivaro kuarivano iteharo koqe vaiintivata, qora vaiintivata, ita nimate vairave. Kotiva aaqu atitaivaro aaquvano avuqavu ni vai vaiintiravata, kia avuqavuqama kero ni vai vaiintiravata ruva nimate vairave. «Nevata nenta qova inantemake, koqe vaiintivata qora vaiintivata koqema nimitaqi vuate.»

⁴⁶ Niara muntuka vateka kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vateka ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva vira noqaa nana haikae ni nimianarove? *Takisi* vare variaka vika kia koqe vaiinti vaihavata, vika náí kena vaiintiarra muntuka vateha variarave.

⁴⁷ Ne nenta navunaakaraqai uva manteha vikaraqai quaheha vaivera, Kotira uva kia iriaka variantemake ne vaivarave. Ni kaiqavano vika kaiqa uri aatara kaataara vaimanta ne vika variantemakeqai variavo.

⁴⁸ Ni qova naaruvaini vaiva, viva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavuqai ni vairara ti, nevata avuqavuqamake niha variqi vuatema turo, tiro. Ihuva turama.

6

Vehi vaiinti nahenti kahaqama nimite okarara tura

¹ Ihuva minti tivakero vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ne vokika kahaqireka iha, evaara vika kahaqama nimitaate. Kia qoqaa tinavu mahuta tiate tiha vika kahaqama nimitaate. Ne mintiaqi viha vokika kahaqama nimitaivera, ni qova naaruvaini vaiva kia virara iriharo ni koqaa nimianarove.

² Are vovano vi uvara irihara vo haika vehi vaiinti amireva ihara kukeqakera evaara vi haikara vira amiane. Kia vaiinti nahenti nivuqaa noraiqama kera aakara ntava kera amiane. Vo vaiintinavu unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka, vika vehi vaiinti monu amire iha, kia vira kukeqake evaara amiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha *aanumaara/noma* vuaqeha maara naavuqie, nora aaraqaae, monu nimi variarave.

Vika kia vehi vaiintiara noraiqaake iriraiti, vika nariaraqai noraiqaake iriha vaiinti nahenti tinavu mahuta tiate ti, vehi vaiinti nahenti monu nimi variarave. Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqai varevarave. Mintivaro Kotiva kia vinavukavata quahama nimitaanarove.

³ Are vovano monue, vo haikae, vehi vaiinti amire ihara, kukeqakera amiraro ai aaqanto vairavavata kia vira tavaarire.

⁴ Are mintiraro vi haikava kukeqaviro ai aiqutuvuni variarire. Are mintiraro ai qova ekaa

kukeqake vare varia kaiqara tave vaiva, viva virara iriharo ai koqema amitaanarove.

Maantimakeha Kotiravata uva tiate tura

⁵ Ne Kotira aarareka iha, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka Kotira aarantemake aarevorave. Vinavuka Kotira aarareka iha vaiinti nahenti tinavu taveha koqe vaiintive tiate ti, qoqaa maara naavuqie, aara kaantaagaave, vaiinti nahenti ruvaagumavi varianainive, vaiha Kotira aare variarave. Te tiari iriate. Vinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqaima varevarave. [Kotiva kiama vinavuka koqaa nimianarove.]

⁶ Are vovano Kotira nena Qora aarareva iharama, kia qoqaa vaiinti nahenti nivuqaa vairaitira, nena naavuqi nenaraa origetera qenti tintatera evaara vira aaraane. Are mintiraro ai Qova ekaa vaiinti nahenti evaara vare varia kaiqara tave vaiva, vivama ai koqaa amianarove.

⁷ Ne Kotira aareha hauri ne kia Kotira uva iria vatanaaka aanarevorave. Vika tiha, Tenavu qaiqaa qaiqaavata airi tataa tentanavu variqanavu naare variari vinavuka tinavu uva ho irivarave, ti variarave.

⁸ Ne kia vika aanaraate. Ne kia Kotira iraa entara Kotiva naane ne aarantaa haikarara kankomakero iri tavairave.

⁹ Ne maantima keha Kotira aaraate:
Tinavu Qo, are naaruvaini variaravave.
Tenavu koqemake ai autu takuqi vaira tuahere vauro.

¹⁰ Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.

Naaruvaihainaaka ai antuqa avataqi vintemake, are tinavu kahaqiraqe tenavu vatani vauraukavata ai antuqa avataqi vuare.

¹¹ Tenavu vate kara naainara tinavu timiane.

¹² Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta vira kaara kia tenavu nai iri qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera, arevata tinavu uva nunka timitaane.

¹³ Qora kaiqavano tinavu avataantorave tira, are tinavu antua timitairaqe tenavu kia varaare.

Are tinavu kahaqi vairaro Sataaniva kia tinavu qoraiqama timitaarire.

[Are avuhainaava mpeqaiqama kera raqiki variaravave.

Ai autuqai viriniqamaqi vuariraro ai autuvano qaqi vairaraiqamaqi variqiro vuanarove. Quqaave.]

Minti tivakeha ne Kotira aaraate, tiro. Ihuva turama.

¹⁴ Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Vovano vovano ni qoraiqama nimitairamanta ne kia nai qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqirama kauro tivera, ni Qova naaruvaini vaiva, ninta uvavata qaqirama kauro tianarove.

¹⁵ Ne vika qora kaiqa vare uvara kia qaqira kauro tivera, ni Qovavata ne qora kaiqa vare uvara kiana qaqira kauro tianarove, tiro.

Kotirara iriha kara auramate okarara tura

¹⁶ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne kara auramatareka iha, kia koqe kaiqa unaqaraiqama keha vare varia vaiintika

variantemake iate. Vinavuka kara aurama teha vaiinti nahenti vinavukara mpo ike kia kara ne variakave tiate ti, vinavuka ua viri arateha aara maata vi ani variarave. Te tiari iriate. Vi vaiintika kia vo koqaavata varevarave.

¹⁷ Are vovano kara aurama tareva ihara, evaara kara aurama taane. Vaiinti nahenti ariara qaqima kara ne vaivo tiate tira, nena viri hiqama kera qiata qaahi ntuva kera evaara kara aurama taane.

¹⁸ Are evaara mintiraro ai Qova ekaa evaara kukeqake vare kaiqara tave vaiva, vivama nina koqaa amianarove.

*Airaira onaana ruvaaqumake okarara tura
(Ruki 12:33-34)*

¹⁹ Kia maa vataraqaa vaiha airi airaira onaana ruvaaquma kaate. Airaira onaana maa vataraqaa ruvaaqumake vataavaro toveqivanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqumake vairave. Vi haikara vi haikara varareka muara vaiintinavu naavu rukavuke oriqete muara vare variarave.

²⁰ Ne koqe kaiqa vare vaivaro naaruvaini ni airaira onaana ruvaaqumavi variarire. Naaruvaini kia oqokavanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara qoraiqumake vairave. Kia mini muara vaiintivano naavu rukavuke muara vare variarave.

²¹ Ne maa vataraqaa airaira onaana ruvaaquma kaivera, ni muntukavano maa vataraqaa vaina haikararaqai vairamanta vaivarave. Ni airaira onaanavano naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ni muntukavano

naaruvaini vaina haikararaqai vairamanta vaivarave.

Avuvano ekaa vaata ataama amite vairara tura (Ruki 11:34-36)

²² Avuvano ova voqaarama vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove.

²³ Ai avuvano qora avu vairera, ai vaatavano konkiraiqama vuanarove. Ai vaatavano kia ruvaaharaitiro, konkiraiqama viro vairera, te ariara ohoma tiva amitararave.

Kotiraravata monuaravata tura (Ruki 16:13)

²⁴ Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa varaanarove. Viva mintirera, vira muntutavano vorara vaiharo kiama vorara varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Are kiama ho Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara amitaqira vinarave, tiro.

Kia vo haika vo haikara avu aato utuate tura (Ruki 12:22-31)

²⁵ Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, namari nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntutavano qoraiqiarire. Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara neva naantiaraihainaa haikavano vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonki utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.

²⁶ Viri kanta ata vare ni varia uvirika tavaate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero

naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro ni qova naaruvaini vaiva vikaqaa raqiki vaimanta kara ne variarave. Uvirivano gumina haika voqara variamanta ne vaiinti nahenti vaiha uviri vika naatara kaarara tiro, Kotiva kiae niqaa koqema kero raqikianarove?

²⁷ Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? „Kia vaiinti vovano ho mintianarove.»

²⁸ Ne nantihae utavaaqa nonkirara avu aato utiha variavo? Ahakaqi qampiqe vai maurakanaara tavaate. Vi maurakanaaka kia naaqunta varake nai utavaaqa autiraiti, vika koqemake qampiqeha variarave.

²⁹ Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai maurakanaava iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.

³⁰ Kotiva vivama ahakaqi vai maurakanaaka koqema nimate vairave. Vi haikava vate vahuqa vairamanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva gumina ahakaqi vai haikaravata koqema amite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo viva kiae nivata koqema kero utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.

³¹ Kotiva ni kahaqama nimate vairara ti, ne kia airi avu aato utuqi viha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? Nana utavaaqa nonkirarave? tivaqi vuate.

³² Kotirara kia iri varia vaiinti nahentika, vika minti tivaqi viha vi haikara vi haikara rantaqi vi variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova naaruvaini vaiva ne vi haikara vi haikara aavoqiara kankomakero iri tave vaivama vaivo.

³³ Kotiva niqaa raqikiainarave, Kotiva niara avuqavu varia vaiinti nahentikave tiainarave, virara noraiqamake iriqi vuate. Ne virara naane noraiqaake iriqi vivaro Kotiva viva ne rante vai haikara, ekaa vi haikara vi haikara ni nimianarove.

³⁴ Hura qovarai qiainarara kia airi avu aato utuate. „Ne vate maa entara variakave.” Hura vai vaiinti nahentika vika hura qovaraqiaina haikarara airi avu aato utiha vaivarave. Vate qovaraqiaina maararaqaa kia hura qovaraqiaina maarara akukuma taate, tiro.

*Kia vora kaiqara pupiteha rahaate tura
(Ruki 6:37-38, 41-42)*

7

¹ Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Kotiva ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave tiate.

² Ne vora kaiqa raheha vira kaiqavano minti mintima vaivo tivaro Kotiva ninta kaiqavata rahakeharo minti mintima vaivo tianarove. Ne vokiaka autu nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero nintavata autu nimitaanarove.

³ Are nantiharae vata antaauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?

⁴ Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare ti variarao? Kia minti tiataarave.

⁵ Are unaqaraiqama kehara koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira koqemakera taveharama nena qata vakaara avuqihairavata vata antaarauru qaqini veqa kenarave.

⁶ Vokia vaiintinavuka vairi quara voqaara variarave. Kia Kotira takuqira haika vika nimiate. Ne mintivera, vika tuqantaavi ni qoraiqama kevarave. Ne koqe haikave tia haikara kia vika nimiate. Ne mintimanta vika vi haikara ntava rahitama kevarave.

*Ihuva Kotira aare okarara tura
(Ruki 11:9-13)*

⁷ Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire.

⁸ Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.

⁹ Niqihairo ni maaqu vovano qamaara naariraro vira qova nai maaqu qumina orihaae amianarove? Aqao, vira qova kia mintianarove.

¹⁰ Qaiqaa vira maaquvano nai qora havukara naariraro vira qova memarue amianarove? Aqao, viva kia mintianarove.

¹¹ Ne kia koqe vaiinti nahenti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi variarave. Ni Qova Kotiva vo? Ni Qova naaruvaini vaiva ni aatarakero uritarero vo haika vo haika naari vai vaiintika mantaqumakero nora haika koqe haikaqaima nimianarove.

¹² Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne vohaa qaramake vika náivata minti mintima nimitaqi vuate. Te vi uvara tihama te Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvara vira okarama turo.

Taara qentiara tura
(Ruki 13:24)

¹³ „Qenti taaraqanta vairave. Qenti vo, inaara gentivano vaivaro qenti vo, nora gentivano vaivo.„ Ne inaara qenti minaqai vuate. Vaiinti nahenti ekaara taiqa vinainiara vua aarava vaireva, nora aaravano vaivaro vi aararaqaaahainaa gentivata nora gentivano vaimanta airi vaiinti nahenti qenti viraqaa vi variarave.

¹⁴ Vaiinti nahenti ekaa enta koqemake qaqi variqi vi varianaini vua aarava vaireva, muaqe aaravanoqaima vaivaro vira gentivata inaara gentivano vaimanta vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavanoqai vi aararaqaa rantaha vi variarave.

Unaqaraiqamake ti varia vaiintikara tura
(Ruki 6:43-44; 13:25-27)

¹⁵ Vaiintinavu unaqaraiqama keha tiha, Tenavu Kotira uvama ni tiva nimi vauraukave ti varia vaiintika, vika naatu rauriha variate. Vika

vaireka, sipisipi aanaramake variavarovata, vika avutaqi qaakau vairi voqaara variarave.

¹⁶ Ne vika vare vai kaiqara tavehama, ne anomake vika qora okaravata ho tavevarave. Vaiintivano *uaini* tava hiqireva viva kia tauveraqaahairo hiqi vairave. Viva *fiki* tava hiqireva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.

¹⁷ Vira voqaantemakero, koqe katarivano koqe tavaqai ire vaivaro qora katarivano qora tavaqai ire vairave.

¹⁸ Koqe katarivano kiama qora tava iraanarove. Qora katarivano kiama koqe tava iraanarove.

¹⁹ Katari kia koqe tava iraaainara vira teqakero ihaqira aquke variarave.

²⁰ Ho te vaaka tuna uvara qaiqaa ni tiva nimirerave: Ne vi vaiintika vare vai kaiqara taveha ne anomake vika qora okaravata tavevarave, turo.

²¹ Vaiinti nahenti tiriara, Noravauvo, Noravauvo, ti variakaqihai kiama ekaa vika Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave. Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriqi vi variaka, vikaqaima vira vatukaini ho vivarave.

²² Naantiara ekaara entaqaa vaiinti nahenti airitahaa tiriara tiha, Mpo, Noravauvo, Noravauvo, ai autu rehama Kotira uva ti variavaunarave. Ai autu rehama vaiinti avutaqihai vaana nitite variavaunarave. Ai autu rehama kia tavaa kaiqara, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaunarave, tivarave.

²³ Vika minti tiqevata, Te kia ni tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka tiqaahai niaraini vuatema, tirarave.

Naavu taaraqantara tura
(Ruki 6:47-49)

²⁴ Ti uva iriro te tunantemakero vare vaina vaiintira okara ni tiva nimirerave. Vi vaiintiva avu aato vataa vaiintivano kempuka naavu kaqataina vaiintira voqaarama varianarove.

²⁵ Vi vaiintiva kempuka oriqaai nai naavu kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove naavu vira venta aqakarare tirovata, kia ho venta kaivaro hiqintirave.

²⁶ Ti uva iriro qaqirakeharo kia te tunantemakero ni vaina vaiintira okara ni tiva nimirerave. Vi vaiintiva kia avu aato vataa vaiintivano nai naavu nuqa kanta kaqa taaina vaiintira voqaarama varianarove.

²⁷ Vi vaiintiva nai naavu nuqakanta kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro huvura namarivanove, uvaivanove, vira naavu venta aqukaivaro naavuvano pau tivaro hiqintiro raputama virarama turo, tiro.

²⁸ Ihuva vi uvara vi uvara vika tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka nai kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma tinavu tiva timi vaivo.

²⁹ Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantema kerovauve tinavu tiva timi vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, ti tura.

8

*Numuaravano vaata ite vau vaiintira koqema
amitora*

(Maaki 1:40-44; Ruki 5:12-14)

¹ Ihuva vakaaka tiva nimi taiqa kero aiqina vira mini kero vihairo tuvi vaumanta vaiinti nahenti vira avataqi tuvi vaura.

² Vira avataqi tuvi vauvaro vaiinti vovano numuaravano vaata ne vau vaiintiva oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Nora Vaiintio, are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.

³ Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te ai kahaqiataa ivera mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.

⁴ Viva ho vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kia vora tiva amiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosira maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo quarairamanta vaiinti nahenti ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro. *(Wkp 14:1-22)*

*Ihuva aami vaiinti vira kaiqa vaiinti koqema kora
(Ruki 7:1-10)*

⁵ Ihuva minti tivakero Kapenaumini vuvaro Romeni vaiintivano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva anirero Ihurara mpo tiharo,

⁶ Noravauvo, ti kaiqa vaiinti vaata qutu ntava vivaro voqamakero antura ntiharo naavuqi vaivo, tiro.

⁷ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Aniġetanta viva inaini orunte te vira koġema kaare, tiro.

⁸ Minti tuvaro iqoka vaiinti viva aġao tiro, Nora Vaiintio, te koġe vaiinti variariravauve are ti naavuġi ho vinarave. Are maini vaihara virara koġema vuarire tiraro viva koġema vuarire.

⁹ Te iqoka vaiinti vaiha tintaġaa raġiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Te ai aanaramake vaiintiġaa raġiki vauraukave. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiġa vaiintiara mintiane turaro viva mintirave, tiro.

¹⁰ Iqoka vaiintiġaa raġiki vauva minti tuvaro Ihuva ike tivakero tuġantaaviro vaiinti nahenti vira avataġi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiġaakero iri vai vaiintira voġaara vo tavaunarave, tiro.

¹¹ Maa uvara iriate. Naantiara vonaihai vonaihai vo vatanaaka airitahaa Kotira vatukaġi vaiha vika ni kaiġaġaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vinavuka hampata kara nevarave.

¹² Vika mintimake vaimanta maa vatanaaka tenavu Kotira vaiinti nahenti vauraukave ti variaka, vikavata vi karara oru naare timantavata, vika ravaaġavu vare aġġaini vaati aġukaimanta vika konkira arinanaini vaiha iqġi rataġi viha vika nái aarai tenti aneha vaivarave, tiro.

¹³ Ihuva minti tivakero iqoka vaiinti vira tiva amiro tiharo, Nena naavuni vuane. Are tiriara viva ti homa kahaġama timitaanarove tianarara tiro, ai uvavano vivauma varianarove, tiro.

Minti tuvaro vi kuari avuraqaa vira kaiqa vaiinti rovaravano taiqa vuvaro ho vaura.

*Pitaara aintaantara koqema kora
(Maaki 1:29-31; Ruki 4:38-39)*

¹⁴ Ihuva Pitaara naavuqi oru vaiharo tavovaro Pitaara aintaantara vira vaata iha ite vauvaro taintaqaa vaitatero vauvaro

¹⁵ Ihuva oru vira kauqu utu varovaro vira rovaravano vaaka taiqa vuvaro vi nahentiva himpiro vira kara qera i vaura.

*Vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Maaki 1:32-34; Ruki 4:40-41)*

¹⁶ Ihuva mini vauvaro enta umanta vi vatanaaka vaanavano avutaqi vauka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva uvaqohairo vaana vika nititama komanta qaqini aitare vuvaro Ihuva nihavuka ekaa koqema komanta ho vaura.

¹⁷ Ihuva mintiaqiro vuvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano haaru vetanto entaqaa vaiharo tivato uvava vivauma vaura. Aisaiaava Ihura okarara mintima tiro: *Vi vaiintiva tinavu rovara taiqa timitaanarove. Viva tinavu aiha vina haikara koqema timitaanarove, tura. (Aisaiaa 53:4)*

*Ihura avataqi vireka auti vaukara tura
(Ruki 9:57-60)*

¹⁸ Ihuva tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira utute vauvaro viva tiharo, Kaiqenavu varuva namari taqa vare vutuni hini mantaraini oru variare, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tivakero mini vire uvaro vaiinti vovano maara okara ti vau vaiintiva orurerero Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ai

vainti vairerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.

²⁰ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, [Are ti avataqira vire ihara paparuqirorave.] Qaakau vairivano náí ntoma taaraqi vaite variarave. Uvirivano náí *navuqi/naavuqi* vaite variarave. Te Vataini Vatatai Vaintika te vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.

²¹ Ihuva minti tuvaro vira avataqi ni vau vaiintiva vovano tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro

²² Ihuva aqao tiro, Ti tivataqira aniane. Kairamanta qutuvi vaiintika náí qutuvi vaiintika quntama taate, tiro.

Aaronaavano uti vauvaro Ihuva vira atuvaro taiqa vura

(Maaki 4:36-41; Ruki 8:22-25)

²³ Ihuva minti tivakero votuqi vaarioromanta vira vaintinavuvata vira vataake votuqi vaarire vurama.

²⁴ Vika namari vaura vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva namariqaa noraiqamakero utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votu aqu ravaaqavu kareva auti vauvaro Ihuva viraqi qaqi vaite vaura.

²⁵ Ihuva viraqi vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vuraqamake tiha, Noravauvo, himpira tinavu ruaruama timitaane. Tenavu namariqi aqu vuarirava aumaiqivo, ti.

²⁶ Vika minti tuvaro Ihuva vaitoraqihairo himpiro tiharo, Ne nana haikarae voqamake

qeteha variavo? Ne tiriara kempukaiqaake iriataara vaimanta kia mintiavo, tiro. Minti tivakero Ihuva himpiro aaronavata namarivata atuvaro namarivano otiniro kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.

²⁷ Tirema vaumanta vira vaintinavu tave, kauqu runkinkiriha tiha, Ike viva nana vaiintivanoe vaivo? Aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, tura.

Ihuvā vaiinti taaraqantaqihairo vaana nititama kora
(Maaki 5:1-17; Ruki 8:26-37)

²⁸ Vika minti tivake votuqi vima oru hini mantaraini Gadaraanini oruromanta vaiinti taaraqanta vika otu ntitakora. Vitanta vaana hampata vau vaiintitanta vaiinti quntama to onavuraqi vaiha vitanta voqamake vaiinti ruqutireka auti vaumanta vaiinti nahenti vitanta naatu qeteha kia vitanta vau aararaqaa ni vaura.

²⁹ Vitanta ori onavuqihai otu Ihura vitake naveraitiha, Are Kotira Maaquvanove. Titanta nantirevae aniarao? Titanta ruqutuaina entava kia aniraivara, are titanta vaaka ruqutirevae aniarao? ti.

³⁰ Vitanta minti tuvaro vutu kanta quara airitahaa auhiri ne vaumanta

³¹ vaiinti taaraqanta avutaqi vau vaanauka Ihurara mpo tiha ti, Are tinavu tititama kairaqe tenavu quara vutunavuka avutaqi oru variare, ti.

³² Minti tuvaro Ihuvā ho vuate tumanta vika aitare oru quaranavuqi vumanta, viraqaahai quara vika ekaa aiku autute kante onkai

qoraiquraqi otu ravara aquvi namariqi qutu taiqa vura.

³³ Quara vika namariqi aquvi qutu taiqa vumanta quaraqaa raqiki vauka vira tave, aiqutute kante otu vi haikava qovaraiqurara tiva qoqaiqamake, vaanavano avutaqi vau tantaravata tiva qoqaiqama komanta

³⁴ ekaa vi vatukaraqihainaaka Ihura vitareka orure Ihurara mpo tiha, Kia tinavu maaqaini variane. Maihaira himpira nena vuane, ti tura.

Ihuva vaata qutu rava vu vaiintira koqemakora (Maaki 2:1-12; Ruki 5:17-26)

9

¹ Vika minti tuvaro Ihuva votuqi vaarirero anirantero namari taqa varero nai vatukaini vura.

² Mini oruromanta vaiinti vonavu vaata qutu ravavu vaiintira tainta vare Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka naiqai tiha, Quqaama vi vaiintira koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro viva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Ti maaquo, ai muntuka paruirara variane. Are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

³ Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka aqao tivake nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva minti tiharoma Kotira qora uvama tiva amite vaivo, ti.

⁴ Vika minti tuvaro Ihuva vika nai avu aatoqi iru uvara iriro vikara tiharo, Nantihae ne qora uva nenta avu aatoqi mintimake iriavo?

⁵ Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata „koqemake„ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

⁶ Ihuva yika mintima irama nimitero vikara tiharo, Te Vatani Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vatani vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuane, tiro.

Minti tuvaro vi vaiintiva himpiro nai maaqaini vumanta

⁷⁻⁸ vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave, qeteha Kotira autu tuahera keha tiha, Ike, Kotivama vi vaiintira kempukaiqama kaivaro vi kaiqara vare vaivo, ti vaura.

*Ihuva Matiura aaramakero vita vatora
(Maaki 2:13-17; Ruki 5:27-32)*

⁹ Viraqaahairo Ihuva oru viro tavovaro vaiinti vo, Matiuva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro viva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tuvaro Matiuva himpiro vira avataqiro vurama.

¹⁰ Vira avataqiro vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oru Matiura naavuqi kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, vikavata Ihura vataake kara ne vaura.

¹¹ Kara ne vaumanta Parasi vaiintinavu vika tave Ihura vaintinavuara aqao ti, Nantiharoe ni Noravano *takisi* vare variakavata, qora kaiqa vare variakavata, vika hampata kara ne vaivo? ti.

¹² Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaavano* vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaavano* vainaini vi variarave.

¹³ Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava Kotirara mintima tivo:

Vaiintivano quara aantau aru timite vairara kia ti muntutavano vaivo.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva nimitaha kahaqama nimate vairara, virarama ti muntutavano vaivo, turave. (*Hosea 6:6*)

Ne vi uvara aatoqi vate, iriqi viha vira okara kankomake tavaate, tiro.

*Kara aurama te okarara Ihura irora
(Maaki 2:18-22; Ruki 5:33-39)*

¹⁴ Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu Ihuva vaunaini orure vira ireha tiha, Tenavuvata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramateha vaunarave. Nantihae ai vaintinavu kara kia aurama taraiti, qaqi ne variarave? ti.

¹⁵ Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha iqi ratevarave? „Aqao, vi entara vika quaheha vaivarave.” Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira vara qaqini kairamanta vi

entaraqaahai vira navunaaka iqi ratehama kara aurama tevarave, tiro.

Haarua okararavata qaraaka okararavata tura

¹⁶ Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vovano nihi utavaaqa qunahivira haqirireva iharo, kiama qaraaka tavuna toqakero viraqaa taatautero haqire vairave. Qaraaka tavuna taatautero haqirairaro vira qeqoqama viraro utavaaqa noraiqaakero qunahi vuantorave tiro, kia minti vairave.

¹⁷ Qaiqaa tinerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uainivano* ntereharo paha vira rakavu kairaro *uainivano* ntavama vuanarove. Vaiintivano kia minti vairave. Memera paha qaraaka haqirama taira varakero viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vataivaro *uainivanovata* pahavanovata ho vairave, tiro.

Maara naavuqaa raqiki vau vaiintiraravata nahenti voraravata tura
(*Maaki 5:22-43; Ruki 8:41-56*)

¹⁸ Ihuva minti ti vauvaro maara naavuqaa raqiki vau vaiintiva vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Ti raavuravano vatema qutu vivo. Are anira nena kauqu viraqaa vuru vatairaro viva qaiqaa qaqi himpuarire, tiro.

¹⁹ Viva minti tuvaro Ihuva himpiro nai vaintinavu hampata vi vaiintira avataqiro viro.

²⁰ Aarana vi vauvaro nahenti vovano tora rovara vareharo 12 ihi varako nahentiva Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kora.

21 Vi nahentiva nai tivakero iriro tiharo, Te vira utavaaqa viti ho autama kaarera, ti rovaravano vaaka taiqa viraqe te homa vairarave, tivakero Ihura utavaaqa viti autama kora.

22 Autama kovaro Ihuva tuqantaa viro vira tavero tiharo, Ti raavuravauvo, muntuka paru i vaira variane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaata koqema vivo, tuvaro vi nahentiva vi entaraqaahairo koqema viro vaura.

23 Ihuva oru viro maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira naavuqi oriqetero tavomanta vokuka vira iqi rata amitareka aanumaara vuaqe vaumanta noraiqaake iqi rataqi vi vauvaro

24 Ihuva tiharo, Ne vinuate. Maa nahenti vaintiruva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tumanta vika vira uvara naaraihama amitora.

25 Naaraihama amitovaro Ihuva vika nititama veva vahaaqaini kero vi nahenti vaintiruva qutu vuraqi oriqetero vira kauqu utu varovaro vi nahentiruva qaiqaa qaqi himpura.

26 Ihuva minturara tiro, vi uvava ekaa vi vataraqaa vi anumanta ekaa vi uvara irura.

Ihuva avu qimpavu vaiintitanta rampai nimitora

27 Ihuva viraqihairo aarana vumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta vira avataqi viha vira aaramaqi viha tiha, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti.

28 Vitanta minti tivaqi vuvaro Ihuva naavuqi oriqetero vaumanta vitanta viva vaunaini orurovaro Ihuva vitanta irama nimitero,

Netanta tiriara quqaae viva titanta tivu rampai timitaanarove tiavo? Tiqe iriare, tumanta vitanta tiha, Eo, Noravauvo, ariara quqaavema turo, ti.

²⁹ Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta nivuqaa nai kauqu vatero tiharo, Netanta tiriara quqaa mintianarove tiavera nitanta nivu rampai nimitararave, tuvaro

³⁰ vitanta avu rampai vumanta vitanta ho tavora. Vitanta ho tave vauvaro Ihuva vitanta kempukaigama kero tiharo, Kia vi uvara voravata tiva amiate, tura.

³¹ Ihuva minti tumantavata, vitanta qaqirake, oru vi uvara voka voka ekaa tiva nimiqi vi vauvaro vi uvava vi vataraqaa vi anima vura.

Kia ho uva tu vaiintira Ihuva koqema kora

³² Vitanta vumanta vo vaiintinavu nai hena vaiinti vo vita vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vaanavano vi vaiintira avutaqi vauvarora tiro, viva kia ho uva tumanta vira vita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro

³³ Ihuva vaana vira atitovaro vi vaiintiva ho uva tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, tenavu Isareri vatanaaka kia vi kaiqara nora kaiqa qovaraiqi vaira tavaunarave, ti.

³⁴ Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu aqao, ti. Vaana avuhainaava vira kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vairave, tura.

Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora

³⁵ Ihuva nora vatuka inaara vatuka niharo maara naavuqi oriqetero vaiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara koqe vakaaka

tiva nimitaairo viharo, vo qara vo qara u rovarara varokavata koqema nimitaairo vi vaura.

³⁶ Viva mintiaairo vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa viva unaini ruvaagumavi vaiha vi ani vauvaro Ihura muntukavano vikara qoraiquvaro viva vika tavero tiharo, Ike, sipisipiqaa raqiki vai vaiintiva kia vaimanta sipisipi vika hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika kia ho nai kahaqiraiti, nora maara vare vi ani variavo, tivakero Ihuva vika aaqurihama nimitora.

³⁷ Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitero nai vaintinavuara tiharo, Tavaate, airi kara iratero mpeqaiqamaviro vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kia airi variavo.

³⁸ Ne naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira kara qantu vare aniate, tura.

*Ihura vainti 12navu nutuara tura
(Maaki 3:13-19; Ruki 6:12-16)*

10

¹ Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaguma kero vinavuka vaiinti nahentiqihai vaana nititeha vo rovava vo rovava vareka koqema nimitaate tiro, viva vinavuka noraiqama kora.

² Viva noraiqamako vaiintika nutu maantimama vairo:

Avuni Saimonira—vira vara autu Pitaara,
vira qata Entarura,
Sebedira maaqu Iemira,
Iemira qata Ionira,

³ Piripira, Batolamura, Tomaasira,

Matiura *takisi* vare vau vaiintira,
 Arafusira maaqu Iemira,
 Tadiusira,
⁴ Saimonira—vira autu vo Selotira,
 Iutaasi Ikeriotira—viva Ihura navutaaka
 nivuqaa qovarama kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura

(Maaki 6:7-13; Ruki 9:1-5)

⁵ Ihuva nai vainti 12navu nititeharo uva tiva nimiro tiharo, Ne aaraini vihama kia vo vatanaa maaqaini vuate. Kia Sameria vaiinti nahenti vatukainivata vuate.

⁶ Ne kia mini mini viraiti, ne Isareri vatanaaka nenta navunaaka varianainiqai vuate. Sipisipinavu hampi vi aniha kakakima vuantemake, vika kakakima vuarave.

⁷ Ne oru vaiha mintima tiva nimiate. Kotiva niqaa raqikiarirava ni aumantoma aniraivo, tiate.

⁸ Ne rovara vareka koqema nimateha, ne qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima keha, ne vaata ne vaina numuarava vaiinti arinara, vira nunka nimateha, ne vaiinti avutaqi vaina vaanaravata atitaivaro qaqini aitare vuarire. Te kia niara monu naariraiti qaqi ni noraiqama kaunarara ti, nevata vaiinti nahenti qaqima koqema nimitaqi vuate.

⁹ Kia *kori* monuve, *silvaa* monuve, uvairi monuve, ruva vare vuate.

¹⁰ Ne aaraini vireka iha kia kara utaqi ruva vare, vo utavaaqave, aiq nonkirave, kauruve, vi haikara vi haikara kia vararaiti, qaqima vuate. Ne kahaqama nimitare ika vikama niqaa raqikivarave.

11 Ne nora vatukainie, inaara vatukainie, orurema ni quahama nimitaaina vaiintira rantake vira naavuqiqai variqi vima vi vatukara mini kema vuate.

12 Ne naavuqi oriqetare iha, viraqi vaika uva manteha tiha, Ni muntukaqihai paru i vaira variate, tiate.

13 Ne minti timanta viraqi vaika ni koqemake ntita vataivera, Kotiva vika muntuka paruma nimitaarire. Vika kia ni koqemake ntita vataivera, Kotiva nintaqaima muntuka paruma nimitaanarove.

14 Vo vatukaqihainaaka kia ni quahama nimate ni uvavata irivera, ne nenta aikuqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vimanta, «vika ne vikara qoririma nimiterara tavaate».

15 Te quqaama ni tiva nimiari iriate. Ni uva kia iri vaiinti nahentika Kotiva vikaqaa nora uvama vataanarove. Vetanto entaqaa Sodomini vaukavata, Gomoraini vaukavata, vaaqu kaiqaqai vare vaurave. Naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo vi vatanaakaqaa inaara uvaqai vatero, kia ni uva iri vaiinti nahentika vikaqaa nora uva vataanarove, tiro. Ihuva minti tura.

Vaiinti nahenti vira vaintinavu qoraiqama nimitare urara tura

16 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne maa uvara iriate. Te ni nititaari ne sipisipi voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave. Virara irihama ne memaruvano koqemakero taveharo ninantemake niha,

miruravano kia nai henara arinantemake, nevata kia vora qoraiqama amitaraiti nuate.

¹⁷ Ne vo vaiintinavuara raurihama variate. Vika ni ravaaqavu vare vuru nái *kansoru* naavuqi ke niqaa uva vatevarave. Ne maara naavuqi vaimanta ni kaavu numiqake vatevarave.

¹⁸ Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaavata, avuhainaaka nivuqaavata, vuru kevarave. Ni vuru kaimanta ne vika nivuqaa vaiha, vikavata vo vatanaa vo vatanaakavata ti hutuqai tiva qovaraiqama nimiate.

¹⁹⁻²⁰ Vi entara ni ravaaqavu vare vuru kaira kia noraiqamake iriha tiha, Nana nana uvae tirarave? tiate. Ne vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, ni Qora vira Maraqravano ni noqaahairo uva tianarove.

²¹ Naantiara vokika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta arukevarave. Vika qoka nái vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka navutaiqihama vika arukaate timanta arukevarave.

²² Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni iri qoraiqama nimatevarave. Mintiaqi vivaro kia vaaka popohanaara iraitiro, vo enta vo enta kempukaiqaa kero ti uva iriqiro vi vaira vaiintiva, viva vairaro Kotiva virama vita varaanarove.

²³ Ne vi vatukaraqí vaimanta ni qoraiqama nimateha ni arukareka autivera, ne aiqu aututema vo vatukaini vuate. Te tiari iriate. Ne vatuka vatuka vi aniha ti vakaaka Isareri vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi kaiqara kia taiqa

karaiti qaqi varaqi vi vaiqe, te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa orurante tuvirerave.

²⁴ *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vaivaro, kaiqa vaiintivanovata kia nai nora vaiintiqaqaa raqiki vairave.

²⁵ *Sikuru* vaintivano variqi viro nai *tisaara* aanantama viro, viraqaahairo viva te homa vohaa qaramavi vauro tianarove. Kaiqa vaiintivano variqi viro nai nora vaiinti aanantama viro, viraqaahairo viva te ho vohaa qaramavi vauro tianaro. Vika te niqaa raqiki vauraukara tiha, Are vaana avuhainaava Belsebuliva variarao tiarave. Vika tiriara minti ti variarara ti, ike, vika ni ti vaintinavuaravata nana nana qora uvama tiva nimatevarave, tiro.

Kotira aatuqai qeteha variate tura
(*Ruki 12:2-7*)

²⁶ Ne vi uvara irihama kia vaiinti aatu qeteha variate. Vovano tavaantorave ti, vate aqute varia haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qoqaama vataanarove. Vate kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove.

²⁷ Vate te konkiraqi vaiha ni tiva nimi vauna uvara, ne naantiara aatitainaraqaa vaiha tiva nimiate. Vate te evaara tiva nimi vauna uvara, vi uvara naantiara vatukaqaa vaiha naverai tivakeha tiva nimiate.

²⁸ Ni maraqura kia ho arukaraiti, ni vaataqai aruke vaiintikara kia vika naatu getaate. Ne Kotira aatu qeteha variate. Kotiva vaiinti vaatavata vira maraquravata nora iha itainaraqai ho aqukairaro ita taiqa vuariravama vaivo.

²⁹ Ho quqaee vaiintivano inaara monu vohauru aqukeharo uapaa uviri taaraqanta vare vairave? Ne uapaa uvirive tia haikara Kotiva viragaavata raqikiharoma, viva kia hove tirera, vi uviriva kia ho vataqaa hiqiruanarove.

³⁰ Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara ekaa tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ruva tairave.

³¹ Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uviri vika aatara kaakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Kia qetaraitiro Ihura vaintima vauro tiainarara tura

(Ruki 12:8-9)

³² Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viharo tiharo, Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha virara tiva qovaraiqaake vi vaiintivavata ti vaintima vaivo tirarave.

³³ Vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha nai vi vaiintiravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave, tiro.

Vaiinti nahenti raira karerave tura

(Ruki 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne tiriara tihama viva tuvu vaimantara ti, vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqiha variqi vivarave tiavo. Ne mintie tiavo? Aqao, te vataini tuvu vaunarara ti, vataini vaika ti navutaiqiha vaivaro nora iqokavano qovaraiqianarove.

³⁵ Ti kaara vira maaquvano nai qokantirove, vira raavuravano nai nokantirove, vira naaqtuvano nai tonanokantirove, navutaiqiha vaiivarave.

³⁶ Ti kaara vo vaiintivano vairamanta vira naavuqi vaika, vikama vira navutaiqivarave.

³⁷ Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai norarave, nai qorarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove. Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai maaquarave, nai raavurarave, voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove.

³⁸ Vovano kia nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiara aniariva, viva kiama ho ti vainti varianarove.

³⁹ Vaiintivano nai vatani qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vainti vovano tiriara iriqi viharo vuru qutu virava, vi vaiintiva ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.

*Vira noqaa koqe koqaa varerara tura
(Maaki 9:41)*

⁴⁰ Te ni nititaariraro vainti vovano ni quahama nimateharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove.

⁴¹ Kotira uva qoqaiqama kero tiva nimi vaira vaiintiva, paropeti vaiintivano anintairaro vo vaiintivano vira uva irireva quahairera, Kotiva paropeti vainti koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove. Avuqavuqaa keharo ni vaira vaiintiva

anintairaro vo vaiintivano virara avuqavuqaa kero ni vai vaiintirave kaiqe vira quahama amitaare tirera, Kotiva avuqavuqaa kero ni vaina vaiintira koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove.

⁴² Vo vaiintivano ti vainti inaara vainti tavero virara Ihura vaintive tivakero quahama amiteharo antai namarira kaqakero amirera, Kotiva kia vi vaiintira qaqira karaitiro, vira noqaa koqemakero nai amianarove, tiro. Ihuva turama.

Ioniva nai vainti vonavu nititomanta Ihura irora (Ruki 7:18-35)

11

¹ Ihuva vi uvara nai vaintinavu tiva nimi taiqa kero viva mini kero, vakaaka vaiinti nahenti tiva nimireva, Karirini vatuka vatuka nireva viro.

² Ihuva mini vuvaro Ioniva „namari nimi vau vaiintiva„ karapuhiqi vaiharo iruvaro Kotiva atito vaiintiva nora kaiqa vare vauvaro viva nai vainti vonavu nititomanta vinavuka oru Ihura ireha ti,

³ Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti varia vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vainti vekaiqihae vairarave? ti.

⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Nenavu maini ani vaiha tavaarave, iriarave, anirante Ionira vuru tiva amiate.

⁵ Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka qaiqaa ho

iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara vuru Ionira tiva amiate.

⁶ Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu anirante vire uvaro Ihuva vaiinti nahenti ruvaqumavi vauka Ionirara tiva nimitiro tiharo, Ne haaru nana haika tavarekae qumina vatani vi vaurave? Uvaivano utiharo vavikero virivikero i vau ukaura tavarekae vurave?

⁸ Ne kia vira tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonkute varia vaiintika kiama qumina vatakanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave.

⁹ Ne nana haika tavarekae vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.

¹⁰ Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove turave, tiro. *(Mal 3:1)*

¹¹ Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe ni tiva nimiari iriate. Vatani vatatai vaiinti nahentika variavaro Ioniva namari nimi vai vaiintiva ekaa vika naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, naantiara Kotiva raqikiaina vaiinti nahentikaqihairo

inaara vaiinti vovano Ionira vira aatara
kaariravama varianarove.

¹² Ioniva namari nimi vau vaiintiva qovaraigu
entaraqaahai airi vaiinti vika Kotira vatukaini
vireka kempukaiqama keha variqi ani, vate maa
entarovata minti variarave.

¹³ Haaru paropeti vaiintinavuvata,
Mosivavata, Kotira uva qoqaiqama keha vi
haikava vi haikava mintimakero
qovaraiqianarove tivake, minti tivaqi vi vauvaro
Ioniva qovarama vurave.

¹⁴ Ioniva vaireva viva ni kaivaqava Elaitaava
qaiqaa vataini qovarama vuarira vaiintivama
vaivo. Ne vi uvarara quqaave tivera, ne Ionirara
viva Elaitaavave tivarave.

¹⁵ Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake
iriate, tiro.

¹⁶ Ihuva minti tivakero tiharo, Maa entara
varia vaiinti nahentika, vika nana voqaarae
variavo? Te nana *uvavaue vatake/uvaqaae*
ntuvake tiari ne vi uvara ho irivarave? Kaiqe ni
tiva nimiare. Vainti haika vatukaqaa ruhareka
oquvi variantemake variavo. Vainti haika náí
hana vainti naarama keha tiha,

¹⁷ Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne
ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo.
Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta
ne iqi rataataara vaimanta kia iqi rataavo,
tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika
voqaara variavo.

¹⁸ Ioniva anirero kara auramatero kia
uainivata nomanta vika virara tiha, Viva vaana
hampata vai vaiintivave, turave.

¹⁹ Te Vataini Vatatai Vaiintika anire karavata namarivata nehama anuramanta vika tiriara tiha, Vira tavaate. Viva voqamake kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, ti variarave. Vika tiriara minti ti variarave. Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro.

Vi vatanaaka vi vatanaakara oho tiva nimitora (Ruki 10:13-15)

²⁰ Ihuva vatuka vonavuqi airi kaiqa nora kaiqa vara nimitomanta vi vatanaaka kia qora aara qaqira karaiti vauvaro Ihuva tiva nimitiro tiharo,

²¹ Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te ni ohoma tiva nimitauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nai vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.

²² Te ni nivuqaa nora kaiqa varaauramanta ne kia qora aara qaqira kera kaara, ekaara entaqaa Kotiva ko tiharo Taiaa vatanaakaqaavata Saidoni vatanaakaqaavata inaara uva vatero, niqaa nora uvama vataanarove.

²³ Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairage naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vetanto entaqaa

vovano Sodomiqi vaiharo vi vatanaaka nora kaiqa vara nimitaitirio, vi vatanaaka qora aara qaqira kovaro Kotiva kia vi vatukara vehi autu karaitiro qaqima kaivaro maa entara vaitiri.

²⁴ Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera vira kaara naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Sodom i vatanaakaqaa inaara uva vatero ni Kapenaumi vatanaakaqaa nora uvama vataanarove, tiro.

Ihuva nai Qora aarora
(Ruki 10:21-22)

²⁵ Ihuva minti tivakero vi entara Kotira aarero tiharo, Ti Qo, are naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autu viriniqama kauro.

²⁶ Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.

²⁷ Ihuva minti tivakero tiharo, Ti Qova tiriara arema ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Kiama qaqi vaiintivano ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova naiqaima ti okarara iri tavairave. Kiama qaqi vaiintivano ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqaima vira okarara iri tavaunarave. Te taukae tiva nimiatataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara kankomake iriqi vivarave, tiro.

Tini anika auraara variate tura

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne nora maara vare variavaro ni vaata popohama vimanta

variakara te niara tirera, Ne te iainanaini aniqe te ni vuaqa rava nimitaari ne auraara variate, turo.

²⁹⁻³⁰ Ne te iainanaini anire ti uva aqu vareha vuate. Te tenta kaiqa ni numiqe variari ne ti kaiqaqai varaqi vuate. Te ni qihaaqama nimate vauraukave. Kia te tenta hutuara noraiqaake iri vauraukave. Te mintima vauraukara ti, ne homa ti vataake auraara vaivarave. Te tenta kaiqa ni nimiarirava kia maara ntaanarove. Ti kaiqavano vuaqa ntairamanta ne homa varevarave, tiro. Ihuva turama.

12

Maara entara tura
(*Maaki 2:23-28; Ruki 6:1-5*)

¹ Vi entara Ihuva maara entaqaa naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu antuqa arumanta *uiti* tava raqake «tutiqamakeha» vira auru ne vaura.

² Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vira tave Ihurara tiha, Nena vaintinavu tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva nai tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?

⁴ Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau

vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro
Devitiva qumina vaiintivano vi karara neharora
tiro, vi uvara raqa korave.

⁵ Ne Mosira uva vo kiae kaara ntuvake iriavo?
Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika Maara
Entaqaa Kotira Naavuqi vo kaiqa vo kaiqa vare
variarave. Vika Maara Entaqaa vi kaiqara
varaqi viha qioqama taa uvara raqa keha
variavaro uvavano kia vikaqaa vairave.

⁶ Ne Kotira Naavuara noraiqaake iri variara te
virara ni tiva nimirave. Kotira Naavu viravata
aatara kaurauka, te mainima vauro.

⁷ Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiintivano quara aantau aru timate
variarara, kia ti hantuqa harimanta vauro.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva amiteharo
kahaqama amite vaira, virara ti hantuqa
harimanta vauro, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara okara kankomake iriha nuatirio,
ne kيامa qaqi vaiintiqa qumina uva vate
variatirio.

⁸ Te Vatani Vatatai Vaintikama vauro. Te
tentavano Maara Entaqavata raqiki
vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta
varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva
turama.

*Ihuva vaiinti vo kauqu koqema kora
(Maaki 3:1-6; Ruki 6:6-11)*

⁹ Ihuva vi vatara mini kero oru viro vika maara
naavu voqi oru vaura.

¹⁰ Oru vauvaro vaiinti vovano vira kauqu tapara
vuva vaumanta viraqi vauka Ihuraqaa uva
vatareka auti vaiha vira irama amiteha tiha,
Vaiintivano Maara Entaqaa nai kena vaiinti

vaata koqema amitairera, viva mintiharo tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? ti.

¹¹ Vika minti tuvaro Ihuva nái tiya nimiro tiharo, Niqihairo vo vaiinti sipisipivano Maara Entaqaa maiqaqi agu viraro vi vaiintiva nai sipisipi hoe Maara Entaqaa vira mpaqi vaari qaqini kaanarove, kiae mpaqi vaari kaanarove?

¹² Ho iriate. Vaiintivano sipisipi aatara kairara tiro, viva Maara Entaqaa vaiinti vo koqema amitairera, kiama Mosira maara uva raqa kaanarove. Mintiharoma viva koqe kaiqama varaanarove, tiro.

¹³ Minti tivakero Ihuva vaiinti virara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano koqema viro hini kauqu voqaara vaura.

¹⁴ Maara Entaqaa vira kauqu koqema komanta Parasi vaiintinavu vevare naavu mini ke, Ihura aruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Haaru vetanto entaqaa Kotiva Ihura okarara tura

¹⁵ Vinavuka vira arukareka uva ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro vi vatukara mini kero vumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro Ihuva vikaqihairo aihavuka airitahaa ekaa koqema kora.

¹⁶ Mintimakero koqema nimitero viva vika qioqamatero tiharo, Ne kia te vare vauna kaiqara vo vaiinti nahenti tiva nimiate, tiro.

¹⁷ Ihuva minti tivakero mintiaqiro vuvaro haaru Aisaiaava vetanto entaqaa tu uvava vivauma vaura. Aisaiaava Kotiva mintima tivo tiro:

¹⁸ Ti kaiqa vaiinti tavaate. Te vira kaama tauna vaiintirave. Ti muntukavano virara vaimanta virara quaheha vauro.

Te tenta Maraḡura viraḡaata vataariraro viva avuḡavu ḡiaina okarara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove.

¹⁹ Viva kia antua uva vo vaiintiara tiraitiro, viva kia ḡumina noraiḡamakero aakara ntavaḡiro viramanta vaiinti nahenti aara vau vi anika kiama vira uva irivarave.

²⁰ Kunkura/Vuraa ravanka viro variainara viva kiama ekaara kinta kaanarove. Ovavano ḡimpare iharo veru veru i vainara viva kia ekaara ḡimpa kaanarove. Uva vitanta okara vaireva: Viva ḡuḡerara vaiinti nahentiḡaa kiama maara voḡavata vataanarove.

Viva mintiharo ḡihaaḡama kero variḡiro viraro avuḡavu ḡiaina okarava uritarakero varianarove.

²¹ Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira autu irihama vivaḡai tinavu kahaḡi vaivama vaivo tivarave, tura. *(Aisaiaa 42:1-4)*

Kotiva mintima tivo tivakero haaru Aisaiaava minti tura.

Vaana avuhainaava Ihura kahaḡi vaivo tura (Maaki 3:20-30; Ruki 11:14-23; 12:10)

²² Ihuva vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare anura. Vaanavano vira avutaḡi vauvarora tiro, vi vaiintiva avu ḡimpa vuva vaiharo kia uvavata tiraitiro vauvaro Ihuva vira koḡema kovaro vi vaiintiva ho tavero ho uvavata tura.

²³ Mintumanta vaiinti nahenti mini ruvaḡumavi vauka vi kaiḡara tave ravukuvi Ihurara tiha, Ike, maa Ihuva Devitira Maaḡuvano vaivo? ti.

24 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivarora tiro, viva vaana nitite vaimanta vika aitare vi variavo, ti.

25 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Ihuva vinavuka nai aatoqi iru uvara iriro vinavukara tiharo, Vohaa vatanaavano vaiha tuqavuvi nai ari nai ariha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave. Ta vatanaakave, vo vatuka vo vatukaqiraakave, vo naavu vo naavuqi vaikave, vika mintiaqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave.

26 Sataaniva raqiki vai vaanauka tuqavuvi nai ari nai ari i vaivera, Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi vi vairaro vira kempukavanovata kiama ho varianarove.

27 Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. Ho ni avataqi vi varia vaiintika vonavu vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka minti variavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika vika ni uva rahake taveha hampi uvavema tivarave.

28 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vauro. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

29 Te qaiqaavata ni tiva nimirave. Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaanarove.

30 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti

kahaqiharo ti sipisipi ruvaaquma timitai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirimake vairave.

³¹ Te tiari ne iriate. Vaiinti nahenti ekaa qora kaiqa vare uvara tira homa Kotiva nunka nimitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitera kiama nunka nimitaanarove.

³² Vaiinti vovano ti Vatani Vatatai Vaintikara qora uva tiva timitainara, Kotiva vi vaiintira uva homa nunka amitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqrara qora uva tiva amitairaro Kotiva maa entaravata, naantiara entavata, kiama vi vaiintira uva nunka amitaanarove.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Ruki 6:43-45)

³³ Katarivano koqe katari vairera, vira tavavanovata koqe tavaqaima varianarove. Katarivano qora katari vairera, vira tavavanovata qora tavaqaima varianarove. Vaiintivano vira tava taveharoma, vi katariva qora katarima vaivo, maa katariva koqe katarima vaivo, tianarove.

³⁴ Ne *uqahivano/quaihavano* vatatai vaintikama variavo. Ne qora vaiintiqaime vaiha ne nantiakee koqe uva ho tivarave? Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

³⁵ Nai avu aatoqi koqe kaiqa varaarirava vaivarora tiro, koqe vaiintivano koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqi

qora kaiqa varaarirava vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

³⁶ Te tiari iriate. Ekaara entaqaa Kotiva ko tiharoma maa entara ne nana nana uvae qumina uva tivaterara iriharo viva niara mintima tianarove: Ne nantihae vi uvara tivatorave? tianarove.

³⁷ Ne maa entara koqe uvaqai tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ni kuvantu nimitaanarove. Ne maa entara qora uva tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ninta rumpa taanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihurara nora kaiqa tinavu humiqaane tura (Maaki 8:11-12; Ruki 11:29-32)

³⁸ Ihuva minti tivakero vaumanta Parasi vaiinti hininavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihurara tihama, Maara ti variara vaiintio, nora kaiqa vo tinavu tivuqaa vara kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

³⁹ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qora kaiqa vare variakave, Kotirara qumimaqamake ni variakave, vikaqaima nora kaiqa humiqairaqe tave quqaave tiare ti variarave. Kia te ni nivuqaa nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara paropeti vaiinti Ionaaraqaa mintuma kontema kero, Kotiva tiqaavata mintianarove. Virara irihama ne tiriara Kotiva atitaivave tivarave.

⁴⁰ Nora havukavano vira nampiqama kovaro Ionaava taaramo enta entaqivata aatitoraqavata havuka araraqai vaurave. Viva mintuntemake, te Vataini Vatatai Vaintika taaramo enta vata muntukaqi variqi virerave.

⁴¹ Ionaava vuru Ninive vatukaqi vauka Kotira vakaaka tiva nimumanta vi vatanaaka vaakama vira uva iri, qora aara qaqirake vaurave. Naantiara ekaara entaqaa vi vatanaaka Kotira vataake vaiha niqaa uva vatehama mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva irihama qora aara qaqira kaavaunarave. Ionaaravata aatarako vaiintiva ne vaunaini oruromanta ne vira uva kia irurave, tivarave.

⁴² Vetanto entaqaa ni kaivaqava Soromonuva vo okara vo okara tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebahainaa vira uva irireva vevara nai niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, vivavata naantiara ekaara entaqaa niqaa uva vateharo mintima tianarove: Te niara aaraihai Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave tianarove, tiro. Ihuva turama.

Vaana okarara tura
(Ruki 11:24-26)

⁴³ Ihuva minti tivakero tiharo, Vaanavano vaiinti vaata avutaqihairo qaqini aitarero aahara vatavaura viharo kaiqe auraara variare tivakero, tavaivaro kia auraara variainara vaivaro

⁴⁴ viva nai tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavura vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa variare, tivakero oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro

⁴⁵ vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave.

Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa
vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave.
Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo
anomakero qoraiqama viro vairarama turo.
Maa entara qora kaiqa vare variaka, vikavata vi
vaiintira aanare voqamake qoraiqamavi variqi
vivarave, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Maaki 3:31-35; Ruki 8:19-21)

⁴⁶ Ihuva vi uvara vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vauka tiva nimi vaumanta vira novavata vira
qatanavuvata anire vira uva tiva amireka
vahaaqaini himpitemauvaro

⁴⁷ vovano Ihura vuru tiva amiro tiharo, Ai
novavata ai qatanavuvata ai uva tiva amireka
ani vahaaqaini variavo, tiro.

⁴⁸ Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Tavave ti
nova vaivo? Taukae ti qata vakaukavara
variavo? tiro.

⁴⁹ Minti tivakero Ihuva nai kauqu tutukero
aave vateharo nai vaintinavu numiqeharo
tiharo, Maakama ti novave ti qata
vakaukavarama variavo.

⁵⁰ Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni
variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura
nakaave, ti nokave, variavo, tiro.

Auru qintato vaiintirara tura
(Maaki 4:1-9; Ruki 8:4-8)

13

¹ Vohaa vi entaraqai Ihuva naavu mini kero
vevarero nora varuva namari auvahianta oru
oquviro mini vairare tumanta

² vaiinti nahenti airitahaa viva vauraqaa ruvaqumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero oru votuqi vaarirero viraqi oquviro vaiharo namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vataini namari auvahianta vauvaro

³ Ihuva vika vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

Viva mintima tiro: Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave.

⁴ Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvoro uvirivano ani nama aqukorave.

⁵ Auru hininavu ori vataqaa hiqiruvoro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro

⁶ tuqavano kia vevanto otu vurara tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.

⁷ Mintuvaro auru hininavu auqurora nimirivano qampiqroraqi hiqiriro, nimirivataakero qampiqa tovaro nimirivano mantaaqa kovarora tiro, kia ho qampiqrave.

⁸ Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiriro koqema kero qampiqrora vuuru koqe tava airi tava iratorave. Airi tava iratomanta hini kuka aatarake voqavata airi tava iratomanta qaiqaa hini kukavata aatarake airi tava voqavata iratorave.

⁹ Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

*Vo uvaqaa tuqantaakeharo tiva nimu okarara tura
(Maaki 4:10-12; Ruki 8:9-10)*

¹⁰ Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimumanta vira vaintinavu viva unaini anire vira ireha tiha, Are nantiharae vaiinti nahenti kia uva vutuke tiva nimiraitira, uva tuqantaakera vika tiva nimi variarao? ti.

¹¹ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimitiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niaraqai vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara kia vi uvara iriate turave. Minti turara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.

¹² Kotira uva iriarirava variqiro vi vairaro Kotiva vira kahaqiraro vira uva voqavatama irianarove. Viva mintimakero variqiro viharo Kotira uva airiqamakeru irianarove. Kotira uva kia iriarirava variqiro vi vairaro, viraqaahairo Kotiva viva inaaraiqa iritaaina uvara qaqini vara kaanarove.

¹³ Vaiinti nahenti tavehavata, kia anomake tave variarave. Vika uva irihavata, kia aato kenko timanta iri variarave. Vika mintiarara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.

¹⁴ Vaiinti nahenti minti variarara tiro, haaru vetanto entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava maa entara vivauma vaivo. Viva mintima tiro:

¹⁵ Maa vatanaaka vika avu aatovano kempukaiqama viro vaivo. Vika kia Kotira uva iriataa imanta, nái aato tintate nái avu qimpateha variarave.

Vika kia mintiataarave. Vika nái avuqohaivata nái aatoqihaivata ti uva iri tave

ti haaraatirio, te vika homa kahaqama
nimitauraitirio, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*

¹⁶ Ho nenavu avuqohai kankomake tave
variarara ti, ne quahehama variavo. Nenavu
aatoqihai anomake iriarara ti, ne quahehama
variavo.

¹⁷ Te quqaa tiari iriate. Haaru vetanto entaqaa
airi paropeti vaiintinavuve, koqe aaraqaa ni vau
vaiintikave, vika ne tave varia haikara tavaataa
imantavata, kia ho tavorave. Vika ne iri varia
uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro.

Auru qintatora vira okarara tura
(Maaki 4:13-20; Ruki 8:11-15)

¹⁸ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva
nimiro tiharo, Nenavu iri vaiqe te auru qintato
vaiintiraqaa uva tuqantaake tuna okarara
ninavu tiva nimiare.

¹⁹ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara
vaiinti vovano vi uvara kia kankoma kero
iriraitiro vaivaro, Sataaniva anirero vira avu
aatoqihairo vi uvara qaqini raqia aqukairave. Vi
vaiintiva auruvano aara auvahini hiqirura
voqaarama vaivo.

²⁰ Auru hininavu ori vataqaa hiqirura vira
okara vaireva maantimama vaivo: Vaiinti
nahenti vonavu Kotira uva iri, vi uvarara
quahake variavaro

²¹ viraqaahairo uvavano vika avu aatoqi kia
vukaiqamakeru vaimantara ti, vokiaka vi uvara
kaara vika qoraiqama nimite variamanta vika
tinavu harivorave tivakeha qaqirake variarave.

²² Auru hininavuvano auqurora nimiriqi
hiqirura, vira okara vaireva maantimama vaivo:
Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri, viraqaahai

vika maa vataragaahainaa haikarara
 noraiqaake iriqi viha, monu airaira vareraraqai
 iriqi vi variavaro vi haikava vika ravaaqavuke
 vaimanta vika Kotira uva iriara qumimaqamake
 variavaro vikaqihairo kia koqe kaiqavanovata
 qovaraiqi vairave.

²³ Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura vira
 okara vaireva maantimama vaivo: Vokiaka
 Kotira uva kankomake iri, viraqaahai vika koqe
 kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta,
 vokiaka Kotira uva iriqi viha vika uri naatarake
 voqavata koqe kaiqa vara amitaqi vi
 variamanta, qaiqaa vokiaka vika naatarake
 Kotira uva iriqi viha koqe kaiqa Kotira vara
 amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva nimiriqaa uva tuqantaakero tiva nimura

²⁴ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti
 nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti
 nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama
 vaivo: Vaiinti vovano *uiti* auru kogera nai
 naahoqi qintatorave.

²⁵ Auru qintatero viva oru entaqi nai
 navunaaka hampata vaite vauvaro vira
 navutaava anirero viva *uiti* qintatoraqi qora
 nimirivata qintatorave. «Vi nimiriva vaireva vira
 kaqive mareve *uiti* kaqive mareve vohaa
 qaramakero vaivarovata, vira tavaqai kia vohaa
 qaramakero vairave.» Vira navutaava nimir
 qintatero vuvaro

²⁶ *uitivano* nimir vataakero vohaaraq
 qampiqatero inaaraiqakaa tava iratareva auti
 vaumanta vira kaiqa vaiintinavu tavovaro vi

nimiriva *uiti* vataakero vohaa qampiqa tero vaurave.

²⁷ Mintima vaumanta vira kaiqa vaiintinavu vira tave, oru naaho qora ireha tiha, Nora vaiintio, are kiae koqe auru qinta taarao? Taihairoe qora nimirivata viraqi qovaraqivo? ti.

²⁸ Minti tuvaro viva oho tiro, Ti navutaavama ti naahoqi vi nimirira qinta taivo, tumanta vira kaiqa vaiintinavu vira ireha tiha, Hoe tenavu vi nimirira qaqini raru kararave? tuvaro

²⁹ viva aqao tiro, Kia mintiate. Ne nimiru raru keha *uitivata* raru kevorave.

³⁰ Qaqi kaivaro *uitivanovata* nimirivanovata vohaaraqi qampiqaarire. *Uitivano* mpeqaiqama viraqe te ti kara qantu vare anikara mintima tirerave: Ne vi nimirira naane teqake rumpa vare vuru iha quara timitema, viraqaahai *uiti* vira teqakema vuru ti kara naavuqima timitaate tianarove, tiro. Ihuva vi uvara maantimakero tuqantaakero vika tiva nimura.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura
(*Maaki 4:30-32; Ruki 13:18-19*)

³¹ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva: *masteti* auru voqaarama vaivo. Vaiintivano *masteti* auru varero vuru nai naahoqi ututorave.

³² Vi auruva inaara auruqaima vairarama turo. Mintima vaivarovata, vi aurura ututaivaro qampiqa tero ekaa vo naaho vo naaho uri aatarakero katari voqaara vaimantara ti, uvirinavu vira kaaraqira ho *navu/naavu*

kaqateha variaravema turo, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

*Kaupititirara uva tuqantaakero tura
(Ruki 13:20-21)*

³³ Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimitiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi/voruhi* vataakero tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi/voruhi* hampata avituma viro ekaa mpareti ntera kaivaro noqavi vairave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

*Ihuva uva tuqantaakero tu okarara
(Maaki 4:33-34)*

³⁴ Ihuva vaiinti nahenti vo uva vo uva tiva nimoreva viva kia vutukero tiva nimiraitiro, viva uva tuqantaakeroqai tiva nimitiro vi vaura.

³⁵ Viva minti tivaqiro vuvaro haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintimama tiro:

Te vaiinti nahenti uva tiva nimirera kia vutuke tiva nimiraiti, uva tuqantaakeqai tiva nimirave.

Maa vatara autukero vato entaraqaahai variqi aniha kia kankomake iru uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirave, tura. *(Ihi 78:2)*
Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano Ihurara mintima tura.

Qora nimiri uiti naahoqi qintato okarara tura

³⁶ Ihuva vaiinti nahenti uva tuqantaakero tiva nimiqi viro viraqaahairo viva vaiinti nahenti mini kero naavuqi vumanta vira vaintinavu viva vauraqi orure tiha, Are vaaka tianara vira navutaava nimiri vira naahoqi qintato uvara, vi uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

³⁷ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimito tiharo, Vaiinti vovano koqe auru qintato vaiintira okara vaireva, te Vatani Vatatai Vaintika maa vikave.

³⁸ Vi vaiintira avutaqi vau vatava vaireva, ekaa maa vatavama vaivo. Koqe auruvano vaireva, Kotira uva iria vaiinti nahentikama variavo. Qora nimirivano vaireva, kia Kotira uva iria vaiinti nahentika Sataanira vaintima variavo.

³⁹ Vira navutaava nimiri qintato vaiintiva vaireva, viva Sataanivave. Kara qantu entava vaireva, ekaara enta naantiara maa vatava taiqa vuaina entavama vaivo. Kara qantu vare anu vaintika vaireka, vika *enselinavu*.

⁴⁰ Vira kaiqa vaiintinavu nimiri raruke rumpake vuru iha quara amitontemake, naantiara ekaara entaqaqa mintimake qovaraiqianarove.

⁴¹ Te Vatani Vatatai Vaintika ekaara entaqaqa tenta *enseli* vika nititaari vika otu te raqikiaina vataragaahai ti vaintinavu qoraiqama nimate vai vaiinti nahentikavata, ekaa qora kaiqa vare vaikavata vaaqu kaiqa vare vaikavata rumpake

⁴² vare vuru nora iha itainaraqi aqu kaimanta vika ihaqi vaiha iqi rataqi viha nai aarai tenti aneha vaivarave.

⁴³ Vika mini vuru aqukaimanta avuqavuuqamake ni vai vaiinti nahentika kuarivano itainantemake, itaqi vivaro Kotiva vika Qova vikaqaa raqikiqiro viramanta vika variqi vivarave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva minti turama.

Koqe airaira vataqi kukeqato uvarara tura

⁴⁴ Ihuva vaiharo uva vo vaiinti nahenti tuqantaakero tiva nimito tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, nora monuve airairave vataqi kukeqa tora voqaarama vaivo. Vataqi vi haikara kukeqa tovaro vauvaro vaiinti vovano vira ranta qovarama kero tavero, quahakero vi haikara qaiqaa kukeqa tero, oru vi vatara varareva ekaa nai vatai haikaraqohairo koqaama kero vi vatara varorave, tiro.

Kau vukaariara tura

⁴⁵ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimito tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintivano kau vukaari varareva rantaqiro vi vaura voqaarama vaivo.

⁴⁶ Vi vaiintiva vi haikara vi haikara varareva, viharo tavovaro vo vaiintivano kau vukaari nai voqavata koqe ura vatovaro viva vira varareva iharo oru nai vato haikaraqohairo ekaa koqaa autukero monu varero vuru amiharo vi kau vukaarira varorave, tiro.

Havuka vahera tura

⁴⁷ Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimito tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintinavu

varuvaqi vahe aqukaamanta airi havuka viraqi otiqete ntuva vuara voqaarama vaivo.

Vahe varuvaqi aqukaamanta havuka airitahaa viraqi otiqete

⁴⁸ mpiqa vuamanta vaiintinavu vahe vira rarau vare vuru qaqaini ke, viraqihai nuntuqi viha koge havuka varakeha utaqi ruva vate, qora havuka varakeha qaqira aqukaarave.

⁴⁹ Naantiara ekaara entaqaa vira voqaarama varianarove. Vi entara *enseli* vika tuvure vaiinti nahenti rairaqi viha avuqavuqaake ni vaika qaqi ke, qora kaiqa vare vai vaiinti nahentika

⁵⁰ ntita vare vuru nora iha itainaraq i aqukaimanta vika viraqi vaiha iqi rataqi viha nai aarai tenti ane ha vaivarave, tiro.

⁵¹ Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu irero tiharo, Te vi uvara vi uvara ni tiva nimunara ne hoe iriavo? tumanta vinavuka eo tuvaro

⁵² viva vinavuka tiva nimitiro tiharo, Kotira haarua uva okara tiva nimi varia vaiintikaqihairo vovano Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvarara quqaave tivakero Kotira vaintiqama vuarirava, vi vaiintiva vaireva, naavu qora voqaarama vaivo. Vi vaiintiva nai naavuqihairo vo haika vo haika, haaru vato haikaravata, qaraaka vato haikaravata, vare vairave, tiro.

Nasaretiqihainaaka Ihura qoririma amitora (Maaki 6:1-6; Ruki 4:16-30)

⁵³ Ihuva vo uva vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva vi vatukara mini kero

⁵⁴ nai maaqaini anirantero oru maara naavuqi vaiharo vo uva vo uva tiva nimumanta vaiinti nahenti ravukuvi tiha, Ike, vi vaiintiva taihairoe koqe avu aato vareroe koqe uva ti vaivo? Tavave vira noraiqama kero kempuka amivaroe viva nora kaiqa vare vaivo? ti.

⁵⁵ Vika minti tivake aqao ti, Vi vaiintiva tainta auti vai vaiintira maaquvanoma vaivo. Mariava vira novama vaivo. Iemivavata, Iohepivavata, Saimonivavata, Iutaasivavata, vinavuka vira qatanavuma variavo.

⁵⁶ Vira auranavu maini tinavu hampatama variavo. Taihairoe viva vi kaiqara vi kaiqara okara tavairave? ti.

⁵⁷ Minti tivake vika Ihurara tiha, Viva kia nora vaiintive. Viva qumina maa vatanaavaqaima vaivo, tivakeha vira qoririma amitora.

Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimitiro tiharo, Paropeti vaiintivano vo vatani oru vairamanta vi vatanaaka virara nora vaiintive tivake vira quahama amitevarave. Viva nai maaqaini vairamanta vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiana virara nora vaiintive tivarave, tiro.

⁵⁸ Ihuva minti tivakero vi vatanaaka kia virara kempukaiqamake irurara tiro, Ihuva mini vaiharo nora kaiqa taaraiqaqai vara nimitora.

14

Ionira arukora
(*Maaki 6:14-29; Ruki 3:19-20; 9:7-9*)

¹ Vi entara Herotiva Kariri vataqaa raqiki vaiharo, vaiinti nahenti Ihurara ti vau uvara vivavata irura.

² Herotiva iriro nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Oho, vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

³⁻⁴ Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatovaro Ioniva Herotira tiva amiro tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vi uvara kaara Herotiva vaiinti vo atitovaro Ionira ravaaqavu kero vira rumpa varero vuru karapuhiqi kora.

⁵ Herotiva Ionira arukaataa uvaro, vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintive turara tiro, Herotiva vika naatu qeteharo kia vira arukora.

⁶ Mintuvaro Herotiva nai vatato entava qovaraiquvaro vi entaraqaa viva vaiinti vonavu naarama komanta ani ruvaaqumavi vauvaro Heroti-Namarira raavuravano vika ihi rava nimite vauvaro Herotiva vira taveru, voqamakero quahama amiteharo

⁷ nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe ai amiare, tiro.

⁸ Herotiva minti tuvaro vi varaatava nai nora irovaro vira nova maa uvara tiane tuvaro vi varaatava Herotirara tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira vara viri timiane, tiro.

⁹ Minti tuvaro King Herotira muntukavano qoraiquvaro viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvararavata, kara nareka anu

vaiintikaravata iriharo, viva vaiinti vo atitero vi varaatava tinantema kaane tuvaro

¹⁰ vi vaiintiva oru karapuhiqihairo Ionira aunta teqa kora.

¹¹ Teqa kero vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

¹² Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintika ani vira vaata vare muntu quntama te, viraqaahai vika vuru Ihura tiva amura.

Ihuva inaara kara 5,000 vaiinti nimura (Maaki 6:31-44; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-13)

¹³ Ionirara Ihura vuru tiva amuvaro Ihuva vi uvara iriro vi vatukara mini kero votuqi vaarirero nai vaintinavu vataakero nariaraa vaireva qumina vataini vumanta vaiinti nahenti airitahaa vi uvara iri, vo vatuka vo vatukaihai vataqaa Ihura avataqi vura.

¹⁴ Ho Ihuva orureru votuqihairo vaavirero tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauvaro viva vikara aaqurihama nimitero vikaqihai nihavu vaiinti nahentika vaata kogema nimitora.

¹⁵ Ihuva mini variqiro vuvaro kuarivano tuvi vumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Maini qumina kantave. Entama vuantorave. Vaiinti nahenti nititaira oru vatukanavuqihai kara koqaamake naate, ti.

¹⁶ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vika nititaimanta vuata. Nentanavu vika kara nimimanta naate, tumanta

¹⁷ vinavuka aqao ti, Tenavu tavauraro maini mpareti kauqurunavuvata havuka taaraqantavataqaima vaivo, ti.

18 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vi karara vara viri timiate tivakero

19 vaiinti nahentiara ukau kanta oquvi variate tivakero viva mpareti kauqurunavu varakero, havuka taaraqantavata varakero, naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero vi karara nai vaintinavu nimumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ekaa rairake nimumanta

20 vika ekaa ho nora. Ekaa vaiinti nahenti ho nomanta viraqaahai vira vaintinavu rutantuto utara, nora utanavu vare, vika neha raukuto karara nuntuke utaqi ntuvaqi vi, uta 12navu mpiqa kora.

21 Vi entara 5,000 vaiinti vi karara nomanta nahentivata vaintivata airitahaa, vi karara nora.

Ihuva varuva namari vaura aiqū ntavaqiro vura (Maaki 6:45-52; Ioni 6:16-21)

22 Ihuva kara nimiro viraqaahairo nai vaintinavu nititero tiharo, Votuqi vaarire ne naane varuva namari hini mantaraini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari nai maaqa nai maaqa vuata, tiro.

23 Minti tivakero viva vaiinti nahenti nititama kero, viraqaahairo Kotira aarareva verara aiqinaqaa vuvaro entama vuvaro viva mini oru nariaraa vaura.

24 Mini vauvaro votuvano varuva avutaqaa vuvaro uvaivano vika virera unaihairo anuvarora tiro, namarivano votu venta ventamaqi ani vaura.

25 Uvai uti vauvaro namarivano votu venta ventamaqi vi vauvaro aatitareva aumaiquvaro

Ihuva varuva vaura aikuqaahairo ntava varero viro vika unaini vura.

²⁶ Vika unaini vumanta vira vaintinavu tavovaro viva varuva vaura aikuqaahairo ani vaumanta vika voqamake aatu itomanta noraiqaake qete vaiha oi oi tiha vaanavanove ti vauvaro

²⁷ Ihuva vaaka vikara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia getaate, tiro.

²⁸ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are quqaa viva irera, are tiriaravata tiraqe tevata aikuqaahai namari vaura are inanaini vuare, tiro.

²⁹ Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho aniane, tiro. Tuvaro Pitaava votuqihairo vaavirero varuva vaura aikuqaahairo Ihuva anunaini viro.

³⁰ Viva mini viharoma ho virare tivakero tavovaro uvaivano voqamakero uti vauvaro vira taveru, viva getovaro vira aikuqano namariqi otiqetareva uvaro viva Ihurara naverai tiharo, Noravauvo, ti kahaqiane, tuvaro

³¹ Ihuva vaakama nai kauqu tutukero vira utu varero tiharo, Are tiriaraqai kempukaiqama kera iriataarave. Are nantivare taara aato iriarao? tiro.

³² Ihuva minti tivakero vikantiro votuqi vaari rovaro uvaivano vaaka taiqa vura.

³³ Mintuvaro vira vaintinavu votuqi vauka Ihura quahama amiteha vira autu tuaherake tiha, Are quqaama Kotira Maaquvano variarao, tura.

Ihuva Kenesareti vatanaaka niha vuka koqema kora
(Maaki 6:53-56)

³⁴ Vinavuka minti tivake votuqi varuva taqa vare Kenesaretini orurora.

³⁵ Mini oruromanta vi vatanaaka Ihura viraagamake tave, uva varakomanta ekaa aumanto vau vatukaraqihai aihavu vaiinti nahentika ntita vare vuru Ihuva vaunaini vate,

³⁶ Ihurara mpo tiha, Qaqi kaira vika ai utavaaqa vitianta utu varaivaro vika vaata koqema vuarire, tumanta Ihura utavaaqa utu varoka koqema vi vaura.

15

Naaqu taatoka uvara tura
(Maaki 7:1-13)

¹ Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura tavareka Ieruharemiqihai anire Ihura ireha tiha,

² Nantihae ai vaintinavu tinavu kaivaqaukavara uva maara tivatora raqake variavo? Ai vaintinavu kia kauqu hiqama karaiti, kara ne variarave, ti.

³ Vika minti tuvaro Ihuva nai tiva nimitiro tiharo, Ne vo? Ne nantihae Kotiva tivatai uvara kia iriraiti, nenta uvaqai iriqi vi variarave?

⁴ Kotiva mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.

⁵ Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha

nimire iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monura Kotira amitarerave tirera,

⁶ vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, ti variarave. Ne hampi uva minti tivakeha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tivato uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.

⁷ Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru vaiharo niara avuqavuqama kero uva qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

⁸ Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaimanta variarave.

⁹ Vika vaiintivano nai qumina uva maara tiva nimia uvara vi uvaraqai ti variarara ti, vika quminama ti hutu tuahere variavo, turave.

(Aisaiaa 29:13)

Aisaiaava haaru vetanto entaqaa niara minti turave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama ke vairave? tura

(Maaki 7:14-23)

¹⁰ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti naarama kero vikara tiharo, Maa uvara irihama kankomake iriate.

¹¹ Vaiintivano kara neva, vi karava kia vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave, tiro.

¹² Ihuva vi uvara tivakero vaumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Are kiae

iriarao? Parasi vaiintinavu are vaaka vaiinti nahenti tiva nimiana uvarara irihama, vika kia quaharaiti, qora uvave ti variavo, ti.

¹³ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Oho, Parasi vaiinti vika vaireka, vika ti Qova naaruvaini vaiva kia ututai karara voqaara variarave. Qora kara tuqa vataakero raru kaintemakero, viva vika qaqira kaanarove, tiro.

¹⁴ Minti tivakero viva Parasi vaiintinavuara tiharo, Kia vikara noraiqaake iriate. Vika avu qimpa vimanta vaiha, avu qimpa vuaka vonavuvata aara numiqareka auti variakave. Avu qimpa vira vaiintiva avu qimpa vina vaiintira vo vitakero aara umiqareva auti vairera, vitanta oraqi aqu vivarave, tiro.

¹⁵ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vaaka uva tuqantaakera vaiinti nahenti tiva nimiana uvara tinavu tiva timiraqe vi uvara okara iriare, tuvaro

¹⁶ Ihuva tiharo, Ike, nenavuvata kiae kankomake iriavo?

¹⁷ Ne kiae tavaavo? Vaiintivano kara naivaro vi karava, „kia vira avu aatoqi viqetaraitiro,„ vira araraqiqai otu variro, viraqaahairo qaqini tuvitare vairave.

¹⁸ Vira noqihairo ti vai uvava, vi uvavama avu aatoqihairo anireharo vira qoraiqamake vairave.

¹⁹ Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu haikara iriarirava qovaraiqi vairave. Vaiinti arukaariravave, vora qorainti vataakeroe vora naata vataakeroe hampi nuariravave, hampi qaramaqiro nuariravave, muara autuariravave, una uva tiariravave, vora autu vataini tuvuarire

tiro una uva tiariravave, vi haikava vi haikava viraqihairo qovaraiqi vairave.

²⁰ Vi haikava vi haikava avu aatoqihairo anireharo vaiinti qoraiqama kaivaro „Kotiva vi vaiintirara qora vaiintive ti vairave.” Vaiintivano kauqu kia hiqama karaitiro kara naarirava kia vira vara qoraiqama kaanarove, tiro.

Ihuva vo vatanaa nahenti kahaqama amitora (Maaki 7:24-30)

²¹ Ihuva minti tivakero vi vatara „Kenesareti” mini kero vatuka taaraqanta Taiaavata Saidonivata vau vataraqaa oru vaura.

²² Mini oru vauvaro vi vataraqaahairo Kenaani nahenti vovano Ihuva vaunaini orurero Ihurara naveraitiro tiharo, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Vaanavano ti raavura avutaqi vaivaro viva anomakero qoraiqama viro vaivo, tiro.

²³ Vi nahentiva minti tuvaro Ihuva kiaqai uvavata tiraitiro vauvaro, vira vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Mpo, vi nahentira kahaqiraro vaaka vuarire. Viva tinavu tivataqi aniharo tinavu haare vaivaro tinavu popohama timitaivo, ti.

²⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Isareri vatanaaka sipisipi voqaara kakakima vuavaro Kotiva ti tititaimanta te vi vatanaakaqai kahaqama nimitarera tuvuraukave, tiro.

²⁵ Ihuva minti tuvaro vi nahentiva ani Ihura avuqaa hiqirivi vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, ti kahaqama timitaane, tuvaro

²⁶ Ihuva aqao tiro, Hauri te vaintivano i karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro.

²⁷ Ihuva ʻIuva tuqantaakero, minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama tiarao. Ho vaiintivano kara viti aqukaira vairi vika ani ne variarave, tiro.

²⁸ Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Nahentivauvo, are tiriara kempukaiqaa kerama iriarao. Are tinantemake, te mintima amitarerave, tiro. Ihuva minti tuvaro vate viraqai vira raavuravano koqema viro vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora

²⁹ Ihuva vi vatara mini kero Kariri Varuva auvahianta oru viro aiqinaqaa vaarirero oquviro vaumanta

³⁰ vaiinti nahenti airitahaa viva unaini orurora. Vika niha vukavata ntita vareha aiqū qoraiqaa vurave, avu qimpa vurave, vuhaari rarera vurave, no tinta vurave, vo rovora vo rovora varokave, vika vika ntita vare vuru Ihura aiqū taraini kovaro viva vika ekaa koqema kora.

³¹ Ihuva vika koqema komanta vaiinti nahenti tavomanta no tinta vuka ho uva tumanta, vuhaari rarera vuka qaqi avuqavu vaumanta, aiqū qoraiqaa vuka qaqi numanta, avu qimpa vuka qaiqaa qaqi tave vaumanta, vaiinti nahenti vika tave voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha Kotira autu tuahereha tiha, Tinavu Variqavano koqema kero tinavu Isareriqaa raqiki vaivo, tura.

Ihuva 4,000 vaiinti kara nimura (Maaki 8:1-10)

³² Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake

variqi vihama vika náí kara nama taiqa kaavo. Te vika náí maaqaini qaqi nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivorave, tiro.

³³ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Maini qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? Vaiinti nahenti airitahaa maini variavo, ti.

³⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7navuvata, inaara havuka taaraiqavatama, ntuva tauro, ti.

³⁵ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuata tivakero

³⁶ mpareti 7navuvata havuka taaraiqavata varakero Kotirara kogema iarao tivakero vi karara nkuikero raira kero nai vaintinavu nimumanta vinavuka varake vaiinti nahenti nimiqi vumanta

³⁷ vika ekaa vi karara ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7navu mpiqa kora.

³⁸ Vi karara vaiinti 4,000navu ne vaumanta, nahentivata vaintivata airitahaavano nora.

³⁹ Vika kara nama kovaro Ihuva vika náí maaqa náí maaqa nititama komanta vuvaro viva votuqi vaarirero varuva taqa varero Magadaani vataini vura.

*Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-13; Ruki 12:54-56)*

16

¹ Ihuva mini vumanta Parasi vaiintinavuvata, Satusi vaiintinavuvata, Ihuva vaunaini orure,

kaiqe vira avateha tavaare tivake Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa qovarama kairage tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.

² Vi vaiintinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne erainaini tavaavaro naaruvaini vehohaaraqimanta ne tiha, Hura uvihaanarove, ti variarave.

³ Ne toqaqi tavaavaro naaruvaini kumporaiqimanta tiha, Vate aaqu ntuanarove, ti variarave. Ne naaruvaini tavehama kuari itaaina okararave, aaqu ntuaaina okararave, ho tavehavata, ne nantihae maa entara qovaraqiaina okarara kia kankomake iri tavaavo?

⁴ Qora kaiqagai vare variaka Kotirara qumimaqamake variaka, vikama nora kaiqa humiqairage ai okarara quqaave tiare ti variarave. Kia te tenta okara vika numiqeha nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara mintuma kontema kero, Kotiva tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne ti okara kankomake iriha ne tiriara Kotiva atitai vaiintivave tivarave, tiro. Ihuva minti tivakero vi vaiintinavuka mini kero vurama.

*Parasi vaiintinavuaravata Satusi
vaiintinavuaravata rauriha variate tura
(Maaki 8:14-21)*

⁵ Ihura vaintinavu tauruke kia mparetivata ruva vararaiti, qaqi varuva namari taqa vare vura.

⁶ Ihuva tiharo, «kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa vi vairave.» Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata vika

kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuqantaakero vika tiva nimu uvara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti kia vare anunara, vira kaarae minti tivo? tura.

⁸ Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka ti vau uvara iriro tiharo, Ike, tiriara noraiqaake iriataara vaimanta ne inaaraiqama tiriara iri variavo. Ne nantihae mpareti kia vare aniara kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo?

⁹ Kiae ni aato kenko timanta iriavo? Te mpareti kauqurunavu varake nkuike 5,000 vaiinti nimiavauna entaraqaa ne vika neha ko karara nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Kiae ne virara iritaavo?

¹⁰ Te 4,000 vaiinti mpareti 7navu nimiavauramanta vika neha kora ne nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Ne kiae viraravata iritaavo?

¹¹ Te vaaka tuna uvara ne nantihae kia aato kenko timanta iriavo? Te niara uva tuqantaake tunara kia mparetiaravauve turo. Te niara tiha, Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaara variamantara ti, nenavu vikara rauriha variatema turo, tiro.

¹² Ihuva minti tumanta vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva kia mpareti unte kaupititirara rauriha variate tiraitiro, viva Parasi vaiintinavuvata Satusi vaiintinavuvata tivataa uvarara, virarama rauriha variate tivo, tura.

*Pitaava Ihura okarara tura
(Maaki 8:27-30; Ruki 9:18-21)*

13 Ihuva vatuka vo Sisaria Piripai aaqanto anirero nai vaintinavu irama nimitero tiharo, Ti Vataini Vatatai Vaintikara qaqi vaiinti nahenti ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro.

14 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vauvave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara tinavu kaivaqava Ieremaiaavave vo paropeti vaiintivanove qaiqaa qovarama viro vaivoma ti variavo, ti.

15 Vinavuka minti tuvaro Ihuva nainavu irero, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave ti variavo? tiro.

16 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava Ihura tiva amiro tiharo, Are *Mesaiavano*—Kotiva atitai vaiintivave. Variqavano Kotiva qaqi variqiro vi vaivara are vira Maaquvanoma varira iarao, tiro.

17 Pitaava minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Are Ionira maaqu Saimonivave. Are tiriara minti tiararo Kotiva ai koqema amite vaivo. Kia qaqi vaiintivano ti okarara ai tiva amivara irianarave. Ti Qova naaruvaini vaiva, vivama ti okarara ai qoqaiqama amivara irianarave.

18 Te ariara mintima tirerave: Ai autu *Pitaarave*—*Orirave*. Ho te maa oriraqaa tenta naavu kaqa tarerave. Vi naavuva vaireva, ti vaiinti nahenti vi naavukama vaivarave. Qutira haikavanovata kia vi naavura ho aatara kaanarove.

19 Te *ki* ai amiarirara are qenti qantua nimitaira vaiinti nahenti Kotiva raqikiainanaini vivarave. Are vataini vaihara nana nana haikarae qora haika qioqama tairaro Kotivavata

naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma qioqama taanarove. Are vataini vaihara nana nana haikae kia qioqama tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

²⁰ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu kempukaiqama kero tiva nimiro tiharo, Kia vokavata te *Mesaia*avano vaunarara tiva nimiate, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tiva nimura
(*Maaki 8:31-9:1; Ruki 9:22-27*)

²¹ Vi entaraqaahairo Ihuva nai vaintinavu hoqarama kero nai qutu vuainarara vutu kero tiva nimiro tiharo, Te Ieruharemini oru vuari mini nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintinavukavata, vika ti qoraiqama timitaqa vi vaiqe te aihavina haikara varaqa vuari ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqa himpirerave, tiro.

²² Ihuva minti tuvaro Pitaava vira vita voru auvahini kero virara aqao tiro, Nora Vaiintio, Kotiva vika kiama qaqa kaira vika ai mintima kevarave, tiro.

²³ Pitaava minti tuvaro Ihuva tuqantaa viro Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini vuane. Kia ti aara kuvai timitaane. Are kia Kotiva irintema keravauve iri variarao. Are qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.

²⁴ Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntukavano vainara qaqa kero, nai

aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire.

²⁵ Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

²⁶ Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaquma kero vatero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove? Kia hove. Viva kia ho vo koqaa autu kero qaiqaa qaqi variqiro vuanarove.

²⁷ Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te naantiara qaiqaa naaruvaihai mpeqavano orurante tuvirelave. Vi entara ti Qora koqe okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te *enseli* vika hampata tuvuvaiha ekaa vaiinti nahenti kaiqa varerara irihama vika nai koqaa nimirerave.

²⁸ Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpите variaka vinavuka kiama qaqi qutu vivarave. Te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi te avuhainaa vaiinti qamavi variari vinavuka ti tavama kema qutu vivaravema turo, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata kuqu vura (Maaki 9:2-13; Ruki 9:28-36)

17

¹ Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira vira qata Ioniravata, vinavuka ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu mini vaireka vura.

² Ho vika mini vaiha tavovaro Ihura vaatavano aahuva vo vaata kuquviro vauvaro vira virivano kuarivano itaintema kero, ataa iharo vauvaro vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura.

³ Vira vaatavano mintimakero kuquviro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vika kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.

⁴ Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.

⁵ Pitaava vi uvara qaqiqai ti vauvaro tonavuvano takuqiharo hantaiqiharo hihipaama vuvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve, ti hantuqa hari vai vaintirave. Te virara quahema vauro. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.

⁶ Uvavano minti tumanta vira vainti taaramonavu voqamake aatu itomanta vata kanta hiquirivi, viri vataini ke vauvaro

⁷ Ihuva orurero nai kauqu vinavukaqaa vatero tiharo, Maakao, himpuate. Kia qeteha variate, tumanta

⁸ vinavuka vuruvi tavovaro Ihuvaqai vauvaro kia vaiinti vovanovata vaura.

⁹ Ho vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaaka tavaa haikara kia vokavata tiva nimate. Te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai

qaiqaa qaqi himpi variari homa nenavu vi entaraqaahai vi uvara tiva nimiqi vuate, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tumanta vinavuka vira ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika minti tiarave: Elaitaava tinavu kaivaqava naanema qovarama vuanarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.

¹¹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vika quqama ti variarave. Elaitaava avuni ekaa haika naitaramakero avuqavu vatareva qovaraiqianarove.

¹² Ho te ni tiva nimuro: Elaitaava vaaka avuni anirorave. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu kia vira viraaqamake tavaraiti, vika hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Vi vaiintinavuka ti Vataini Vatatai Vaintikavata mintimake qoraiqama timatevarave, tiro.

¹³ Ihuva minti tuvaro vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva Elaitaaraqaa uva tuqantaakero Ioniva namari nimi vau vaiintirara tura.

*Ihuva vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Maaki 9:14-29; Ruki 9:37-42)*

¹⁴ Vinavuka aiqinaqaahai tuvunte tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro vaiinti vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo,

¹⁵ Nora Vaiintio, ti maaquara mpo ike tiva amitaane. Viva noraiqamakero vueraiqama viro qoraiqamavi vaivo. Airi entama ihaqi aqu viro namariqi aqu viro i vaivo.

¹⁶ Te vira vita vare ai vaintinavu varianaini vuru kauramanta vinavuka vira koqema karare tihavata, kia ho vira koqema kaavo, tiro.

¹⁷ Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne hampi aaraqaqai ni variakave. Ne Kotirara kempukaiqamake iriataara vaimanta kia iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate, tiro.

¹⁸ Minti tumanta vi vaintira vite anuvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kovaro vainti vira avutaqihairo qaqini aitarero vuvaro viragaahairo vira vaata koqema vuvaro ho vaura.

¹⁹ Ho vauvaro vira naantiara Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu orure ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantiharoe kia tinavu uva irivo? ti.

²⁰ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Kotirara iriqi vi variaiva kia ho vaivarora tiro, vaana viva kia aitarairave. *Masteti* auruve, „qamaqara auruve,„ inaara aurukai vairave. Nenavu Kotirara iriqi vi variaiva vi aurura voqaara vairera, nenavu homa nora kaiqa varehama maa aiqinarara maihaira vutuni vuane tivaro aiqinavano mini vuanarove. Ne mintimakeha Kotirara iriqi vivera, ne ekaa kaiqa homa varevarave, tiro.

²¹ [Ne kia Kotira aararaiti, kia karavata aurama taraiti, ne kia ho vi vaanauka nititevarave, tiro.] Ihuva turama.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura (Maaki 9:30-32; Ruki 9:43-45)

²² Ihura vaintinavu Kariri vataini ruvaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo,

Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqama kaira ti ravaaqavu vare

²³ vaiintinavu kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Minti tumanta vira vaintinavu muntukavano qoraiqumanta vaura.

Takisi aqukorara tura

²⁴ Ihuva nai vaintinavu vataakero Kapenaumini oruromanta Ieruharemini Kotira Naavuqaa raqikiha *takisi* vare vauka anire Pitaara ireha tiha, Ninavu nora vaiintivanovatae *takisi* vira aquke vairave? tuvaro

²⁵ Pitaava eo tiro, Vivavatama *takisi* aquke vairave, tiro.

Minti tivakero Pitaava naavuqi vuvaro Ihuva naane Pitaara irama amitero tiharo, Saimonio, vatani variaka vika avuhainaaka ta vatanaakaqihai *takisi* vare variarave? Nai navunaakaqihai, vo vatanaakaqihai vare variarave? Tiraqe iriare, tiro.

²⁶ Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vika vo vatanaakaqihai *takisi* vare variarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Tenavu kia vo vatanaaka vairaiti, tenavu Kotira navunaaka vaihara ti, tenavu *takisi* aquarirava kiana ho varianarove.

²⁷ Ho vika tinavu titivorave. Virara iriharama oru varuvaqi *huku naaqunta/pirima* aqukairaro tota aruvina havukara mpaqi kera vira no *ampahu/ampihau* kera viraqihaira monu varakera tiriaravata nenaravata *takisi* aquane, tiro. Minti turama.

18

*Tinavuqihairo tavave noravano varianarove tura
(Maaki 9:33-37; Ruki 9:46-48)*

¹ Vi entara Ihura vaintinavu Ihuva vaunaini orure tiha, Tinavuqihairo tavave Kotiva raqikinaraqi vaiharo avuniqama viro varianarove? ti.

² Vinavuka minti tuvaro Ihuva vainti naati aaramakero vinavuka nivuqaa vainti vira himpimatero

³ tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Nenavu kia hampi avu aato iri variara qaqirake kia naati vainti voqaaraiqama vivera, ne kia Kotiva raqikiainaraq i ho vivarave.

⁴ Kotiva raqikiainaraq vaiinti vovano nai autu vataniqamakero maa vaintirura voqaara variarirava, vivama avuniqama kero vuanarove.

⁵ Vaiinti vovano maa vaintirura quahama amitaintema kero, viva tivatama quahama timitaanarove.

*Vokika qora aara numiqevorave tura
(Maaki 9:42-48; Ruki 17:1-2)*

⁶ Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

⁷ Oho, vatani vai vaiinti nahentika qora kaiqa varaate tiro, vo haika vo haikavano vika avataanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina

vaiintirara oho tiva amitauro. [Naantiara vi vaiintiva tavaanarove.]

⁸ Ai kauquvanoe ai aiquvanoe qora kaiqa varairera, vira teqa kera aqukaane. Viraqaahaira vohaa kauquqai vairavae, vohaa aiqūqai vairavae, naantiara homa qaqi variqira vinarave. Qora kaiqa varehara taara kauque, taara aiqūe, vairava vairamanta kia qimpe vaina iharagi ai aqukevorave.

⁹ Are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuororave tihara, nena avu hini qaqira vauru kera aqukaane. Are kia qora kaiqa vararaitira, vohaa avuqai vairava naantiara homa qaqi variqira vinarave. Are taara avu vairava qora kaiqa varaqira viramanta ai nora iha itainaraqi aqukevorave.

¹⁰ Ne rauriha variate. Maa vaintinavuka vainti naati variamanta ne vikaqihai voruara qoririmakeha qumina vaintiruve tivorave. Vika *enselinavu* vikarao tiha, naaruvaini ti Qora aaqantoma variarave, tiro.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura (Ruki 15:3-7)

¹¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, [Te Vataini Vatatai Vaintikama te kakakima vua vaiinti nahentika rantarera tuvuraukave.]

¹² Ne maa uvara tiainara nantimake irivarave? Vaiinti vovano 100 sipisipi vatairava tavairaro sipisipi vovano kakakima virera, viva kiae 99 sipisipi hininavu ho vaika aiqinaqaa mini kero, kakakima vina sipisipira rantareva vuanarove?

¹³ Te quqaa uva tiari iriate. Viva virara rantaqiro viviro ho ranta kairera, viva tiharo, Kakakima vira tenta ranta kauro, tivakero voqamakero vira quahama amiteharo 99 sipisipinavu kia kakakima vikara kia noraiqama kero quahama nimitaanarove.

¹⁴ Vira voqaara ti Qova naaruvaini vaiva maa vaintinavukaqihairo vonkuvano kakakima vuantorave tiharo vairave, tiro.

Ai qata vakaa vovano ai qoraiqama amitaainarara tura

¹⁵ Ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitaairera, oru vira vataakera vaihara nentatantaqai vi uvara avuqavu qiate. Viva ai uva ho irirera, netanta koqemake vohaanaiqamavi vaivarave.

¹⁶ Viva kia ai uva irirera, oru vaiinti vohaiqae taaraqantae ntita varaira vitantavata ani vaiha ai uva irihama ho quqaama tivo tivarave.

¹⁷ Mintiaqi vivaro vi vaiintiva ninavu uvavata kiaqai irirera, viraqaahaira ekaa Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma kera nena uva tiva nimiane. Vi vaiintiva Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma tekara kia irirera, ne nentaqaahai vi vaiintira ekaara atiteha tiha, Are kia Kotira uva iria vaiintika voqaarama variarao. Are *takisi* vare varia vaiintinavuka voqaarama variarao, tiate.

¹⁸ Te tiari iriate. Ne vataini vaiha nana nana haikae qora haika qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ne qioqama tera viraqaima vivavata qioqama taanarove. Ne vataini vaiha nana nana haikae kia qioqama taivaro

Kotivavata naaruvaini vaiharo vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tivakero tiharo, Te qaiqaa tiari iriate. Niqihai vaiinti taaraqantavano vohaa avu aato vateha Kotira iraivaro ti Qova naaruvaini vaiva vitanta tintema kero nimianarove.

²⁰ Taaraqantae, taaramonavue, ti kaiqarao tiha ruvaquma vivera, ho te vinavuka avutanama vairerave, tiro.

Nai kena vaiintiaro kia aaqurihama amito vaiintirara tura

²¹ Ihuva minti tuvaro Pitaava oru Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, ti qata vakaa vovano qora kaiqa vara timitaqi virera, te nanti nanti tataae virara kia ariqaa uva vataraiti, qaqirama kauro, tirarave? Te 7 tataae minti tirarave?

²² Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ariara 7 tataaqai vira uva qaqira kaane tiraiti, te ariara vira uva vo tataa vo tataa 500 tataa vira uva qaqira kaane turo, tiro.

²³ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Avuhainaa vaiinti vovano nai kaiqa vaiintinavu nimu monura tenta qaiqaa vararerave turave.

²⁴ Minti tivakero hoqaramakero vare vaumanta vira kaiqa vaiinti vo naane vita vare viva uraqi vuru kovaro vi vaiintira amu monuva nai uritarero nora monu 10 *milion* kinaa vauvaro vi vaiintiva ekaa vi monura nama taiqa korave.

²⁵ Mintimakero vira kaiqa vaiintivano ekaa vi monura namakero kia ho nai amiarirava vauvarora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, vi vaiintiravata, vira naata vaintivata, viva

onaana ina haikaravata, ekaa vi haikara vokika nimiha monu varake tinta timiqe te tenta amuraro namakaira tenta vira varaare, tiro.

²⁶ Viva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairaqe te vi monura rantaqi vivi, ekaa rantake nina amiare, tiro.

²⁷ Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira aaqurihama amitero tiharo, Ho te ariara mpo ike tiva amitehama ai amurara namakaana monura kia tinta timiane turo. Qaqira kera nena homa vinarave, tiro.

²⁸ Minti tiva kovaro vira kaiqa vaiintivano vevarero tavovaro vira hana kaiqa vaiinti vovano 10 kina amuva vauvaro oru vi vaiintira aunta raqutiharo nai monu naariharo tiharo, Te ai amuna monura vaaka tinta timiane, tuvaro

²⁹ vira kana kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairaqe te vi monura rantake ai amiare, tuvaro

³⁰ vira hana kaiqa vaiintivano kia vira uva iriraitiro, nai hana vaiinti karapuhiqi kero tiharo, Te ai amuna monura ekaa tinta timiraqe ai kuvantu kaare, tiro.

³¹ Minti tivakero nai hana vaiinti karapuhiqama komanta vira kaiqa vaiinti hininavu tave, virara qorahaama autivo tivake, vika naiqoi tiva vare vuru nai nora vaiinti tiva amurave.

³² Vira vuru tiva amuvaro vira nora vaiintivano nai kaiqa vaiinti aarama kero tiva amiro tiharo, Are vaaqu kaiqa varaara vaintiva variarao. Are tiriara mpo ike tiva timitaane tiaramantara ti, te nora monu ai amurara

namakaanara ekaa qaqira kehama kia tinta timiane tunarave.

³³ Te ari aaqurihama amitaunantema kera, arevata nena hana vaiinti aaqurihama amitaataara vaivara kia mintira iarao, tiro.

³⁴ Minti tivakero avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro nai kaiqa vaiinti ontaanavu, vaiinti ntaihe vauka nimiro tiharo, Viva karapuhiqi variqi viharo ekaa vira amiavauna monura tinta timiarire turave, tiro.

³⁵ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne nenta hana vaiinti uva kia qaqira karaiti qaqiqai iriqi vivera, ti Qova naaruvaini vaiva ninta uvavata qaqiqai iriqiro vuanarove, tiro.

Ihuva turama.

*Nai naata qaqira kaainarara tura
(Maaki 10:1-12; Ruki 16:18)*

19

¹ Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero Kariri mini kero Iutiaini Iotani Namari hini mantaraini vumanta

² vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro viva mini vaiharo aihavuka kogema nimite vaura.

³ Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amiteha tiha, Hoe vaiintivano nai hampi uva iriharo nai naata qaqira kaanarove? Viva mintirera, tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? Are tiraqe iriare, ti.

⁴ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu kiae Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntuvake iriavo? Vi uvara maantimama vaivo:

Naaruvavata vataavata autukova, Kotiva hoqarero vaiinti autireva, vaiintivata nahentivata autukero tiharo,

⁵ *Te mintima kaunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove, turave.*

(Okara 2:24)

⁶ Vitanta kia vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vaatavano vohaa vaataqaima vairave. Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

⁷ Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Quqaama Kotiva minti turave. Ho nantiharoe Mosiva vo uva tiva torave? Mosiva tivato uvava vo maantimama vaivo:

Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo, viva homa ai qaqira kauro ti uvara qara ntuvakero, nai naata amiharo vira atitamake vairave, ✧ turave. Mosiva nantiharoe vi uvara tivatorave? ti.

⁸ Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia Kotira uva iriataa umanta vauvaro viva qaqi komanta vika vi okarara avataqi vurave. Tota hoqarero vata aututo entara kia vi okarava vaurave.

⁹ Te niara mintima turo: Nahentivano kia vo qorainti vataakero niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara qumina vira qaqira kero vo nahenti varairera, vi vaiintiva qaraaka

✧ 19:7: Lo 24:1

nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove turo, tiro.

¹⁰ Ihuva minti tivakero vaumanta vira vaintinavu Ihurara tiha, Ike, vaiintivano naata varaarira okarava mintima vairera, koqemama vaiintivano kia naata vararaitiro, qaqi variarire, ti.

¹¹ Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia ekaa vaiintivano te vaaka tuna uvarara ho kankomake irivarave. Kotiva vika avu aato kahaqi vaimanta variaka, vikaqaima vi uvara kankomake irivarave.

¹² Hini vaiintinavu kia ho naata vare variarave. Hini vaiintinavu nai vatataa entaraqaaahi vika vaatavano kia ho vaimantara ti, kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti variamanta vokiaka vika vaata qoraigama kaamantara ti, vika kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainarara iriha te Kotira kaiqarao tiha ehaara vairerave tivakeha variarave. Kairamanta vi uvara ho iri vareka vi uvara iriqi vuate, tura.

*Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora
(Maaki 10:13-16; Ruki 18:15-17)*

¹³ Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nai vainti ntita vare Ihurara vikaqaa nai kauqu vateharo Kotira aarama nimitaarire tivakeha Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.

¹⁴ Mintuvaro Ihuva aqao tiro, Qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika

voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqı vaivarave, tiro.

¹⁵ Ihuva minti tivakero nai kauqu vainti haikaqaa vateharo, vika koqema nimitero vura.

*Qaraaka vaiintivano airi airaira vatora
(Maaki 10:17-31; Ruki 18:18-30)*

¹⁶ Vo enta vaiinti voyano Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqı variqi virarave? tiro.

¹⁷ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are nantiharae koqe kaiqara ti irehara tiarao? Kotiva vohaiqavano koqeva vairave. Are naantiara koqemakera ekaa enta qaqı variqira vireva irera, Kotiva tivato uvaraqai iriqira vuane, tiro.

¹⁸ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva irero tiharo, Kotiva tivato uvaraqihai te nana nana uvae iriqi virarave? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva tivato uvaraqihaira maa uvarama iriane:

Kia vaiinti vo arukaane. Kia vora naatantira muara nuane. Kia muara varaane. Kia vorara una uva tiane.

¹⁹ Nena noka goka koqe okaraqai autu nimitaane. *(Katu Varora 20:12-16)*

Are nenara muntuka vatenantema kera, nena kana vaiintiaravata muntuka vatehara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Kotiva vi uvara tivatora iriqira vuane, tiro.

²⁰ Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vi uvara vi uvara tianara iriha avataqi vi vaunarave. Nana kaiqae te varaataara vaimanta kia varauro? tiro.

²¹ Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ho vaira vaiintiva vairera, oru nena iana haikara

nimihara monu varera vuru vehi vaiinti nahenti nimiraro naaruvaini ai koqaavano variarire. Mintimakera ti tivataqira aniane, tiro.

²² Ihuva minti tuvaro vaiinti viva vi uvara iriro airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntutavano qoraiquvaro vurama.

²³ Vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te tiari iriate. Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqī vukaari utihama vivarave.

²⁴ Te qaiqaa ni tiva nimiari iriate. *„Kamer ivano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqī ho vuanarove, tiro.*

²⁵ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, *„airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqī ho vivera,„* Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.

²⁶ Minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma taveru tiharo, Vataini variaka vika nái kempukaqaa kiana ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.

²⁷ Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane, tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro. Mintunarara ti, tenavu nana koqaae varaainarave? tiro.

²⁸ Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te tiari iriate. *„Kia te ne kaiqa vara timitera tauru kaainarave.„* Ekaa haika qaraakaiqama kaaina entaraqaa, te Vataini Vatatai Vaintika tenta avuhainaa tainta takuqi vairaqa oquvi variari nenavuvata ti vainti

12navu ti tivataqi ni vaika, tainta 12navuqaa oquvi vaiha Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave.

²⁹ Nai maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintie, nai naaho maatae, mini kero ti kaiqarao tiro virava, vi vaiintiva naantiara koqaa vareharo kia vohaa tataaqai vararaitiro, nai airi tataama varairaro, viraqaahairo Kotiva virara are ekaa entama qaqi variqira vinarave tianarove.

³⁰ Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka, naantiara vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka, naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

20

Uaini naahora uva tuqantaakero tura

¹ Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Airi vata vato vaiintiva vaaka toqaqi himpiro nai *uaini* naaho ututoraqi kaiqa varaate tiro, kaiqa vaiintinavu rantareva vurave.

² Viva vika rantareva vuva oru vo vaiintinavu ranta kero tiharo, Nenavu vate kaiqa vara timitaiqe ni vohaiqa vohaiqa vohaa kinaa vohaa kinaama nimirarave, tumanta eo tuvaro nai naahoqi vika ntita vuru korave.

³ Vuru kero vauvaro 9 *kiroki* quvaro viva *maaketi* vatukaqi viro tavomanta vaiinti vonavu qumina vauvaro

⁴ viva vinavukara tiharo, Nenavuvata oru ti naahoqi kaiqa vara timitaiqe te koqaa avuqavu ni nimiare, tiro.

⁵ Minti tumanta vinavukavata mini vuvaro viva 12 *kirokiqaavata*, 3 *kirokiqaavata*, vaiinti vonavuvata vaaka ntitontemakero ntitorave.

⁶ Mintiaqi vuvaro erovaro *vero* aruarirava aumanto vauvaro naaho qova qaiqaa *maaketi*qi viro tavomanta vo vaiintinavu mini qaqi himpite vauvaro vinavuka irero tiharo, Nenavu nantihae vate kia kaiqa vararaiti, qumina variavo? tumanta

⁷ vinavuka vira tiva ami tiha, Kia vaiinti vovano ti kaiqa varaate timantave, tuvaro viva tiharo, Ho nenavuvata oru ti naahoqi ti kaiqa vara timitaate, tiro.

⁸ Minti tivakero vauvaro eŋta ire uvaro naaho qova nai kaiqaqaa raqiku vaintirara tiharo, Kaiqa vaiinti ekaa naarama kera vika monu nimiane. Naantiara vitini ania vaiintika are vika naane monu nimiqira vihara, vaaka toqaqi avuni ania vaiintika ekaanainima vika monu nimiane, tiro.

⁹ Minti tuvaro viva erovaro *vero*qaa anu vaiintika monu nimiqi vihara vohaa kinaa vohaa kinaa nimiro,

¹⁰ mintiaqiro vihara vaaka toqaqi anu vaiintika monu nimoreva umanta vinavuka tiha, Tinavu monu voqavatama timianarove, tuvaro viva vinavukavata vohaa qarama kero vohaa kinaa vohaa kinaaqai nimura.

¹¹ Vohaa qaramake nimumanta vinavuka vi monura vare naaho qorara nuntu nauntu tiha,

¹² Aqao, *vero* qire imanta ania vaiintika inaara kaiqaqai varakema vohaa kinaa vohaa kinaa varaavo. Tenavu vaaka toqaqi anurauka nora kuari itairaqaai kaiqa vare vaurara are naantiara

ania vaiintika nimianantema keraqaima tinavuvata timira iarao. Nantiharae mintira iarao? ti.

¹³ Vinavuka minti tuvaro naaho qova vaiinti vorara tiharo, Ti vaiintio, kiama te ai qoraiqama amitauro. Ho quqaae te ariara vate kaiqa vara timitairaqe vohaa kinaama ai amirerave turara are eo tianarave?

¹⁴ Ho nena koqaa varera vuane. Ekaanaini ntitauna vaiintikavata te vohaa qaramake nimunarave.

¹⁵ Tinta monu vaimantara ti, te homa tenta antuqaaqaa amiataa ina vaiintira amirerave. Te parumake tenta monu vo vaiintinavu nimurara kia karu ntuva timitaataarave turave, tiro.

¹⁶ Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimito tiharo, Vira voqaarama ekaara vitini variaka naantiara uritare avunima vaivarave. Avuni variaka naantiara tuvitare ekaara vitima vaivarave, tiro.

*Ihuva taaramo tataa nai qutu viro himpuainarara tura
(Maaki 10:32-34; Ruki 18:31-33)*

¹⁷ Ihuva Ieruharemini vireva aaraini viharo nai vainti 12navuqai ntita varero vo kanta vuru kero tiva nimito tiharo,

¹⁸ Tavaate, tenavu Ieruharemini virerama vi vauro. Te Vatani Vatatai Vaintika mini oruraari ti qovaramake vuru Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vainaini vuru kaimanta vika tiriara vira arukaate tivake

¹⁹ ti tivita vare vo vatanaaka kauquqi vuru kaimanta vika ti naaraihama timiteha kapipiqohai ruteqake vate, viraqaahai vika vuru

katariqaa ti niriqohai haruke hiritaiqe te qutu vima, taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva turama.

*Iemika Ionika nova Ihura irora
(Maaki 10:35-45)*

²⁰ Vi entara Sebedira maaqutanta nova nai vaintitanta ntita varero oru Ihura avuqaa tori kauru araviro vaiharo Ihura vo haikara irora.

²¹ Mintuvaro Ihuva vira irero tiharo, Nana haikarae ai antuqa arivo? tiro.

Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Naantiara are avuhainaa vaiintivano vaihara are ti maaqutanta noraiqama kairaro vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, tiro.

²² Nahenti viva minti tuvaro Ihuva vira maaqutantara tiharo, Netanta vi uvara okarara kia iriraiti, ti ire variavo. Te aihavina namarira naainara netantavata hoe nevarave? tumanta vitanta, Homa nararave, ti.

²³ Vitanta minti tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Ti kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitanta kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta henoqama kero vatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.

²⁴ Ihuva minti tumanta vira vainti hini 10navu vi uvara iri, vitanta vakaaka nitura.

²⁵ Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva ekaa miqo maaqo naarama kero aqao tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha, vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika qiata

vaiintinavuvata tiha, Ne tinavu uvaqai iriqi vuate, ti variarave.

²⁶ Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimateharoma noraiqama vuanarove.

²⁷ Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaanarove.

²⁸ Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahenti kahaqama nimateha, vikara irihama qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

*Avu qimpavu vaiintitanta avu rampaikora
(Maaki 10:46-52; Ruki 18:35-43)*

²⁹ Ihuva nai vaintiaravata Ieriko mini kero, oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vaura.

³⁰ Mintumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta aara aovahini oquvi vaiha iruvaro Ihuva aitare vaumanta vitanta naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.

³¹ Vitanta minti ti vaumanta vaiinti nahenti vitanta nitiha tiha, Evaara variate, tumanta vitanta kia vika uva iriraiti, noraiqaake naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.

³² Vitanta minti ti vauvaro Ihuva ani himpitero vaiharo tiharo, Te nitanta nantire uramantae aniavo? tiro.

³³ Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Nora Vaiintio, titanta tivu rampai timitaanerama ai aare vauro, ti.

³⁴ Minti tuvaro Ihuva vitanta aaqurihama nimitero vitanta avuqaa nai kauqu viti vatovaro vitanta avu vaakama rampai vumanta vitanta ho tave, viraqaahai Ihura avataqi vura.

21

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemini vura (Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

¹ Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero

² tiharo, Netanta viti vatukaraqi orure vaakama *donki* kantarumake nai naati vataake vatera tavevarave. Oru vitanta kuvantuke vare maini viri timiate.

³ Vaiinti vovano nitanta irairera, mintima tiate: Titanta Noravano *donki* virara timanta anuro, tiate. Netanta minti tivaro viva nitantara ho tota vare vuru amiatema tianarove, tiro.

⁴ Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva minti tura. Haaru paropeti vaiintivano Kotira uva qoqaiqama keharo mintima tiro:

⁵ Ne Ieruharemi vatanaakara mintima tiate: Ni avuhainaa vaiintivano ne varianaini anima vaivo.

Viva qihaaqama kero donki tauvaqaaqaa ani vaivaro vi donkiva qaraaka donkivanoma vaivo, tura. (Sek 9:9)

⁶ Viva tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva nai vaiinti taaraqanta nititomanta vitanta Ihuva tuntemake, mini orure

⁷ *donkivata* vira naativata vare virike, vira vaintinavu náí utavaaqa *donkitantaqaa* vuqi nimitovaro Ihuva viraqaa vaarirero oquvi vaura.

⁸ Oquvi vaumanta vaiinti nahenti vika náí utavaaqaavata aara vaura vuqi amitomanta vaiinti nahenti vokuka katarí mare teqa vare aara vaura vuqi amitora.

⁹ Vuqi amite Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata vira naantiara ani vau vaiinti nahentikavata naveraitiha,

Devitira Maaqu autu tuahera kaate.

Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amite vaivo.

(Ihi 118:26)

Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.

¹⁰ Minti tivaqi vuvaro Ihuva Ieruharemiqi vumanta ekaa vi vatanaaka kante vitare aitare iha tiha, Ike, ta vaiintivae ani vaivo? tumanta

¹¹ vaiinti nahenti vokuka tiha, Maa vaiintiva Ihuvave. Viva paropeti vaiintivano Nasareti vatuka Karirihairo anivave, ti.

Kotira Naavuqihairo monu kaiqa vare vauka vara veva kora

(Maaki 11:15-19; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)

¹² Ihuva Kotira Naavu avutaqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi koqaa kaiqa vare vauvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisiqi* vau vaiintika tainta vara venta aqukero, uviri nimiha monu

vare vau vaiintika taintavata vara venta aqukora.

¹³ Venta aqukero vikara tiharo, Kotira vukuqi gara ntuvato uvava mintima tivo: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave*,[☆] turave. Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuva voqaarama vaivo, tiro.

¹⁴ Ihuva minti tivakero viraqi vaumanta avu qimpavu vaiintikavata, aiqū kauqu rarera vukavata, viva vauraqi ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika kogema komanta ho vaura.

¹⁵ Ihuva vaiinti nahenti nora kaiqa vara nimite vaumanta vainti haika Kotira Naavu avutaqi vaiha *virara quaheha*, naveraitiha, Devitira Maaqu autu tuahera kaate, ti vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vi haikara vi haikara tave, vika arara itomanta Ihurara aqao ti,

¹⁶ Are kiae vainti haika hampi uva ti variara iriarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te iruro. Nevata vo, ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuvake tavaarave? Minti tirave:

Are vainti haikavata, naama ne variakavata, kahaqiaramanta vika ai autu koqemake tuahereha variavo, turave, tiro. *(Ihi 8:2)*

¹⁷ Ihuva minti tivakero viva vika mini kero vevarero vi vatukaravata mini kero Betanini entaqi vaireva viro.

*Ihuvu tuvaro fiki katari tamunta vura
(Maaki 11:12-14, 20-24)*

[☆] **21:13:** Ais 56:7

18 Vira qararaa toqaqi Ihuva orurantero Ieruharemini viharo karara antuqa aruvaro viharo

19 tavovaro ʻqakaaka voqaara ʻfiki katari aara auvahini vauvaro viva oru vira tava hiqikero narare tiro, tavovaro marevanoqai vauvaro viva vi katarira tiva amiro tiharo, Are kia qaiqaavata tava irenarave, tuvaro viraqaahairo vi katariva vaaka tamunta viro aaharuqama vura.

20 Vi katariva aaharuqamaviro vaumanta Ihura vaintinavu vira tave ravukuvi ike tiha, Nantiakeroe katari viva vaaka aaharuqama vivo? ti.

21 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Nenavuvata kia taara aato iriraiti, Kotirara kempukaiqama keha iriqi viha, nenavu homa te *fiki* katariara tunantemake tivarave. Nenavu kia vi kaiqaraqai varevarave.

Nenavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa homa varevarave. Nenavu maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivaro homa mintianarove.

22 Ike, ne Kotira aareha ne nana nana haikarae irehama Kotiva quqaama vi haikara timianarove tiraqaahaima ne ho varevarave, tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarae vi kaiqara vare variarao? tura (Maaki 11:27-33; Ruki 20:1-8)

23 Ihuva minti tivakero orurantero Kotira Naavu vaunaini oru vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika viva uraqa orure Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara

vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.

²⁴ Vika minti tuvaro Ihuva náí vika tiva nimitiro tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainaravata ni tiva nimiare.

²⁵ Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minti vaurave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

Ihuva minti tumanta vika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha Kotiva vira noraiqama korave tiarera, viva tinavuara ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo tianarove.

²⁶ Tenavu tiha qaqi vaiintivano vira noraiqama korave tiarera, tenavu vaiinti nahenti ruvaqumavi variaka naatu qetararave. Ekaa vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintivano vaurave ti variarave, ti.

²⁷ Vika nariara nariara minti tivake Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, tuvaro Ihuva tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia ninta tiva nimirave, tiro.

Maaqu taaraqantara tura

²⁸ Ihuva minti tivakero tiharo, Maa uvara tire iainara ne nana aatoe irivarave? Vaiinti vovano qorainti taaraqanta vatatorave. Vira gova nai maaqu avuhainaa vaintiara tiharo, Ti maaquo, vate oru te *uaini* utu taunaraqi kaiqa vara timitaane, tuvaro

²⁹ viva aqao tiro, Kia ti vuataa ivera kia virerave, tivakero viva vaiharo qaiqaa avu aato utukero nai qova tuntemakero vurave.

³⁰ Viva vuvaro vira qova nai maaqu voraravata oru vohaa uvaqai tuvaro viva eoqai tivakero kia mini viraitiro, qaqira kero vaurave, tiro.

³¹ Ihuva vi uvara tivakero vika irama nimitero tiharo, Vitantaqihairo tavave nai qora uva irurave? tumanta vika tiha, Vira vakaava avuhainaava nai qora uva irurave, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva tiva nimitiro tiharo, Ho iriate. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, vika ni naatarake Kotiva raqikiraqi vika naane vi variarave.

³² Haaru Ioniva anirero avuqavu ni aarara ni numiqarare tumanta ne vira uvara kia quqaave ti vaurave. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, Ionira uvara quqaave ti vaurave. Ne vaiha tavomanta vika Ionira uvara quqaave tumanta ne kia vika unte urave. Ne vo avu aato utuke qora aara qaqirake Ionira uvara quqaa uvave tiataara vaumanta ne kia mintiraiti vaurave, tiro.

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura

(Maaki 12:1-12; Ruki 20:9-19)

³³ Ihuva minti tivakero tiharo, Ne iri vaiqe te vo uva tuqantaake ni tiva nimiare. Vata vato vaiintiva *uaini* ututero, auvahianta hohaa aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara haraara tainta autukero vatero, viraqaahairo niara vatani vireva iharo

vokuka tiva nimito tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vatani vurave.

³⁴ Mini oru vauvaro *uaini* hiqi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru timanta *uaini* tintavata hiqi timitaate, tumanta vinavuka mini vurave.

³⁵ Mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiintinavu vinavuka ravaaqavuke, vo vira kaavu umiqake vate, vo vira aruke, vo vira orikatu utu vare vira ruqutuke vatorave.

³⁶ Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vonavu hoqare nititonavukavata naatara kero vonavuvata nititomanta, vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika hoqare vonavu qoraiqama nimitontemake, vikavata vohaa qaramake qoraiqama nitorave.

³⁷ Mintuvaro naaho qova naantiara ekaanaini nai maaqu vohaiqa atitero tiharo, Vika ti maaqu taveha, virara ti maaquvanove tivakehama vira koqema amitevarave, turave.

³⁸ Minti tivakero vira atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira maaqu tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva vira qova qutu viraro nai qora vatavata airairavata varaariravama vaivo. Aniqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, ti.

³⁹ Vika minti tivake vira ravaaqavu vare naahoqihai aaqaini vira vaati aquke arukorave, tiro.

40 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? tiro.

41 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Naaho qova vaaqu vaiintinavu ntaihamakero vehi autukero, viraqaahairo viva vokika nai naaho nimiramanta vika vira naahoqaa raqikihama *uaini* hiqi entara naivata hiqi amitevarave, ti.

42 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ruva keha tavaarave? Vi uvava mintima tiro:

Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.

Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

43 Te vi uvara irihama niara mintima turo: Ne vira Maaqu qoraiqama amitera kaara Kotiva kia niara ti vaiinti nahentive tianarove. Viva ni qaqira kero vo vatanaakara vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vikaqaa raqikiqi vi variari vika koqe kaiqa vara timatevarave, tianarove.

44 [Vi oriraqaa kaavu ntirava rukavu raakavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaqama kaanarove, tiro.]

45 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki amite vau vaiintikara tiharoma uva tuqantaakero nai vikara tumanta

⁴⁶ vika vira ravaaqavu vareko amirare ti, tavomanta vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka Ihurara paropeti vaiintivanove tumanta vika naatu qeteha kia vira ravaaqavu kora.

*Nahenti varaimanta kara nerara tura
(Ruki 14:15-24)*

22

¹ Ihuva qaiqaa vaiinti nahenti uva tiva nimoreva vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

² Viva vo uva tuqantaakero tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, avuhainaa vaiinti vovano nai maaquvano nahenti varaainarara iriharo kara qerama vatora voqaarama vaivo.

³ Avuhainaa vaiinti viva nai kaiqa vaiintinavu nititero tiharo, Nenavu orunte te naarama tauna vaiinti nahentika timanta ani kara naate, tumanta vika vuru tiva nimumanta vika kia aniataa umanta kia anurave.

⁴ Kia anuvaro avuhainaa vaiintivano kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentikara mintima tiate: Te kara henogama vatauro. Tenta *purumakau* vonavuvata, *purumakau* naati koqera vovata, aruke teqa taaqamake vatauro. Ti maaquvano nahenti varaainanaini ani vaiha vi karara naate, tiate, tiro.

⁵ Viva minti tumanta viva naaramato vaiinti nahentika kia vira uva iriataa umanta vika nai kaiqaqai varaqi vi vaura. Vovano nai naahoqi vuvaro vovano nai koqaa kaiqa varareva vumanta

⁶ vonavu avuhainaa vaiinti vira kaiqa vaiintinavu ravaaqavuke ruqutuke arukorave.

⁷ Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro viva nai iqoka vaiinti nititomanta vika vuru nai kaiqa vaiintinavu aruko vaiintika náivata aruke, vika vatukave naavuve iha qumpiarama taiqa korave.

⁸ Viraqaahairo avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu qaiqaa naaramakero tiharo, Nahenti varaaina karara henoqama vatauro. Te vaiinti nahenti naarama taurauka vika kaiqavano kia aru vimanta vika ti kara neva kia ho vaivo.

⁹ Ne vika qaqirake oru vo aara vo aarantuna viha, ekaa vaiinti nahenti ne rantakeka naaraimanta, ani vikavata te kara naainara naate, turave.

¹⁰ Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu aaraini viha ekaa koqe vaiinti nahentive qora vaiinti nahentive rantatoka, ekaa vika ruvaaqumake ntita vare vuru komanta vika kara no naavuraqi mpiqa vurave.

¹¹ Vi entara naata varaaina karara nareva anu vaiintiva qentiana anirovaro qentiana raqiki vauva vira tavuna rumpa amitovaro vi vaiintiva vira nonkutero oru oqu vi vaurave. Avuhainaa vaiinti tavuna rumpato vaiintika, vikaraqai ho viraqi oqu vuata ti vaura.」

Vika vira naavuqi mpiqa vuvaro avuhainaa vaiintivano tavovaro vaiinti vovano kia vira tavuna rumpatero vauvaro

¹² viva vi vaiintirara tiharo, Ike, ti vaiintio, are kia ti tavuna rumpa vararaitira, are nantiakerae

maaqi uriqetera iarao? tuvaro vi vaiintiva kia ho uva turave.

¹³ Viva tirema vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu tiva nimito tiharo, Maa vaiintira aiqū kauqu rumpa vare muntu vahaaqaini konkira ari vairaqi aqukaate. Viva mini vaiharo iqi rateharo nai aarai tenti aneharo varianarove, turave, tiro.

¹⁴ Ihuva vi uvara tivakero viva tiharo, Kotiva airi vaiinti nahenti naarama tainaraqihairo taaraqaqaima ntita varaanarove, tiro.

*Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Maaki 12:13-17; Ruki 20:20-26)*

¹⁵ Ihuva minti tiva komanta Parasi vaiintinavu viraqihai vevare oru ruvaagumavi vaiha tiha, Nana uvae Ihura irama amitaariraro viva hampi uva tianarove? Kaiqe maa uvara irama amitaare, tivake

¹⁶ vika nai avataqi nu vaiintika vonavu nititeha, Herotira navunaaka vonavuvata nititomanta vika Ihuva vaunaini orure tiha, Maara ti variara vaiintio, are maara okara tiva timiaramanta tenavu tavaurara are quqaa uva ti variaravave. Are kia vaiinti aatu getaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai ti variaravave.

¹⁷ Ho tenavu maa uvara tiainara are nantie tinarave? Tenavu Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? „Vi vatanaaka kia Kotira uva iri variakave.” Virae *takisi* aqu amitararave kiae aqu amitararave? ti.

¹⁸ Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti tuvaro

Ihuva tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne nantihae tiriara hampi uva tiarire tiha minti ti variavo?

¹⁹ *Takisi* aqi vai monura vohaiqa humiqaiqe tavaare, tiro.

Minti tumanta vi monura vohauru amuvaro
²⁰ viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virivata autuvatae vaivo? tiro.

²¹ Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina haikara nai amiate, tiro.

²² Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero koqe uvaqaima tivo, tivakeha kauqu runkinkiri i vaiha vira mini ke vurama.

*Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora
(Maaki 12:18-27; Ruki 20:27-40)*

²³ Vi entara Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Vi vaiintinavuka nai maara uvara iriha tiha, Vaiintivano qutu viraqihairo kia ho qaiqaavata himpuanarove, ti vau vaiintika orure Ihura ireha tiha,

²⁴ Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo minti turave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro qutu viraro, vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.

²⁵ Tenavu tiarirara iriane, Haaru maini qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka vakaava avuhainaava nahenti vo varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vuvarora tiro, vira qata vovano naantiaraihainaava vira naata varatero

²⁶ vivavata qaqi variqi viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa qata vakaa vinavuka vi nahentira varate kia vaintivata vataraiti, ekaa qumina qutu vurave.

²⁷ Qumina qutu vuvaro nahenti vivavata variqiro viro qutu vurave.

²⁸ Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.

²⁹ Satusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nai tiva nimitaro, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia kankomake iriarave. Ne Kotira kempukaravata kia iriarave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uvama ti variavo.

³⁰ Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava varianarove. Vika *enselinavu* naaruvaini variaka voqaantema kema vaivarave, tiro.

³¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi okarara te ninta irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake iriarave? Kotiva minti turave:

³² Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave.
(Katu Varora 3:6)

Ho iriate. Kotiva qutu viro taiqavi haikaraqaa
kia raqikiqiro viraitiro, viva qaqi variqiro vi vai
haikaraqaa raqiki vaivama vaivo, tiro.

³³ Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini
ruvaaqumavi vauka vira uva iri ravukuvi tiha,
Ike, Ihuva okara uvama tinavu tiva timi vaivo, ti.

*Kotiva avuni vatai uvarara tura
(Maaki 12:28-31; Ruki 10:25-28)*

³⁴ Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva Satiusi
vaiintinavu tu uvara aatara komanta vika
ruvaaqumavi vauraqihairo

³⁵ vaiinti vovano maara okara kankoma kero ti
vau vaiintiva Ihurara hampi uva tiraqe viraqaa
uva vataare tiro, uva vo Ihura irama amitero
tiharo,

³⁶ Maara ti variara vaiintio, Kotiva vo uva vo uva
tiva toraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava
vaivo? tiro.

³⁷ Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,
Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena
muntukaqihairave, nena maraqaqihairave,
nena avu aatoqihairave, antuqa arirara
variane, turave. *(Lo 6:5)*

³⁸ Ho vi uvava avuni vaiharo noraiqamakero
vairave.

³⁹ Vi uvara naantiaraini nora uva voma vaiivo.
Vi uvava avuni vai uvara voqaarama vaivo. Vi
uvava mintima tiro:

Ninara antuqa arinantema kera nena
navunaa vaiintiaravata antuqa arirara
variane, turave. *(Wkp 19:18)*

⁴⁰ Vi uvatantavano okara uva naaqura
arataara voqaara vaivaro ekaa vo uva vo uva
Mosiva tivato uvavave, paropeti vaiintinavu

tivato uvavave, kiari voqaara vaiharo vi
 uvatantaqaa hirivi vairave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Mesaiaa okarara irama nimitora
 (Maaki 12:35-37; Ruki 20:41-44)

⁴¹ Parasi vaiintinavu mini ruvaagumavi vauvaro
 Ihuva vika irama nimitero tiharo,

⁴² Ne Kotiva atitaaina vaiintira *Mesaiaara* ne
 nana aato irihae variavo? Viva ta
 ankuraqihairoe qovaraqianarove? tiro. Ihuva
 minti tumanta vika tiha, Viva tinavu kaivaqara
 Devitira ankuqihairo qovaraqianarove. Viva
 Devitira naintivanoma varianarove, ti.

⁴³ Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Nantiakeroe
Mesaiaavano Devitira nainti varianarove?
 Haaru vetanto entaqaa Devitiva vauvaro Kotira
 Maraquaravano vira kahaquvaro Devitiva
Mesaiaara tiharo, Viva ti Noravanove, turave.
 Devitiva mintima tiro:

⁴⁴ Noravano ti Nora Vaiintiarara tiharo, Are
 uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairage te
 ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are
 vikaqaata nena aiqiu ntava taane, turave. (*Ihi*
110:1)

Devitiva minti turave, tiro.

⁴⁵ Ihuva minti tivakero qaiqaa vika irama
 nimitero tiharo, Devitiva *Mesaiaavano* qovarai
 qiainarara tiharo, Ti Nora Vaiintive, turave.
 Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe
Mesaiaavano Devitira nainti ho varianarove?
 tiro.

⁴⁶ Ihuva minti tumanta vika nái tiva amirare ti
 uvara ranteha tavovaro kia vaumanta, vika vi
 entaraqaahai qetakeha kia uva vovata vira
 irama amite vaura.

*Parasi vaiintiaravata maara okara ti vau
vaiintikaravata tura
(Maaki 12:38-39; Ruki 11:43-46; 20:45-46)*

23

¹ Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti mini ruvaagumavi vaukaravata nai vaintinavuaravata tiharo,

² Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, Mosiva tivato uvara koqe uva ni tiva nimi variamantara ti,

³ ne vika uva iriqi vuate. Ne vika uva irihama kia vika nintemake nuate. Vika niara ne minti maantimake iate tivakeha, vika nái kia vi uvara avataraiti, hampi ni variarave.

⁴ Ike, vika nora maara ntai uvara rumpake vaiinti nahentiqaa aqu nimitaha, vika kia nái kauqu vonku tutuke vaiinti nahenti kahaqi variarave.

⁵ Vaiinti nahenti vika taveha quahama nimitaate ti, Parasi vaiintinavu vika nivuqaa kaiqa vare variarave. Vika Mosiva qara ntuvato uvara apuqamake taquqi nonkuke nái tiriqaavata kauqu kaataragaavata rumpateha, vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti vika tavaate ti, vatukavau ni variarave.

⁶ Vika ovata ne variaraqaa oru vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka variaraqaa vika oquviha variarave. Vika maara naavuqi oriqete koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaa oquviha variarave.

⁷ Vaiinti nahenti vika koqemake uva manteha, Maara uva ti variara vaiintio, tiate ti, vika *maaketiqi* vi ani variarave.

⁸ Nevata vika voqaante ivorave. Vo vaiintinavu ni uva manteha niara tiha, Maara ti variara vaiintio, tivera, ne vikara hauri minti tivorave. Tenavu qata vakaqaima vauro. Tinavu maara uva tiva timi vaiva vohaiqavanoma vaivo, tiate.

⁹ Ni Qova vohaiqavano naaruvaini vairara ti, kia vataini variaina vaiintira vorara tinavu Qorave tiate.

¹⁰ Ne vo vaiintiara tinavu avuhainaa vaiintive tivorave. Ne tiha, *Mesaiavano* Kotiva atitaaina vaiintiva, vivaqaima tinavu avuhainaa vaiintivano vaivo, tiate.

¹¹ Niqihairo vovano nora vaiinti vaireva irera, vi vaiintiva ni kaiqa vara nimitaarire.

¹² Nai autuqai viriniqamake vairava vairaro Kotiva vira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vatainiqamake vairava vairaro Kotiva vira autu viriniqamama kaanarove, tiro.

Maara okara ti vau vaiintikaravata Parasi vaiintinavuaravata oho tiva nimitora (Maaki 12:40; Ruki 11:39-52; 20:47)

¹³ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Vaiinti nahenti Kotiva raqiki vairaqi virare tiamanta ne vika nivuqaa qenti vara muntuvi tinta nimate variavo. Ne nenta kia Kotiva raqiki vairaqi oriqete viraiti, ne vokiakavata kia qaqi kaimanta viraqi vivarave.

¹⁴ [Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ne tentoqa varia nahentika naavu

airaira muara vareha ne tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave, tivakeha ne vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vukaiqaake Kotira aare variarave. Oho, vira kaara niqaa uva uritareroma varianarove.]

¹⁵ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ni nora iha itainaraqi aqukevama vaivo.

Vaiinti vonkuvano vi uvara avataqiro vuarire tiha, ne vo vataini vo vataini vi aniha vaiinti vonku rantake, vi vaiintira nenta qora okara umiqe variarave. Ho vi vaiintiva ni uva avataqiro viharoma nai qora kaiqa voqavata uritarakero varaira kaarama, vi vaiintira nora iha itainaraqi aqukeva nai voqavatama varianarove.

¹⁶ Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakara, te nintara oho tiva nimitauro. Ne vaiinti nahenti maara okara tiva nimiha minti ti variarave: Vaiintivano Kotira Naavu autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva minti tina uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano Kotira Naavuqi vai *kori* oriara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

¹⁷ Ni avu aato kia vaimanta ne avu qimpa vuaka ne hampiqama kehama ti variavo. Nana haikavanoe avuniqamakero vaivo? *Kori* orivanove, Kotira Naavuvanove? *Kori* orivano Kotira Naavuqi vaivarora tiro, Kotira

Naavuvano vi *kori* orira vara kotataiqamake vairave*. Mintirara tiro, Kotira Naavuvano avuniqama keroma vaivo.

18 Qaiqaa ne maara uva vo hampiqamakeha vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Vaiintivano Kotira *ofaa* taintara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva tira uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano tainta^{qaa} *ofaa* haika vateharo vi *ofaara* autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

19 Oho, ne avu qimpa vuaka kia vo okara vo okara ho tave variavo. Vi taintara^{qaa} vatai *ofaava* kia vi taintara aatara kero avuni vai haikava vairave. Kotira Naavuqi vai taintava avuniqamakero vaiharora tiro, vi *ofaara* vara kotataiqamake vairave.

20 Vaiintivano kauqu aiqiqaa aqukeharo vi taintara autu reharo viva tainta viravata, tainta viraqaa vai haikaravata, autu re vairave.

21 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotira Naavu autu reharo viva kia naavu autuqai rero viva naavu autuvata, naavuqi vaira Kotira autuvata, raivo.

22 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero naaruva autu reharo viva kia naaruva autuqai raraitiro, viva Kotiva oquvuaina taintara autuvata, vi taintara^{qaa} oquvi vaira Kotira autuvatama re vaivo.

23 Maara okara ti varia vaiintikaravata, Parasi vaiintinavuaravata, te nintara oho tiva

* 23:17: koqemakero hiqama amite vairave.

nimitauro. Ne unaqaraiqamake koqe kaiqa vare variakave. Ne uapaa naaho *haakave/haanave*, meruve, raira keha Mosiva tivato uvara iriha, 10navuqihai hini naaho 9navu nenta tuateha, hini naaho vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvara uapaa uva iriha, ne nora uvavata kia iri variarave. Avuqavuqamake *ko* ti varia okararave, aaqurihama nimite varia okararave, Kotirara kempukaiqamake iri varia okararave, ne vi uvara vi uvarara kia iri variarave. Ne uapaa uva iriha vi uvaravata nora uvavata, iriqi vuataarave.

²⁴ Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakave. Ne namari nare iha tavaavaro vauvaari vovano namariqi vaimanta ne vira qaqini varakehavata, *kameri* quara vovano viraqi vaira viravatama keha nampiqamake variarave.

²⁵ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne *kaapuvata* tanuvata pahainiqai hiqamake variakave. Ne nenta pahainiqai hiqamate variavaro ni avutaqi vaireva, vaiinti ruqutu kevave, muara varevave, nentara irikeha varevave, vi haikavaqai niqi mpiqaro vaivo.

²⁶ Ne Parasi vaiintinavuo, ni nivu qimpa vimanta variavo. Ne *kaapuvata* tanuvata avutaqi naane hiqama kaivaro pahainivata hiqama vuarire.

²⁷ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Vaiinti quntama taaraqaa hanta *peni*

aqutaantemake, ne variarave. Hanta *peni* aqutaa katarira vonavu taveha tiha, Koqema iro vaivo, tiavarovata, vataqi qutuvua vaiintika vuhaarivanovata nterai haikavavata, vi haikavaqai vairave.

²⁸ Vira voqaara vaiinti nahenti ni aaqaini taveha koqe vaiintive tiavarovata, ni avutaqi vaireva, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variavavata, qora kaiqa vare variavavata, mpiqaro vairave.

²⁹ Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ni kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha ori ntava nimate variarave. Ni kaivaqaukavara avuqavuqamake nu vaiintika arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha *vahehema/vaataiqama* nimate variarave.

³⁰ Ne vika naintivarara tiha, Tenavu haaru vetanto entaqaa variavauraitirio, kiama tinavu kaivaqaukavara aanante paropeti vaiintinavu aru kaavauraitirio, ti variarave.

³¹ Ne tiha, Tinavu kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukoka tenavu maa vika naintivarama vauro, ti variarave. Ne minti tiavaro nenta tia uvava, vivama ninta tuataivo.

³² Ho ninta kaivaqaukavara qora kaiqa vara hoqaramatora, ne vi kaiqaraqai varaqi vi vuru taiqa kaate.

³³ Ne *uqahivanoma/quaihavanoma* variavo. Ne *uqahi/quaiha* naatinavuma variavo. Kotiva ni *ko* tivakero nora iha itainaraqai aqukaanarove. Kia

ne viraqihai ruqemake vi aarava ho varianarove.

³⁴ Te tiari iriate. Te paropeti vaiintinavuve, koge avu aato iri vai vaiintikave, koge uva tiva nimi vai vaiintikave, nititaari ne vonavu arukeha, vonavu katariqaa hiriteha, vonavu maara naavuqi kaavu numiqaakeha vika vo vatuka vo vatukaqihai aru ntata kaimanta vi anima ivarave.

³⁵ Haaru vo vaiintinavu aruko uvavata niqaama varianarove. Hoqaramakero Abeliva avuqavu ni vau vaiintira arukomanta viraqaahai avuqavu ni vau vaiintika, vo vaiinti vo vaiinti aruka arukamaqi ani, Berekiara maaqu Sekaraiaara viravata arukorave. Vira arukareka, Kotira Naavuvano vauvaro *ofaa* taintavano vauvaro Sekaraiaava vira tavaarana vaumanta arukorave. Ho ekaa vika vika aruko uvava niqaama varianarove.

³⁶ Te tiari iriate. Ekaa vi vaiintika aruke uvava vate maa entara varia vaiinti nahentikaqaama varianarove, tiro.

*Ihuva Ieruharemiara mpo tura
(Ruki 13:34-35; 19:41-44)*

³⁷ Ihuva minti tivakero tiharo, Mpo, Ieruharemihaanaakao, Ieruharemihaanaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.

³⁸ Vira kaara ne Kotira Naavu kaqateva quminaiqama viro varianarove.

³⁹ Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvua ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

*Kotira Naavu rampai aqukerara tura
(Maaki 13:1-2; Ruki 21:5-6)*

24

¹ Ihuva minti tivakero Kotira Naavu mini kero vireva umanta vira vaintinavu tiha, Kotira Naavu koqera maa tavaane, tuvaro

² Ihuva eo tiro, Ne maa entara maa naavuravata vi haikara vi haikaravata tave variarave. Te tiari iriate. Naantiara ori naiqaa naiqaa rukiteva kiama varianarove. [Naantiara navutaaka ani] ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro, kia ori voqavanovata qaiqaa naiqaa naiqaa varianarove, tiro.

*Naantiara airi maara qovaraiqiainarara tura
(Maaki 13:3-13; Ruki 21:7-19)*

³ Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaumanta vira vaintinavu nai viva unaini evaara orure vira ire tiha, Vaaka tiarava tarentae qovaraiqianarove? Nana haikavano qovarama viraqe tenavu viraqaa ampeqamake taveha ariara viva qaiqaa tuvuaaina entava aumantoma vaivo, maa vatara taiqaaina entava aumantoma vaivo, tivarave? ti.

⁴ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano ni una uva tiva nimiainarara raurihama variate.

⁵ Naantiara airi vaiinti govaramavi ti hutu reha Kotiva ti tititaimanta anuraukave timanta airi vaiinti nahenti vika una uvarama quqaa uvave tivarave.

⁶ Ne vaivaro iqoka raqi uvava govaramamanta ne kia qetaate. Iqokara ti vai uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira ne virara iriha hauri vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema govaramamantaro.

⁷ Vo vatanaaka vo vatanaaka hampata raqivarave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. Vo vatani vo vatani karara narara vai entava varianarove. Vo vatani vo vatani vaturavano utuanarove.

⁸ Vainti vatareva tota aiha vinantema keroma, avuni maara raaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.

⁹ Vi entara ni ravaaqavu vare vuru vokika kauquqi kaimanta ni qoraiqama nimitaqa viha ni arukevarave. Vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimatevarave.

¹⁰ Vi entara tiriara quqaa vivave tika airitahaa ti qaquirake vika naiqaa naiqaa kauqu aave vateha nai navunaaka govaramake vaivarave. Vika nai iri qoraiqama amite nai iri qoraiqama amite i vaivarave.

¹¹ Vi entara airi vaiinti govaramavi vaiha te Kotira uva qoqaiqamake vauraukave tivakeha vaiinti nahenti airitahaa unaqaraiqama nimate vaivarave.

12 Vi entara qora kaiqavano uritarero vairamanta airi vaiinti nahenti vokikara muntuka vate okarara qaqira kevarave.

13 Vi entara kia popohanaara iraitiro, kempukaiqama kero Kotira aaraqaa variqiro viro vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

14 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara tiva nimiqi vimanta vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara ekaa irivaro, ho viraqaahairo ekaara entavano aniraanarove, tiro.

Nai voqamakero qoraiqiaina haikava qovaraiqianaro (Maaki 13:14-23; Ruki 21:20-24)

15 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano, voqamakero nai vehi autu nimitaaina haikava qovarama vuanarove. Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiinti Danieriva[☆] vi haikarara turave. Ne tavaivaro Kotira Naavu turuaraini kia qaqi vaiintivanovata ho oriqete vai *rumuraqi* vi haikava himpите varianarove. (Maa uvara kaara rihara vi uvara okara kankomake iriane.)

16 Viva mini himpите vairamanta Iutia vataini vaika himpi veraini aiqina vainainima kantama vuate.

17 Vi entava anintairaro naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero vo haika varaantorave, viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire.

☆ 24:15: Dan 9:27; 11:31; 12:11

18 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva anirantero vuantorave. Viva qaqi kantama vuarire.

19 Vi entara nahentinavu vainti taiqama vikave, vainti naama nimi vai nahentikave, oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.

20 Kia koqe kuari itaaina entaraqaaave, Maara Entaqaaave, vi entava anintairera, ne vukaari utihama rugemake vivarave. Virara irihama, ne Kotira aaraivaro koqe kuari itaaina entaraqaa vi entava anintairamanta ne ho rugemake vuata.

21 Oho, naantiara vi entava anintairaro nora maaravano qovaraiqiramanta vaiinti nahenti anomake qoraiqamavi variqi vivarave. Tota maa vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara qovaraiqurave. Naantiaravata vi maarava kia qaiqaavata qovaraiqianarove.

22 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vovanovata qaqi varianarove. Ho Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara iriharoma vi entara iquqama kaanarove.

23 Vi entara vovano niara *Mesaia*avano mini mainima vaivo, tirera, kia vira uvara quqaave tiate.

24 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano govaramavi unahaa tiha, Te *Mesaia*avanove, tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivarave. Airi una vaiinti mintimake govaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuata ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.

²⁵ Ho iriate. Ne kia vi vaiintika uvara quqaa uvave tiate ti, te maa entara vaiha naantiara qovarama vuaina okarara vate ni tiva nimi vauro.

²⁶ Vi uvara iriqi vivaro naantiara vovano ni tiva nimiharo tiriara viva qovarama viro gumina kanta vaivo tirera, kia mini ti tavareka vuate. Ni tiva nimiharo tiriara vi naavuraqi kukeqavi vaivo tirera, kia vira uvara quqaa uvave tiate.

²⁷ Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kaintemake, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaama tuvirerave.

²⁸ Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaquama vivarave, tiro.

*Ihuva nai qaiqaa vataini tuvuainarara tura
(Maaki 13:24-27; Ruki 21:25-28)*

²⁹ Ihuva minti tivakero tiharo, Naantiara nora maara vareha antura nti entava taiqa viraro vi entaraqaahairo:

Vaakama kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro vaahoguravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri i vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i varianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

³⁰ Vi entara vaiinti nahenti naaruvaini ampeqamake taveha tiriara oho viva tuvireva gera i vaivo tivarave. Vika minti tivakeha ekaa vatamaata vaika qeteha iqi ratevarave. Vika mintiaqi viha tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variariraro

ti mpeqa okaravano voqamakeru takuqi vairage te tenta kempuka vataake tuvireve.

³¹ Vi entara *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tirage te tenta *enselinavu* nititaari vika vatani tuvunte, hihai hihai Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentika ekaama ruvaqumake ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariqaa ampeqamake tavaate tura (Maaki 13:28-31; Ruki 21:29-33)

³² Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.

³³ Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara, ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaaina entava aumantoma vaivo, tivarave.

³⁴ Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.

³⁵ Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovano te tuvuaaina entarara iritaivo (Maaki 13:32-37; Ruki 17:26-30)

³⁶ Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia *enselinavu* naaruvaini variaka virara iriarave. Te tentavata Vatani Vatatai

Vaintika vaiha kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

³⁷ Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaia entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.

³⁸ Vi entara kia huvura namarivano aqu ravaaqavuko entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati vare vauvaro Noaava namariqaa vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro

³⁹ huvura namarivano ventaqiro virini uri vumanta vika vaiha avu aato kenko tumanta tiha, Ike, tenavu taiqa vuaina entavama aniraivo, tuvaro huvura namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu korave. Te Vataini Vatatai Vaintika orurante tuvuaia entaraqaaavata vaiinti nahenti vira voqaantemake, nai kaiqaraqai iriqi vi vaiqe te tuvirerave.

⁴⁰ Vi entara vaiinti taaraqanta naaho kaiqa vare vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

⁴¹ Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti uti vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

⁴² Ne ni Noravano tuvuaia entara kia iriakara ti, ne taveha rauriha variate.

⁴³ Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iriharo viva maimaraara raqiki vaitirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.

⁴⁴ Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai

Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

*Koqe kaiqa varai vaintiraravata qora kaiqa varai vaintiraravata tura
(Ruki 12:41-48)*

⁴⁵ Ihuva minti tivakero tiharo, Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo koqema kero kaiqa vara amite vai vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae vaivo? Viva maantima vaira kaiqa vaiintivama varianarove:

Vira nora vaiintivano niara aara vireva iharo vi vaiintira noraiqama kero tiharo, Arema kaiqa vaiintinavuqaa raqikihara vo enta vo enta kara rairakehara nimiane, tivakero

⁴⁶ oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva tinantema kero kaiqa vare vairera, vira kaiqa vaiintivano voqama kero quahaanarove.

⁴⁷ Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

⁴⁸ Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, qora kaiqa vaiintivano vaiharo nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano kiama vaaka orurantero anianarove, tivakero

⁴⁹ viraqaahairo nai kena kaiqa vaiintinavu ruqutu kero vatero, oru iha namari ne vaika hampata karavata namarivata namaqiro vi vairaro

⁵⁰ vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kياما anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa tavero

⁵¹ nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero vatero, vira atitama kero tiharo, Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare varia vaiintika qora vatukaqi vainaini arevata mini vuane, tiraro viva mini vaiharo iqi rateharo aarai tenti aneharo varianarove, tiro. Ihuva turama.

25

Varaata kauqurutantara tura

¹ Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ekaara enta anirairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, varaata kauqurutanta voqaarama varianarove.

Varaata kauqurutanta entaqa vaiha nahenti varare u vaiintira vataake kara nareka iha, vinavuka nái *raamunavu* vare vira vita kareka vurave.

² Varaata hini kauqurunavu kia koqe avu aato vataaka vaumanta hini kauqurunavu koqe avu aato vataaka vaurave.

³ Kia koqe avu aato vataaka nái *raamunavu* varevata, kia vahavera taquvata vararaiti vurave.

⁴ *Raamuqai* vare vumanta koqe avu aato vataaka nái *raamuqiara* vahavera taquvata vare vurave.

⁵ Nahenti varaaina vaiintira vitareka vuvaro vi vaiintiva kia vaaka aniromanta vinavuka avu tauntomanta vaitate vaurave.

⁶ Varaatanavu vaitate vauvaro enta tavaarana vovano naveraitiro tiharo, Nahenti varaaina

vaiintiva anima vaivo. Aniqenavu oru vira vita kaare, tumanta

⁷ varaata kauqurutanta himpi nai *raamu* nai *raamu* gera i vaurave.

⁸ Kia koqe avu aato vatauka nai kenaukara tiha, Ike, tinavu *raamunavu* qimpavireva auti vaivo. Nenavu vahavera tinavuvata timiqe tentanavu *raamuqi* qihiaaraare, turave.

⁹ Tumanta vinavuka aqao ti, Vahavera nivata nimiariraro kia ho variantorave. Ne kante oru vahavera vare vainaihai nenta koqaa aqukeha vahavera varaate, tumanta

¹⁰ vinavuka vahavera varareka anirante vuvaro nahenti varo vaiintiva anirorave. Viva aniromanta varaata kauqurunavu ho qeramatoka vira vataake naavuqi oriqete kara ne vauvaro qenti tintatorave.

¹¹ Qenti tintatomanta vahaverara vuka orurante anire tiha, Nora vaiintio, nora vaiintio, qenti qantua timitaane, tuvaro

¹² nahenti varo vaiintiva aqao tiro, Kia te ni tavauraukave, turave, tiro.

¹³ Ihuva vi uvara tivakero tiharo, Vi uvara irihama ne ekaara entavano aniainarara kia iriarara ti, nevata rauriha qeramateha variate, tiro. Ihuva tura.

Nai kaiqa vaiinti taaramonavu monu nimurara tura
(*Ruki 19:11-27*)

¹⁴ Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ekaara enta anintairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama varianarove: Nora vaiinti vovano niara aaraini vireva viharo nai kaiqa

vaiintinavu naarama kero tiharo, Te una haikaraqaa raqiki timitaate, tivakero vurave.

¹⁵ Viva viharo nai kaiqa vaiintinavu monu rairakero nimoreva iharo, viva vika nai kaiqa vare okarara iriharo monu rairakero nimurave. Vora 5,000 kinaa amiro, vora 2,000 kinaa amiro, vora 1,000 kinaa amiro, viraqaahairo niara aarainiara vurave.

¹⁶ Viva vuvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva vi monuraqohairo koqaa kaiqa varaqiro viharo kaiqa vareharo 5,000 kinaa voqavata vara vatorave.

¹⁷ Viva mintuvaro 2,000 kinaa varo vaiintiva vivavata kaiqa vareharo 2,000 kinaa voqavata vara vatorave.

¹⁸ Mintuvaro 1,000 kinaa varo vaiintiva kia koqaa kaiqa vararaitiro, oru vata quvikero vi monura kukeqatero qaqi vaurave.

¹⁹ Ho airi entanavu aitarovaro vinavuka nora vaiintivano orurantero anirero monu nimura avuqavu gireva urave.

²⁰ Avuqavu ireva uvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva anirero vi monura vataakero 5,000 kinaa voqavata vara amiro tiharo, Nora vaiintio, are tiriara 5,000 kinaaqaa raqiki timitaane tiaramanta te vi monuraqohai koqaa kaiqa varehama 5,000 kinaa voqavata vara vatauro, tiro.

²¹ Minti tuvaro vira nora vaiintivano nai tiva amiro tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqemakera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variane, tiro.

²² Minti tuvaro 2,000 kinaa varo vaiintivavata anirero tiharo, Are 2,000 kinaaqaa raqiki timitaane tianarave. Ho tavaane, te 2,000 kinaa voqavata vara vatauro, tuvaro

²³ vira nora vaiintivano tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqema kera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara variane, tiro.

²⁴ Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano 1,000 kinaa varova anirero tiharo, Nora vaiintio, are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva varianarara irunarave. Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave.

²⁵ Virara irihama te ai aatu qeteha kia koqaa kaiqa vararaiti, te are monu timianara vataqi kukeqate quminama vauro. Ho tavaane. Are timiana monura qaqi tuataunara nena varaane, tiro.

²⁶ Viva minti tuvaro vira nora vaiintivano nai vira tiva amiro tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintivanoma variarao. Are popohara kaiqa varaara vaiintivama variarao. Are tiriara tihara, Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave, tianarave. Are tiriara mintimae tiarao?

²⁷ Minti tivakehara are nantivarae kia ti monu vuru *benki* naavuqi timitaarao? Are *benki* naavuqi vi monura vataaraitirio, te orurante ani vaiha vi monura vataake *interes* monuvatama varauraitirio, tiro.

28 Minti tivakero vorara tiharo, Vi vaiintiraqihaira 1,000 kinaa amunara vara kera 10,000 kinaa vataina vaiintira amiane.

29 Koqema kero airi haikaqaa raqiki timite vaina vaiintira te voqavata amiariraro viva tuqima keroma varaarire. Kia te una haikaqaa koqemakero raqiki timite vaina vaiintiraqaahai te viva ina haikara ekaama vara qaqini kararave, tiro.

30 Vira nora vaiintivano minti tivakero tiharo, Ho qora kaiqa vaiinti vira vuru aaqaini aqukaivaro konkiraiqiraqi iqi rateha nai aarai tenti aneha varianaini variarire, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

31 Ihuva minti tivakero tiharo, Ho naantiara te Vataini Vatatai Vaintika Avuhainaa Vaiintiqaamavi tenta *enselinavu* hampata tuvunte te avuhainaara taintaqaa oquvi vaiha vaiinti nahenti uva avuqavu qirerave.

32 Te mintimake variari ekaa maa vata maataraqaa vaika ti tivuqaa ruvaaqumavi vaiqe te vika taaraqantaqaa raira karerave. Sipsisipi qova nai sipisipivata memeravata raira kareva iharo,

33 sipisipi nai kauqu tanaraini vita vuru vatero memera nai kauqu kaanaaqaini vita vuru vataintemake, te vataini vaika taaraqantaqaa raira karerave.

34 Te mintimake Avuhainaa Vaiinti vaiha tenta kauqu tanaraini vaikara tiha, Aniate. Ne ti Qova koqema nimitaikama variavo. Haaru maa

vataara aututo entaraqaa Kotiva ni nai kaama tero qerama vatai vatukaraqı ani variate.

³⁵ Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne ti timurave. Ti namari naataa umanta ne ti timurave. Te vo vatanaa vaiinti variavauramanta ne ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave.

³⁶ Ti utavaaqa kia vaumanta ne ti timurave. Te rovara vare variavauramanta ne koqemake tiqaa raqıkurave. Te karapuhiqi varivaauramanta ne ani ti tavorave, tirarave.

³⁷ Te minti tiari avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika tiriara mintima tivara, Nora Vaiintio, taireve tenavu ai tavaurara are karara antuqa arivara variaramanta tenavu ai amunarave? Ta entarae tenavu ai tavaurara namari naataa ivara variaramanta tenavu ai amunarave?

³⁸ Ta entarae ariara vo vatanaa vaiintive tivake ai quahama amiteha tentanavu naavuqi ai vita vuru kaunarave? Ta entarae ai utavaaqa kia vaimanta tenavu ai amunarave?

³⁹ Ta entarae tenavu tavaurara are rovara varaanarave? Ta entarae tenavu ai tavarera karapuhiqi vunarave? tivarave.

⁴⁰ Vika minti tiqe te Avuhainaa Vaiintivano vaiha nai vika mintima tiva nimirarave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqıhai vehi vaiinti vo kahaqıha, ne tivata kahaqama timitorave, tirerave.

⁴¹ Te minti tivake tenta kauqu kaanaaqaini vaikara minti tirerave: Kotiva ni qoraiqama nimitaarira vaiinti nahentika, ne tiqaaahai vuate. Kotiva Sataaniravata, Sataanira *enselinavuaravata*, iriharo kia qimpa vuaina ihara qeramake vatairaqı nevata vuate.

⁴² Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne kia ti timurave. Ti namari naataa umanta variavauramanta ne kia ti timurave.

⁴³ Te vo vatanaaka variavauramanta ne kia ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. Ti utavaaqa kia vaumanta ne kia ti timurave. Te rovara vareve, te karapuhiqi variavauramantave, ne kia ani ti tavorave, tirarave.

⁴⁴ Te minti tiari vikavata mintima tivarave: Nora Vaiintio, taireve tenavu tavauraro ari antuqa arivara varianarave? Taireve ai namari naataa ivara varianarave? Taireve are vo vatanaa vaiintivano varianarave? Taireve ai utavaaqa kia vairave? Taireve are rovara varaanarave? Taireve are karapuhiqi varianarave? Taireve are minti minti i variaramanta tenavu kia ho ai kahaqunarave? tivarave.

⁴⁵ Vika minti tige te maantimake tinerave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kia kahaqiha, ne tivata kia kahaqama timitorave, tinerave.

⁴⁶ Te minti tivake nititaari vika ekaa enta antura riha variqi vi koqaara varaimanta, avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika vika ekaa enta kogemake qaqi variqi vi koqaara varevarave, tiro. Ihuva turama.

*Ihura aruke uvarara tura
(Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)*

26

¹ Ihuva vi uvara vi uvara tiva nimi taiqa kero nai vaintinavuara tiharo,

² Nenavu iriarave. Taara enta aitarairaro haaru vetanto entaqaa *enselivano* qaqi vehakuma nimitorara iriha ovata naaina entava aniraanarove. Vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintika vuru navutaaka kauquqi kaimanta ti katariqaa hiritevarave, tiro.

³ Ihuva vi uvara tivakero vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti nora vaiintinavuvata, vika Kaiapaasira naavuqi ruvaaqumavi vaura.

Kaiapaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaumanta

⁴ vika vira naavuqi ruvaaqumavi vaiha Ihura evaara ravaaqavu vare vuru aruke uvarara nai tiva ami nai tiva amiha tiha,

⁵ Ovata ne entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa vira ravaaqavu kaariraro iqoka raqirava govarama vuantorave, tura.

Ihuraqaa vahavera aqu amitora
(*Maaki 14:3-9; Ioni 12:1-8*)

⁶ Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Haaru vaata ne vau numuarava Saimonira ari vaura.

⁷ Ho Ihuva vi vaiintira naavuqi oru vauvaro vo nahentivano viraqi uriqetero nora monu aquto vahaverara koqe muntaira ori taquqi vaura varero Ihuva taintaqaa kara ne vuraqi orurero vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora.

⁸ Vira qiataqaa aqu amitomanta Ihura vaintinavu vira tave, vi nahentira atiha tiha, Nantiharoe vi vahaverara qumina taiqa kaivo?

⁹ Vi vahaverara nimiharo nora monu varero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti.

¹⁰ Vinavuka minti ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro tiharo, Nenavu nantihae vi nahentira ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo.

¹¹ Vehi vaiinti nahenti vika vo enta vo enta ni hampata variqi vi vaiqevata, te kia ni hampata airi enta variqi virarave.

¹² Maa nahentiva vahavera aqu timiteharo ti vaata quntama tera qerama timite vaivo.

¹³ Te quqaa tiari iriate. Naantiara ne ti uva vakaaka vaiinti nahenti ekaa vatamaata vaika tiva nimiqi vi aniha, maa nahentiva vahavera aqu timitai uvaravata vika tiva nimivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura navutaaka kauquqi tuta kaainarara tura
(Maaki 14:10-11; Ruki 22:3-6)

¹⁴ Ihuva minti tuvaro Ihura vainti 12navuqihairo vo vaiintivano vira autu Iutaasi Ikeriotiva vevarero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vaunaini orurero

¹⁵ vika irero, Te Ihura ni kauquqi kaari ne nana koqaae ti timivarave? tumanta vika *silvaa* monu 30navu kaara ntuvake amuvaro Iutaasiva vi monura varero

¹⁶ vi entaraqaahairo Ihura vika kauquqi kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintiaravata vehakuma nimito karara nora
(Maaki 14:12-21; Ruki 22:7-14; Ioni 13:21-30)

¹⁷ Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta avuhainaa entaqaa vira vaintinavu Ihuva vaunaini anire tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.

¹⁸ Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Ieruharemini oru vaiinti vorara mintima tiate: Tinavu maara tiva timite vai vaiintiva tiharo, Ti entavano aniraivo. Te tenta vaintiaravata ai naavuqi Vehakuma Nimito Karara narerave tivo tiate, tiro.

¹⁹ Ihuva minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntumake, vi karara qerama vatora.

²⁰ Qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro kara ne vaura.

²¹ Kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vovano navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.

²² Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqavano Ihura ireha tiha, Noravauvo, are tiriarae ti variarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.

²³ Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva tiharo, Mpareti varakero tintiro tanuqi vaati quntama kaaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.

²⁴ Haaru Ti Vataini Vatatai Vaintika mintimake haruke uvara qara ntuva tova vivauma varianarove. Mintimakero vairaqevata, ti qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.

²⁵ Ihuva minti tuvaro Iutaasiva vira qovarama kaarirava Ihura irero tiharo, Maara ti variara vaiintio, are tiriarae ti variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te ariarama turo, tiro.

*Mparetiaravata uainiaravata tiva tora
(Maaki 14:22-26; Ruki 22:15-20; 1 Korinti
11:23-25)*

²⁶ Ihura vaintinavu kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero nkuikero nai vaintinavu nimitiro tiharo, Maa karara varake naate. Maa mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.

²⁷ Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero vinavuka viti nimitiro tiharo, Ne ekaa maa namarira naate.

²⁸ Maa namariva ti naarema vaivo. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqi avitumavi vaireva qaraaka uva tiva taatautaaina uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Ti harukaivaro ti naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqiharo vika qora uva nunka nimitaanarove.

²⁹ Te tiari iriate. Maa entaraqaa hai te kia *uaini* qaiqaa naraiti variqi vi, ne ti Qova raqikiainaraqi ti vataake oru vai entaraqaa, te ni hampata vaiha qaraaka *uaini* nararave, tiro.

³⁰ Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi Aiqinaqaa vurama.

*Pitaava tire i uvara Ihuva nai tiva amura
(Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)*

³¹ Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimitiro tiharo, Nenavu vate entaqi ti maini kema, aiqutute kantama vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

Kotiva Sipisipi Qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qetake raantaupirima vivarave, turave. *(Sek 13:7)*

³² Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini virerave, tiro.

³³ Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ekaa maaka ai maini ke aiqu autute kantama vivera, tegaima ainti vairerave, tiro.

³⁴ Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarirara iriane. Vate entaqi kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

³⁵ Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ai vataake tivata harukaivera, te kia ariara kia vira tavaunarave tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vi uvaraqa tura.

*Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vura
(Maaki 14:32-42; Ruki 22:39-46)*

³⁶ Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orurero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuruni oru Kotira aaraare, tivakero

³⁷ Pitaaravata, Sebedira maaqutantavata, vinavukaqai ntita varero mini vuvaro vira avu aato kia koqe uvaro vira muntutkavanovata qoraiquvaro

³⁸ viva taaramonavuara tiharo, Ti muntutkavano voqamakero qoraiqimanta vaurarora tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.

³⁹ Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, virihairo oru vatani hiqiri viro Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are hove tirera, te ihavina namarira naaina *kaapura* are vi *kaapura*

qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.

⁴⁰ Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu taantomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Mpo, nantihae nenavu kia ti vataake inaaraiqa vohaa *auaqai* vaiha avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?

⁴¹ Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraqravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.

⁴² Ihuva minti tivakero qaiqaa vinavuka mini kero oru qaiqaa Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are maa *kaap ura* qaqini vara kerava kia ho vairera, te nina muntuka vainara avatarerave, tiro.

⁴³ Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu taantomanta vaitateqai vaura.

⁴⁴ Vinavuka vaite vauvaro Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru viro Kotira taaramo tataa aareharo vaaka tuntema kero, vohaa qarama kero qaiqaavata tura.

⁴⁵ Kotira aarama taiqakero Ihuva orurantero taaramonavuara tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti entavano aniraivo. Ti Vatani Vatatai Vaintika ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare variaka kauquqi tutake entavama aniraivo.

⁴⁶ Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

*Ihura ravaaqavu kora**(Maaki 14:43-50; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)*

⁴⁷ Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Vira vataake airi vaiinti iqoka paepaeve kaavuve tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vinavuka vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.

⁴⁸ Iutaasiva Ihura qovarama kaainarara avuni vika mintima tiva nimiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne virama oru ravaaqavu kaate, tiro.

⁴⁹ Iutaasiva minti tivakero vika hampata Ihuva vaunaini vaaka orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaiharave, tivakero vira moqa kero.

⁵⁰ Vira moqa kovaro Ihuva tiharo, Ti vaiintio, nana haikara aninara vaaka autuane, tumanta Iutaasira hampata anuka oru nai kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro

⁵¹ viraqaahairo Ihura vainti vovano iqoka paepae nai utaqihairo raraukero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora.

⁵² Teqa aqukovaro Ihuva virara, Aqao, kia mintiane. Nena iqoka paepae veva nai utaqi nonku taane. Iqoka paepae toteha raqi vaika vaivaro iqoka paepaevano nai vika aru kaanarove.

⁵³ Are kiae kankomakera iriarao? Te tenta Qora aareha ti kahaqama timitaane tiarera, viva vaakama iqoka *enseli* airitahaa 12 ankunavu nititairamanta tuvivarave.

⁵⁴ Te minti tiari vika tuvivera, nantiakeroe haaru qara ntuvato uvava quqaa vivau varianarove? tiro.

⁵⁵ Ihuva minti tivakero viragaahairo Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, Ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paepaevata kaavuvata vare aniavo? Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kaarave.

⁵⁶ Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintinavu vi haikava qovarama vuainarara qara ntuvato uvava vivauma variarire tiro, vate maa haikava qovarama vivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu vira mini ke, aiqu autute vurama.

Nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora (Maaki 14:53-65; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Vira vaintinavu rugemake vumanta Ihura ravaaqavu toka vira vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vauraqi Kaiapaasira naavuqi vuru komanta vi naavuraqi maara okara ti vau vaiintinavukavata, Iutaa vaiinti noranavuvata, uki vaura.

⁵⁸ Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo vika avataqi viro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasira naavu vatukaini orurero avutaqi vaiharo vi haikava qovarai qiainara tavareva

maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaura.

⁵⁹ Pitaava vahaaqaini vaumanta naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa viraqi uki vau vaiintikavata, vika Ihura arukareka viraqaa una uva vatarare tuvaro

⁶⁰ kia uva vaumanta gumina vi uvara rante vaumanta vo vaiinti vo vaiinti himpite Ihuraqaa gumina uva, vo uva vo uva ti vaura. Minti ti vaumanta ekaanaini vaiinti taaraqanta himpi

⁶¹ Ihurara tiha, Maa vaiintiva minti timanta tetanta irunarave. Viva tiharo, Te homa Kotira Naavu rampai aquke viraqaahai taaramo entaqai vaiha vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kararave tirave, ti.

⁶² Vitanta minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano himpiro Ihurara tiharo, Vitanta mintimama ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vi uvara irihara naitantara nana uvae tinarave? tuvaro

⁶³ Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva Ihurara tiharo, Te Kotira avuqaa vaiha vira autu rehama ariarama quqaa uva tiane turo. Quqaae are *Mesaiaavano* Kotira Maaquvano variarao? tinavu tiva timirage iriare, tiro.

⁶⁴ Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave. Te tiari ne iriate. Ne naantiara tave vaiqe te Vatani Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.

⁶⁵ Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uvama tivo. Vo vaiintinavu viraqaa uva vateka qumina aaraarorave. Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva tivo.

⁶⁶ Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Tige iriare, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritara kero vaivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti.

⁶⁷ Vika minti tivake oru Ihura viriqi taara vihike, nái kauqu rumpa vare vira ruqutuke, aatovata ruqema aqukeha

⁶⁸ ruheha tiha, *Mesaiiao*, are quqaa uva goqaiqamake variara vaiintiva vairera, ai arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura (Maaki 14:66-72; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Naavuqi mintiaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro kaiqa nahenti vovano Pitaara aumanto viro virara tiharo, Arevata Ihura Karirihainaara vataakera ni variaravave, tiro.

⁷⁰ Viva minti tuvaro Pitaava vika nivuqaa vaiharo aqao tiro, Are tiana uvara kia te irunarave, tiro.

⁷¹ Viva minti tivakero oru hohaa qentiana vauvaro kaiqa nahenti vovano vira tavero mini himpi vaukara tiharo, Maa vaiintiva Ihura Nasaretihaanaara vikantiro vaivave, tiro.

⁷² Minti tuvaro Pitaava kauqu aiqigaa aqukero tiharo, Kia te vi vaiintira tavaunarave, tiro.

⁷³ Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpите vauka Pitaava vaunaini orure virara tiha, Ihura vaintinavu vi vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi vatanaavaqaima variarao. Vika ti varia auntara voqaarama ai auntavanovata vaivo, ti.

⁷⁴ Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqigaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva tiarera, Kotiva homa ti ruqutuanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira tavaunarave, tiro.

Pitaava minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tuvaro

⁷⁵ viraqaahairo Ihuva Pitaara tiva amu uvava vira aatoqi ntuva vura. Ihuva Pitaarara minti turave: Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave tu uvara iriro, viva aaqaini vuvaro vira muntukavano qoraiquvaro iqi ratora.

*Ihura Pairaatava vaunaini vuru kora
(Maaki 15:1; Ruki 23:1-2; Ioni 18:28-32)*

27

¹ Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika Ihura arukerara vohaa uva tiva vate

² viraqaahai vika Ihura *seniqohai* rumpa vare vuru Pairaatava vuraqi kora.

Pairaatava Romeni vatanaaka *kamaanira* nora vaiintivano vaura.

*Iutaasiva qutu vura
(Kaiqa Varora 1:18-19)*

³ Iutaasiva Ihura qovaramako vaiintiva tavomanta vika *ko* tihama Ihuraqaa uva vatehama vira arukareka auti vauvaro viva oho kia te mintiataara vaimanta mintunarave tivakero, 30 *silvaa* monu varero orurantero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vauraqi orurero tiharo,

⁴ Te qora kaiqa varehama qaqi vaiinti kia qora kaiqa vare vai vaiintira vita vuru ni kauquqi tuta kaurama ne vira arukareka auti variavo, tiro. Tivakero monu vika nái nimirare tumanta vika aqao ti, Kia tinavu kaiqavauve. Vi haikara nina kaiqama vaivo, ti.

⁵ Vika minti tuvaro Iutaasiva monu vira varero Kotira Naavuqi vuru aqukero viro. Viragaahairo viva oru naaqunta varakero nai auntaqi vatero taaqikuma vura.

⁶ Iutaasiva monu viraqi aqukero vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi monura nuntu vare tihama, Maa monuva qutaru monuma vaivo. Hauri tenavu vira vare Kotira Naavuqi monu vate varia *rumuraqi* vuru vateha maara uva raqa kaarorave.

⁷ Tave autireka vare varia vatava qaqima vaivo. Kaiqenavu maa monura aqukeha vi vatara varaare. Tenavu vi vatara maa monuraqohai koqaamake vataari vo vatanaaka maini qutu viqe vi vataraqi vika quntama taare, ti.

Minti tivake vi monura aqukeha

⁸ vi vatara koqaama torara ti, maa entara vaiinti nahenti vi vatarara *Naare Rauri Vatarave*

ti variara.

⁹ Kotira Naavuqaa raqiki vauka minturara tiro, haaru vetanto entaqaa Ieremaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vivauma vaura. Ieremaiaava mintima tiro:

Isareri vatanaaka hininavu vohaa uva vateha 30 silvaa monuara qataru monuve ti vaira,

¹⁰ vi monura aqukehama tave auti vai vatara varevarave. Noravano ti uva tiva timinantemake, vika vi vatara varevarave, tura. *(Sek 11:12-13)*

*Pairaatava Ihura irama amitora
(Maaki 15:2-5; Ruki 23:3-5; Ioni 18:33-38)*

¹¹ Vika Ihura vita vare *kamaanira* vaiinti Pairaatava vauraqi vuru kovaro Ihuva vira avuqaa himpite vauvaro Pairaatava vira irama amitero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.

¹² Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vo uva vo uvaqaa ntuvakeha Ihura ati vauvaro viva kia vika nái tiva nimiraitiro, evaara vaura.

¹³ Ihuva tirema vauvaro Pairaatava qaiqaa Ihura irero tiharo, Vika airi uva ariqaa ntuvakeha ti variavara, are kiae vika ti varia uvava iriarao? tuvaro

¹⁴ Ihuva kia uva voqavata vika nái tiva nimiraitiro, kia uvavata tuvaro Pairaatava *kamaanira* nora vaiintivano virara voqamakero ravuku vura.

*Ihura katariqaa arutaate tura**(Maaki 15:6-15; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39-19:16)*

¹⁵ Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaanira* nora vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimitareva karapuhi vaiinti vo kuvantu nimate vaura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintira kuvantu nimate vaura.

¹⁶ Vi entara karapuhi vaiinti vo, vira autu Barabasiva qora vaiintivano vaumantara ti, airi vaiinti nahenti vi vaiintira autu irura. Karapuhi vaiinti vo kuvantuke atite vau okarava mintima vaumanta

¹⁷ vi entaraqaa vaiinti nahenti virara iriha uki vauvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tarae ni kuvantu nimitararave? Te Barabasirae, Ihura virara *Mesaiave* ti varia vaiintira virae ni kuvantu nimitararave? tiro.

¹⁸ Pairaatava irumanta nora vaiintinavu Ihura toma amitehara ti, vika vira vuru Pairaatara kauquqi tutakora.

¹⁹ Pairaatava *ko* naavuqi oquvi vauvaro vira naatavano uva varakero tiharo, Aqao, vi vaiintiva kia qora kaiqa varainaraqaa qumina are viraqaa uva vaterorave. Vira qaqi atitairaro vuarire. Te entaqi viraqaa taira tavauraro ti qoraiqimanta vauro, tiro.

²⁰ Vira naatavano minti tumantavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti vika nora vaiintinavuvata, vaiinti nahenti kempukaiqamake tiva nimi tiha, Barabasira kuvantu timitera, Ihurama tira arukaate tiate, ti.

21 Mintumake vihi tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti irero tiharo, Vi vaiintitantaqihai ta vaiintirae ni kuvantu nimitararave? tiro.

Minti tumanta vika tiha, Barabasirave, ti.

22 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao, tiro, Ihura virara ne *Mesaiave* tiarave. Vira vo? Te vira nantie irarave? tiro. Minti tumanta ekaa vika tiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

23 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vika irero tiharo, Nana kaarae? Viva nana qora kaiqae varakaivo? tumanta vika noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.

24 Vaiinti nahenti minti ti vauvaro Pairaatava tavovaro vira uvavano kia ho vauvaro viva tiharo, Vaiinti nahentiqihairo raqi okarava qovarama vuantorave, tivakero namari tanuqi qihia kero vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo nai kauqu hiqama keharo tiharo, Ho tavaate. Vira aruke uvava kiama tiqaa varianarove. Vi uvava nintaqaama varianarove, tiro.

25 Minti tumanta vaiinti nahenti ekaa tiha, Hove, vira aruke uvava tinavuqaavata, tinavu vaintiqaavatama varianarove, ti.

26 Vika minti tuvaro Pairaatava vikara iriharoma Barabasira kuvantu nimitero, nai iqoka vaiintinavuara tumanta vika Ihura ruteqake vatovaro, viraqaahairo viva vira katariqaa arutaate tiro, vika kauquqi tutakora.

Iqoka vaiintinavu ruheha Ihura ruquti vaura (Maaki 15:16-20; Ioni 19:2-3)

27 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakomanta vika vira vita vare vuru *kamaanira* naavuqi ke, vika nai kena iqoka

vaiintinavu ekaa ruvaaqumake Ihura vara
avutaqi vate vira ututumate vaiha

²⁸ vira utavaaqa qaqini varake vira vireraiqama
amitareka avuhainaa vaiinti naare tavuna
nonku amitora.

²⁹ Viraqaahai vika auqu vai naaquntara
varake uquramake avuhainaa vaiinti tovaqa
voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amite,
vira kauqu tanaraini kauru tota amite,
viraqaahai vika Ihura avuqaa tori kauru aravi
tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivake

³⁰ viraqaa taara vihike kauru vira kauquqi
tota amitora varake, viraqohai vira qiata
rukavuke vaura.

³¹ Mintiaqi viha naaraihama amite vaura
taiqake, viraqaahai naare tavuna nonku amitora
ravaqaake nai utavaaqa nonku amite, vira
katariqaa hiritareka vita vare vurama.

Ihura katariqaa hiritora

(Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

³² Iqoka vaiintinavu Ihura vita vare aaraini viha,
vika vo vaiinti Sairinihainaara vira autu
Saimonira aarana tavamake, virara
kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu
varera vuru amitaane, tura.

³³ Minti tivake vika qumina vatakanta
Gorogotave tunaini Ihura vuru kora.

Gorogota maa uvaraqihai tirera
Qiata-Vuhaariqaave tunaini Ihura vuru ke,

³⁴ hunkavu namari vataake tuqantaato *uainira*
vira amuvaro Ihuva vi namarira neharo taveru,
kia nora.

³⁵ Ihuva kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha vira utavaaqa rairake vare,

³⁶ viraqaahai vika oquvi vaiha vira aitutiha vaura.

³⁷ Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvate katariqaa arutovaro vi uvava mintima tiro:

Ihuva maava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro. Vi qarava mintima vaura.

³⁸ Vika Ihura vataake vaiinti votanta arutora. Vitanta vo vaiinti ruqutu keha muara haika vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute vo vira kaanaaqaini arutora.

³⁹ Mintimake arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nai aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amite tiha,

⁴⁰ Oho, Kotira Naavu rampaike taaramo enta te kaiqa varehama qaiqaa kaqa taiqa kararave tianara vo? Ho are Kotira Maaquvano vairera, nena kahaqiane. Katariqaahaira viavi ntaane, ti vaura.

⁴¹ Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintika, vikavata naaraihama amiteha tiha,

⁴² Viva vokiaka kahaqa nimateharo nai kia ho kahaqivo. Vi vaiintiva Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo. Kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu virara quqaave tiare.

⁴³ Viva nariara tiharo, Te Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave. Te Kotira

Maaquvanove ti vaivave. Kaiqenavu vaiha tavaariraro Kotiva vira ruaruama amitaainara tavaare, ti.

⁴⁴ Vika minti ti vaumanta vika aanare muara vaiintitantavata vira vataake arutotanta vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva gutu vura

(Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

⁴⁵ Mintuvaro kuarivano qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.

⁴⁶ Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi lama sabakitanive*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.

⁴⁷ Ihuva minti tumanta vokuka mini himpite vauka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro

⁴⁸ vovano kantero namari nunko haikara varero, hunkavu *uainiraqi* quntama varero, kairiqa nkahi kero viraqi rukitero, viva naarire tiro, vira noqi viri vatora.

⁴⁹ Mintumanta vokuka tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerave, kia tuvirerave tavaare, ti.

⁵⁰ Vika minti tuvaro Ihuva qaiqaa nora uva tivakero gutu vura.

⁵¹ Ihuva gutu vuvaro Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani muntuvi kovaro vaturavano utuvaro nora ori, vo ori vo orivano nkahi nkaahima vuvaro

⁵² haaru vaiinti haqake quntamato oriva, vo ori vo orivano qantua vumanta Kotira vaiinti nahenti qutu vuka airitahaa viraqihai qaqi himpi vaiha

⁵³ Ihura qaiqaa qaqi vara himpimako entaraqaahai vika Kotira vatuka Ieruharemini oru qovarama vumanta airi vaiinti nahenti vika tavora.

⁵⁴ Iqoka vaiinti noravano nai iqoka vaiintinavu hampata Ihuraqaa raqiki vaiha tavovaro vaturavano utuvaro vo haika vo haikavano qovarama vumanta tave, viraqaahai vika voqamake qeteha tiha, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vairave, tura.

⁵⁵ Ihuva qutu vumanta nahenti vonavu niaranto vaiha vutu tave vaura. Vi nahentinavuka Karirihai Ihura avataqi viha vira kaiqa vara amite vaunavuka vaura.

⁵⁶ Vinavukaqihairo Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro Mariava Iemika Iosika nova vauvaro Sebedira maaqutanta novavata vaura.

Ihura quntama tora

(Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)

⁵⁷ Enta ire uvaro Arimatiahainaava airi airaira vate vau vaiintiva orurora. Vira autu Iohepiva viva Ihura avataqiro vi vau vaiintiva vaura.

⁵⁸ Vi vaiintiva Pairaatava vauraqi orurero Ihura vaata timiraqe quntama taare tuvaro Pairaatava nai iqoka vaiinti nititero tiharo, Oru Ihura vaata vira vara amiate, tuvaro

⁵⁹ Iohepiva oru vira vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, qaraaka tavuna varakero vira apuqama kero

⁶⁰ nai qutuvira quntama taate tiro qaraaka ori vo vaurutoraqi muntu Ihura vera vatero, nora ori vo vira venta varero ori vaurutora vira nona tintatero vura.

⁶¹ Viva vumanta Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta oquvi vauvaro vutura hini mantaraini Ihura quntama to oriva vaura.

Ihura quntama tonaini maimaraara raqikura

⁶² Vira qararaa Saarareqaa Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, oru Pairaatara vataake ruvaaqumavi vaiha

⁶³ virara tiha, Nora vaiintio, tenavu iruraro vi vaiintiva una vaiintivano nai qaqi vau entara tiharo, Te taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpinerave turave. Viva minti turara tira,

⁶⁴ are iqoka vaiinti nititaira vika vira quntama taaraqaa taaramo enta vaiha raqikiqi vuete. Hauri vira vaintinavu oru vira vaata viraqihai muara vara vuru ke, vaiinti nahentiara tiha, Viva qaiqaa qaqima himpiro vaivo, tivorave. Vinavuka vi uvara tivaro vi uvava viva avuni una uva tiva tairavata aatara kaanarove, ti.

⁶⁵ Vika minti tuvaro Pairaatava vika tiva nimiro tiharo, Ho ne iqoka vaiintinavu ntita vare oru vira quntama taaraqaa koqemake raqikiate, tiro.

⁶⁶ Viva minti tumanta vika mini ke, oru gentiana tintato oriraqaa voqaramake vuka autute iqoka vaiintinavuara tiha, Maini vaiha maimaraara raqikiate, tura.

*Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Maaki 16:1-10; Ruki 24:1-10; Ioni 20:1-18)*

28

¹ Saarareqaa Iutaa Maara Enta taiqovaro vira qararaara ruvaahama vumanta Santeqaa Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta Ihura quntama toraqi tavareka vurama.

² Vuvaro vaakama vaturavano noraiqaakero uti vauvaro Noravano atito *enseliva* naaruvaihairo tuvuvu tintato orira qaqini venta vavikero vi oriraqaa oquvi vaura.

³ Vira virivano vaireva, aaguakaa utira voqaara vauvaro, vira utavaaqa vaireva urumura tonavu voqaara vaura.

⁴ Mintima vaumanta maimaraara vau vaiintinavuka vira tave, voqamake aatu ite vaumanta aiqvu kauqu ntiri ntiri vaumanta vinavuka qutuvuaka voqaantemake vaura.

⁵ Vinavuka mintimake vauvaro *enseli* viva nahentitantara tiharo, Kia qetaate. Te iruramanta netanta Ihura katariqaa arutaa vaiintira rantareka aniavo.

⁶ Viva kiama maini vaivo. Viva nai tiva nimintema kero, qaiqaa qaqima himpivo. Ani vira veta vataaraqv tavaate.

⁷ Tavetanta, netanta kante oru vira vaintinavu mintima tiva nimiate: Viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqima himpiro viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nenavu mini oruntema vira tavevarave. Minti tivake tiva nimiate, tiro.

⁸ *Enseli* viva minti tumanta nahenti vitanta vira quntamatora mini ke, vitanta qetehavata,

voqamake quaheha Ihura vaintinavu vuru tiva nimireka kantama vura.

⁹ Vitanta kante vauvaro vaakama Ihuva vitanta ntitakero tiharo, Vaihave, tumanta vitanta quaheha oru hiqirivi vaiha vira aiku utu vare vira quahama amiteha vira autu tuaherake vauvaro

¹⁰ Ihuva vitantara tiharo, Kia qetaate, vuru ti qatanavuara mintima tiate: Ne Karirini oruntema ti tavaate tiate, tiro.

Maimaraara raqikunavuka tu uvara

¹¹ Ihuva minti tumanta nahenti vitanta aaraini qaqi vi vaumanta maimaraara raqikunavuka iqoka vaiinti hininavu anirante Ieruharemini vi, vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu ekaa haika qovaraiqurara tiva nimura.

¹² Tiva nimumanta viraqaahai Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru nora vaiinti vonavu hampata ruvaagumavi vaiha uva vohaa tiva vate, viraqaahai iqoka vaiintinavu nora monu nimiha tiha,

¹³ Nenavu mintima tiate: Tenavu entaqi vaite vauramanta vira vaintinavu ani vira vaata muara vare vuavo, tiate.

¹⁴ Pairaatava vi uvara irirera, tenavu homa vo uva vuru vira tiva amiari nenavu kia vi haikara kaara uva varevarave, ti.

¹⁵ Vika minti tumanta iqoka vaiintinavu vikaqihai utaru monu vare vika tuntemake, vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Maa entaravata Iutaa vatanaaka Ihurara vi uvaraqai viti viri tiva nimi variara.

*Ihuva nai vainti nivuqaa qovarama vura
(Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23;
Kaiqa Varora 1:6-8)*

¹⁶ Ihuva vainti 11navu Karirini aiqinaqaa oru variate tunaini orure

¹⁷ tavovaro Ihuva mini vaumanta vira quahama amiteha vira autu tuahereha vaura. Vira autu tuahere vaumanta vira vainti hininavu virara taara aato iriha tiha, Quqaa vivae vaivo? ti vaura.

¹⁸ Ihuva vika aaqanto orurerero tiharo, Kotiva ti noraiqama kaimanta te naaruvaqaavata vataqaavata ekaa haikaqaavata raqiki vauraukave.

¹⁹ Ne ekaa vata maata vaika vuru tiva nimimanta vika ti vaintiqama vuate. Vika ti vaintiqama vimanta ne namari nimihama ti Qora autuvata, ti vira Maaqu hutuvata, Kotira Maraaura autuvata rehama namari nimiate.

²⁰ Mintihama ekaa ni tiva nimuna uva vakaakara vikavata tiva nimiha vi uvarama iriqi vuate tiate. Ho iriate. Te kia ni qaqira karaiti, ni hampata variqi vuariraro maa entava maa vatava taiqa vuarire, tiro. Ihuva turama.

Kotira Uva
The New Testament and portions of the Old
Testament in the North Tairora Language of Papua
New Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen
long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Mar 2026 from source files dated 12 Dec 2025

909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e